

АРХИВ
ЗА
ПРАВНЕ
И
ДРУШТВЕНЕ
НАУКЕ

1
БЕОГРАД
2026.

АРХИВ ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Основан 1906.

ИЗДАЈЕ

Институт за политичке студије
Удружење правника Србије

Адреса: Добрињска 11, Београд; Крунска 74, Београд

Телефони: 011/3349-204; 011/2446-910

Е-mail Редакције: *arhiv@ips.ac.rs*

УДК 34 Број 1/2026 Година 121

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

проф. др Владан ПЕТРОВ

РЕДАКЦИЈА

проф. др Владан ПЕТРОВ, проф. др Милош СТАНКОВИЋ,
проф. др Урош НОВАКОВИЋ, проф. др Валентина ЦВЕТКОВИЋ ЂОРЂЕВИЋ,
доц. др Ивана МИЉУШ, доц. др Ђорђе МАРКОВИЋ, др Бојана ТОДОРОВИЋ,
др Мирослав ЂОРЂЕВИЋ, проф. др Јелена ВУЧКОВИЋ,
проф. др Вељко ТУРАЊАНИН, др Сања ШУЉАГИЋ,
Војислав БАЧАНИН, Алекса ШКУНДРИЋ

СЕКРЕТАРИ ЧАСОПИСА

Александар ЦВЕТКОВИЋ, Мина КУЗМИНАЦ,
др Душан ЧОРБИЋ, Никола ПЕРИШИЋ

САВЕТ

проф. др Миодраг ОРЛИЋ, академик АНУ РС Мирко ВАСИЉЕВИЋ,
проф. др Небојша ШАРКИЋ, проф. др Милан ЈОВАНОВИЋ,
проф. др Драгор ХИБЕР, проф. др Зоран ТОМИЋ, проф. др Милан ШКУЛИЋ,
проф. др Рената ТРЕНЕСКА ДЕСКОСКА, проф. др Саша БОВАН,
проф. др Добросав МИЛОВАНОВИЋ, проф. др Бранко РАКИЋ,
проф. др Владимир ЧОЛОВИЋ, проф. др Бојан МИЛИСАВЉЕВИЋ,
проф. др Петар БАЧИЋ, проф. др Ненад ТЕШИЋ, проф. др Драгутин АВРАМОВИЋ,
проф. др Маријана ДУКИЋ МИЈАТОВИЋ, проф. др Горан МАРКОВИЋ,
проф. др Драгана КОЛАРИЋ, проф. др Александар ГАЈИЋ,
проф. др Маја ЛУКИЋ РАДОВИЋ, проф. др Сретен ЈУГОВИЋ,
др Јелена ЋЕРАНИЋ ПЕРИШИЋ, проф. др Дарко СИМОВИЋ,
проф. др Балинт ПАСТОР, проф. др Вања БАЈОВИЋ, проф. др Ана ПЕТРОВ,
проф. др Димитрије ЋЕРАНИЋ, проф. др Сенад ГАНИЋ, проф. др Емир ЋОРОВИЋ,
проф. др Гжегорж ПАСТУШКО, др Милош СТАНИЋ, др Ђуро БОДРОЖИЋ,
др Боса НЕНАДИЋ, Катарина МАНОЈЛОВИЋ АНДРИЋ, Јелена ИВАНОВИЋ

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРОМЕСЕЧНО

Прелом и штампа – Комазец, Инђија
Тираж: 50

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати, било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача. Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не изражавају мишљење уредништва, нити установа у којима су аутори запослени.

ARCHIVE FOR LEGAL AND SOCIAL SCIENCES

Established 1906.

PUBLISHERS

Institute for Political Studies
Lawyers Association of Serbia
Address: Dobrinjska 11, Belgrade; Krunska 74, Belgrade
Phones: 011/3349-204; 011/2446-910
E-mail: *arhiv@ips.ac.rs*

UDK 34 No 1/2026 Year 121

EDITOR IN CHIEF

prof. dr Vladan PETROV

EDITORIAL BOARD

prof. dr Vladan PETROV, prof. dr Miloš STANKOVIĆ,
prof. dr Uroš NOVAKOVIĆ, prof. dr Valentina CVETKOVIĆ ĐORĐEVIĆ,
doc. dr Ivana MILJUŠ, doc. dr Đorđe MARKOVIĆ, dr Bojana TODOROVIĆ,
dr Miroslav ĐORĐEVIĆ, prof. dr Jelena VUČKOVIĆ,
prof. dr Veljko TURANJANIN, dr Sanja ŠULJAGIĆ,
Vojislav BAČANIN, Aleksa ŠKUNDRIĆ

SECRETARIES OF EDITORIAL BOARD

Aleksandar CVETKOVIĆ, Mina KUZMINAC,
dr Dušan ČORBIĆ, Nikola PERIŠIĆ

COUNCIL

prof. dr Miodrag ORLIĆ, akademik ANU RS Mirko VASILJEVIĆ,
prof. dr Nebojša ŠARKIĆ, prof. dr Milan JOVANOVIĆ,
prof. dr Dragor HIBER, prof. dr Zoran TOMIĆ, prof. dr Milan ŠKULIĆ,
prof. dr Renata TRENESKA DESKOSKA, prof. dr Saša BOVAN,
prof. dr Dobrosav MILOVANOVIĆ, prof. dr Branko RAKIĆ,
prof. dr Vladimír ČOLOVIĆ, prof. dr Bojan MILISAVLJEVIĆ,
prof. dr Petar BAČIĆ, prof. dr Nenad TEŠIĆ, prof. dr Dragutin AVRAMOVIĆ,
prof. dr Marijana DUKIĆ MIJATOVIĆ, prof. dr Goran MARKOVIĆ,
prof. dr Dragana KOLARIĆ, prof. dr Aleksandar GAJIĆ,
prof. dr Maja LUKIĆ RADOVIĆ, prof. dr Sreten JUGOVIĆ,
dr Jelena ČERANIĆ PERIŠIĆ, prof. dr Darko SIMOVIĆ,
prof. dr Balint PASTOR, prof. dr Vanja BAJOVIĆ, prof. dr Ana PETROV,
prof. dr Dimitrije ČERANIĆ, prof. dr Senad GANIĆ, prof. dr Emir ČOROVIĆ,
prof. dr Gžegorž PASTUŠKO, dr Miloš STANIĆ, dr Đuro BODROŽIĆ,
dr Bosa NENADIĆ, Katarina MANOJLOVIĆ ANDRIĆ, Jelena IVANOVIĆ

THE JOURNAL IS PUBLISHED QUARTERLY

Print – Komazec, Indija
Circulation: 50

Papers published in this journal may not be printed, either in whole or in parts, without the consent of the publisher. The observations given in the articles are the personal views of their writers and do not express the opinion of the editorial board or the institutions where the authors are employed.

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

БРОЈ 1

ЈАНУАР – МАРТ 2026.

ГОД. 121 СТР 1–161

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ

1. Катарина РАДОЈКОВИЋ ИЛИЋ – ИЗАЗОВИ У
УСВАЈАЊУ ЛЕКСИКЕ КРИВИЧНОГ ПРАВА НА
ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ9-29
2. Небојша ТАБАКОВИЋ – ДЕВЕТНАЕСТИ ПАКЕТ
РЕСТРИКТИВНИХ МЕРА ЕУ ПРОТИВ РУСИЈЕ – СА
ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ЗАБРАНУ УВОЗА ГАСА....31-47
3. Војислав БАЧАНИН – ДИВИДЕНДНА ПОЛИТИКА
У СВЕТЛУ ПРАВНИХ И ЕКОНОМСКИХ ТЕОРИЈСКИХ
ПРИСТУПА.....49-65
4. Немања ЈАНКОВИЋ – ПАМЕТНИ УГОВОРИ У ПРАВУ
ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ.....67-88
5. Стефан МИЛИЋ – ЗАШТИТА ИЗБОРНОГ ПРАВА
ПОВОДОМ ЛОКАЛНИХ ИЗБОРА 2025. ГОДИНЕ89-109

ГОСТУЈУЋИ ПРИЛОГ

1. Alexios PANAGOPOULOS – ETHICS, INSTITUTIONAL
TRANSPARENCY AND RULE OF LAW IN MODERN
GREECE111-128

ИЗ НАШЕ БАШТИНЕ

1. Стеван ВРАЧАР – ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ
КОНСТРУИСАЊА НАУЧНЕ И ПОЗИТИВНОПРАВНЕ
ДЕФИНИЦИЈЕ УСТАВА129-148

ISSN 0004-1270

УДК 34

ARCHIVE
FOR LEGAL AND SOCIAL SCIENCES

№ 1

JANUARY – MARCH 2026.

YEAR 121 PAGE 1–161

CONTENTS

ARTICLES

1. Katarina RADOJKOVIĆ ILIĆ – CHALLENGES IN ACQUIRING CRIMINAL LAW VOCABULARY IN FRENCH9-29
2. Nebojša TABAKOVIĆ – THE 19TH PACKAGE OF EU RESTRICTIVE MEASURES AGAINST RUSSIA – WITH A SPECIAL FOCUS ON THE GAS IMPORT BAN31-47
3. Vojislav BAČANIN – DIVIDEND POLICY IN THE LIGHT OF LEGAL AND ECONOMIC THEORETICAL APPROACHES49-65
4. Nemanja JANKOVIĆ – SMART CONTRACTS IN EUROPEAN UNION LAW67-88
5. Stefan MILIĆ – PROTECTION OF ELECTORAL RIGHT IN THE 2025 LOCAL ELECTIONS89-109

SPECIAL CONTRIBUTION

1. Alexios PANAGOPOULOS – ETHICS, INSTITUTIONAL TRANSPARENCY AND RULE OF LAW IN MODERN GREECE111-128

FROM OUR HERITAGE

1. Stevan VRAČAR – BASIC PROBLEMS IN CONSTRUCTING A SCIENTIFIC AND POSITIVE-LEGAL DEFINITION OF THE CONSTITUTION.....129-148

ИЗАЗОВИ У УСВАЈАЊУ ЛЕКСИКЕ КРИВИЧНОГ ПРАВА НА ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ**

Сажетак

Један од најзначајнијих аспеката учења страног језика струке јесте усвајање лексике. У настави француског језика за правнике, посебан изазов представља терминологија кривичног права, која се издваја као нарочито комплексна област због своје терминолошке затворености, високог степена нормативности и честог одсуства директних еквивалената у другим језицима и правним системима – особености које је чине захтевнијом у односу на друге гране права. Лексички корпус језика права обухвата три групе елемената: речи општег језика чија је фреквентност у правном дискурсу другачија, вишезначне речи општег језика чије је значење у правном контексту трансформисано и специфично, те лексеме које постоје искључиво у језику права и које називамо правном терминологијом. Поред теоријског прегледа кључних појмова, рад обухвата емпиријско истраживање спроведено са студентима Правног факултета Универзитета у Београду који уче француски језик, с циљем да се утврде тешкоће у усвајању лексике, идентификује која група лексичких елемената представља највећи изазов и предложи мере за унапређење наставе страног језика правне струке.

Кључне речи: језик права, кривичноправна лексика, полисемија, правна терминологија, настава страног језика струке

* Ауторка је наставница страног језика на Правном факултету Универзитета у Београду. Електронска адреса ауторке: katarina.radojkovic@ius.bg.ac.rs. ORCID 0009-0006-4300-8653.

** Рад је настао у оквиру стратешког пројекта Проблеми стварања, тумачења и примене права 2025, чији је носилац Правни факултет Универзитета у Београду. Изложен је на научном скупу Contemporary Challenges in LSP Teaching (The 7th International Conference Contemporary Challenges in LSP Teaching).

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Учење језика струке представља један од најсложенијих изазова у савременој настави страних језика, посебно у високошколском образовању где се од студената очекује не само познавање општег језика, већ и овладавање стручним терминолошким системима карактеристичним за одређену професију, разумевање и правилна употреба стилских одлика и специфичних дискурзивних образаца. У том контексту, језик права заузима посебно место због своје комплексности, формалности, архаичних елемената, високог степена нормативности и честог одсуства директних еквивалената у другим језицима и правним системима. Лексички корпус језика права обухвата низ термина који веома често немају директне еквиваленте у општем језику нити у правним системима других земаља, што додатно отежава њихово разумевање, учење и правилну употребу и поред језичких компетенција, захтева познавање одговарајућег правног система, културолошког контекста, као и функционалне употребе термина у различитим правним поджанровима, као што су говор правне норме, говор правне теорије, правосудни говор итд.

Додатну сложеност представља чињеница да лексички корпус језика права није хомоген и да се лексеме могу сврстати у неколико група. Према Висковићу, прву групу чине неизмењени елементи општег језика односно лексеме које постоје у општем језику али њихова фреквентност варира (Висковић 1989, 26). Док се у језику права, на пример, често јављају именице лице, ствар, пропис или глаголи морати, моћи, лишити, одлучивати, речи као пријатељство, спавати, маштати или цвеће могу се јавити веома ретко или никада. Другу групу чине измењени елементи општег језика. У питању су полисеми, односно речи чије се значење за потребе означавања правних односа трансформисало (проширило или сузило) тако да су у језику права добиле друго, специфично значење у односу на значење које имају у општем језику. У српском језику су то речи као што су дело, штета, прикривање, поступак, покушај, стицај, итд. Ове лексеме задржавају у себи један део значења које имају у општем језику али у правном контексту добијају и специфично значење које је понекад познато само правним стручњацима, а некада прецизно одређено самим нормативним актом. У трећу групу сврставају се речи које имају специфично значење и за које се об-

ично користи израз „правна терминологија”. У питању су најпре речи чије је значење веома прецизно и обично потпуно непознато или недовољно јасно особама које нису правни стручњаци, као што су одредба, доцња, плодуживање, правни лек, застаривање. У ову групу спадају и речи страног порекла, најпре позајмљенице из латинског (клаузула, дерогација), затим изрази који су сачували изворни латински облик (*lex specialis, res iudicata*), као и позајмљенице из других језика (Висковић 1989, 28). У српском језику права велики је број правних термина француског порекла, али у данашње време све је већи утицај енглеског језика нарочито у области привредног права (*leasing, pre-paid*). Преузимање речи из неког другог језика све је чешћа појава у модерно доба, али треба имати у виду да ова појава може бити опасна, како напомиње Ћорић (2017, 1583), јер се тим речима често даје другачије значење него што је у језику из којег су преузете или се у недостатку адекватног кратког превода неког термина из страног језика, он имплементира у правни систем и у правни акт у својој транскрибованој верзији, тј. онако како се изговара у том језику.

Поједини аутори (Висковић 1989, 30) сматрају да се може издвојити и четврта група коју чине стручне речи које су саставни део других социоеката, а које се срећу у језику права, као што су економски, грађевински, фармацеутски или медицински термини.

Анализирајући лексички корпус француског језика права, Жерар Корни (*Gérard Cornu*) издваја две велике категорије. Прву назива речима двоструке припадности односно *mots de double appartenance* (Cornu 2005, 68) и она одговара групи лексема за које Висковић користи назив „измењени елементи општег језика“. Реч је о полисемама које у језику права имају дуго, специфично правно значење у односу на оно које имају у општем језику. У другу групу аутор сврстава лексеме које постоје само у језику права користећи термин „речи искључиве правне припадности“ (*mots d'appartenance juridique exclusive*) (Cornu 2005, 62).

Циљ овог истраживања јесте да се идентификују главни изазови са којима се суочавају студенти права приликом учења правне лексике на француском језику, да се утврди која од напред наведених група лексема представља највећи изазов, као и да се анализирају стратегије које се могу користити у наставном процесу. Рад обухвата како теоријска разматрања о природи правне лексике и специфичностима њеног усвајања, тако и емпиријско истраживање

спроведено са студентима права, будући да теоријски увид сам по себи није довољан за потпуно сагледавање конкретних тешкоћа са којима се студенти суочавају у пракси. Потреба за емпиријском провером произашла је из жеље да се наставни процес унапреди на основу стварних података.

У методолошком смислу, истраживање се ослања на комбинацију лексичких тестова и акционог истраживања. Тестови омогућују квантитативну процену нивоа усвајања различитих типова лексике, док се кроз акционо истраживање – које подразумева анкетни упитник (приложен на крају рада) али и континуирани рад са студентима, кроз праћење њихових реакција, рефлексја и ставова – прикупљају квалитативни подаци о њиховим становиштима и стратегијама учења кривичноправне лексике. Овакав комбиновани приступ омогућава дубље разумевање не само лингвистичких већ и педагошких изазова у процесу учења правне лексике на страном језику. Резултати истраживања допринеће бољем разумевању процеса учења језика права, као и развоју делотворнијих дидактичких метода у настави страног језика правне струке.

2. СПЕЦИФИЧНОСТИ ФРАНЦУСКОГ КРИВИЧНОПРАВНОГ ДИСКУРСА

Француски кривичноправни дискурс, као део језика права, одликује се низом лингвистичких специфичности које произлазе, како из историјског развоја правног система, тако и из потребе за прецизношћу, формалношћу и институционалном јасноћом. Као језик континенталног права, француски језик права уопште, а нарочито језик кривичног права, ослања се на нормативни оквир који проистиче из писаних закона (*Code pénal*, *Code de procédure pénale*), што се непосредно одражава и на његову лексичку и синтактичку структуру.

Једна од кључних особина француске правне лексике јесте висок степен термиолошке прецизности и стабилности, који се огледа у коришћењу једнозначних израза чија су значења стриктно дефинисана законом. На пример, термини попут *homicide volontaire*, *vol avec effraction*, *récidive*, *garde à vue* или *mise en examen* имају јасно утврђену правну дефиницију и не дозвољавају слободну интерпретацију. Ови изрази припадају термиолошком слоју језика за који Жерар Корни користи термин „речи искључиве правне припад-

ности“ – *mots d'appartenance juridique exclusive* (Cornu 2005, 62). Реч је о лексемама које немају никакво значење у општем језику, односно осим правног значења немају ниједно друго, чак ни метафорично значење, те искључиво припадају језику права и у већини случајева су моносемне, а њихово значење је често јасно дефинисано законом, као у следећим примерима: *garde à vue*: задржавање лица у просторијама полиције или жандармерије у циљу истраге, у трајању до 48 сати (Bissardion 2009, 271); *mise en examen*: формални акт истражног судије којим се лицу саопштава да је званично осумњичено за извршење кривичног дела (Bissardion 2009, 328); *non-lieu*: одлука истражног органа којом се утврђује да не постоје довољни основи за покретање судског поступка пред кривичним судом (Bissardion 2009, 332). Иако се састоји од речи општег језика (*non* – не и *lieu* – место), ова лексема има специфично правно значење. Овакве лексеме захтевају контекстуализацију и детаљно објашњење, јер их студенти често покушавају превести дословно.

С друге стране, велики део лексичког корпуса у француском језику права чине полисемне лексеме, односно речи које поред једног (или више) значења у општем језику имају сасвим другачије значење у језику права и које Корни назива „речима двоструке припадности“ односно *mots de double appartenance* (Cornu 2005, 68). На пример, реч *blanchiment* у општем језику значи избељивање (*action de blanchir*) док у језику права добија сасвим другачије значење: прање новца, кривично дело по члану 324 Кривичног законика (*Code Pénal art.324*). Слично томе, реч *audition* у свакодневном језику означава чин слушања или слух, док у правном контексту означава формално испитивање сведока или осумњиченог.

Полисемија је последица језичке економије и како наводи Бреал (Bréal), резултат је паралелног постојања нових и старих значења. Пошто у човековом окружењу има много више појава него лексема којима би оне биле именоване, постојећим лексемама се додају нова значења јер би се у супротном број лексема неконтролисано увећавао и на тај начин отежавао споразумевање или га чак учинио немогућим (Bréal 2005, 154).

Када говоримо о полисемним лексемама, треба напоменути да оне могу имати главно значење у језику права, а секундарно у општем језику или обратно. У прву групу, речи којима је правно значење примарно, а које су из језика права прешле у општи језик и тиме га на изванредан начин обогатиле, спадају, на пример, *règle*,

interdiction, sanction, légitime, juger, tribunal, compétence, avocat, témoin, magistrat, procédure, débat, sursis, итд. Секундарно значење које попримају у општем језику може бити фигуративно, неутрално или фамилијарно, као на пример именица *divorce* (развод) која се у општем језику поред основног значења користи у фигуративном значењу као синоним за *rupture* (прекид, разилазак) или *plaidoirie* (пледоаје), што је у пренесеном значењу било какав говор у нечију корист, *tutelle* (туторство), *patrimoine* (наслеђе), итд. Неке речи имају у општем језику неутрално значење али удаљено од значења које имају у језику права. Тако, *juger* (судити) добија значење *apprécier, estimer* (просудити, оценити), *témoin* (сведок) у кривичноправном контексту подразумева процесни субјект у судском поступку, често са јасно прописаним правима и обавезама, док у општем језику може бити сведок неког догађаја, сведок свог времена или сведок друштвених промена.

У другу подгрупу спадају речи које имају примарно значење у општем језику а секундарно у језику права (*principe, fond, motif, volonté, capacité, abus*). Оне задржавају део значења које су имале у општем језику али добијају специфично правно значење које је најчешће пренесено као у примерима: *parquet* (*напкет* у општем језику, *тужилаштво* у језику права), *siège* (*седиште* у општем језику, *судије* у језику права), *barreau* (*шипка, решетка* у општем језику, *адвокатска комора* у језику права) или *sursis* (одлагање у општем језику, док у кривичноправном дискурсу означава условну казну, тј. казну чије се извршење одлаже).

Конечно, може се догодити да реч има у језику права потпуно другачије значење сасвим удаљено од оног које има у општем језику као што је лексема *minute* (у општем језику у значењу „минут“) која у језику права означава оригинални примерак пресуде (Јовановић, Тодоровић 2002, 961) или *grosse* (у општем језику придев: дебела), која се у правосудном дискурсу користи за копију пресуде са клаузулом извршности (Јовановић, Тодоровић 2002, 907). Корни их назива „речима са семантичким прекидом“ јер правно значење потпуно изолује реч и ставља је изван опште разумљивости. У ову групу спадају и лексеме *fruit* (*плод, воће* у општем језику, *приход* у језику права), *suscomber* (*умрети, подлећи* у општем језику, *изгубити поступак* у говору адвоката) и *auteur* (*аутор* у општем језику, *учинилац* у језику кривичног права).

Напоменимо још и то да феномен полисемије у језику права постаје сложенији због чињенице да се он раслојава на поджанрове, са аспекта различитих правних грана (језик уставног, кривичног, облигационог, привредног права, итд.) или кроз различите дискурсе (говор законодавца, говор правне праксе, говор правне науке, говор адвоката, итд.). У француском језику могу се издвојити четири основна поджанра: први је *language légal* – законски језик, везан за стварање прописа и одговарао би нашем језику правне норме. Други је језик који се користи у раду правосудних институција, односно говор правне праксе *discours juridictionnel* или *langage juridique jurisprudentiel*. Трећи поджанр је говор правне науке или језик теорије права односно *langage juridique scientifique*, док се под четвртим подразумева језик којим они који нису правни стручњаци говоре о правним темама – *langage juridique commun* (Радојковић Илић 2024, 337).

Због овог раслојавања језика права на поджанрове, поред спољашње полисемије постоји и унутрашња или интерна полисемија, када једна лексема има више различитих значења у оквиру самог језика права. Корни сматра да се један термин може сматрати правном полисемом ако једном језичком знаку у оквиру једног правног система одговарају најмање два различита означеника (Cornu 2005, 88). Именица *saisine* на пример у процесном праву значи *подношење захтева за покретање поступка пред судом* (Bissardion, 404), док у оквиру наследног права означава *преузимање наслеђа од стране законитог наследника* (Јовановић, Тодоровић 2002, 1045). Насупрот томе, неке речи такозване двоструке припадности одликују се само спољашњом полисемијом док су у оквиру језика права моносемне. Оне имају једно значење у општем језику а друго у језику права али у оквиру језика права имају само једно значење, као на пример *testament* или *hypothèque*.

Један од веома упечатљивих примера унутрашње полисемије је лексема *ordonnance* која у уставном праву означава ордонансу, акт који доноси влада након сагласности Парламента у складу са чланом 38 Устава Француске из 1958. године, а у процесном праву се најчешће користи у значењу *одлука* или *решење*. *Délit* у кривичном праву значи *преступ* или *лакше кривично дело*, док у језику грађанског права означава *грађански деликт*. Лексема *arrêt* одликује се и унутрашњом и спољашњом полисемијом. Поред неколико значења у општем језику (*заустављање*, *стајалиште*), у језику права

поприма различита значења у различитим областима. У правним речницима као што је *Vocabulaire juridique* (Cornu, 2004) наводи се најпре у општем правном значењу као другостепена пресуда или пресуда коју је донела правосудна инстанца која носи назив *cour*, а потом у специфичним значењима. У међународном јавном праву *arrêt* је акт којим једна држава забрањује страном броду да исплови из њених вода, док је у кривичном праву учестала у изразима *mandat d'arrêt* (налог за хапшење) или *maison d'arrêt* (затвор) (Cornu 2004, 72).

Иако су чешћи примери полисемних лексема које су прешле из општег језика у језик права, постоје и супротни примери, као што је именица *enquête* која је прешла из језика кривичног права у општи језик, променивши значење. Док се у језику кривичног права овај термин користи за истрагу коју врши судска полиција (*Code de procédure pénale art 53, art 75*) у језику новинарства, социологије и психологије ова лексема има измењено значење: *истраживање, проучавање, испитивање јавног мњења (recherche méthodique reposant sur des questions et des témoignages, étude d'une question sociale, économique, politique par le rassemblement des avis, des témoignages des intéressés; sondage)*.

Навешћемо још и занимљив пример лексеме *vol* код које је тешко утврдити да ли је реч о хомонимији или полисемији, будући да обе именице, *крађа* и *лет* потичу од глагола *voler* (летети). Поједини аутори сматрају да је у питању хомонимија (Јакимовска 2012, 332) а према речнику *Robert*, именица *vol* у значењу *лет* потиче од непрелазног глагола *voler* у значењу *летети*, док у значењу *крађа* потиче од прелазног глагола *voler* у значењу *украсти*. Сматрамо да је ипак овде реч о полисемији, односно да се значење проширило у смислу *отети у току лета, зграбити* (будући да и *Vocabulaire juridique* наводи ово значење у језику соколарства) тако да је именица *vol* временом добила ново значење, *украсти*. У језику кривичног права означава кривично дело крађе – *soustraction frauduleuse de la chose d'autrui* (*Code pénal*, 311-1).

Као што је напред речено, поред ове две групе лексема, корпус језика права чине и лексеме које постоје у општем језику, али је њихова фреквентност различита у језику права. У питању су лексеме које Висковић назива неизмењеним елементима општег језика (1989, 26). Када је реч о француском језику, такође се може утврдити да се именице као *personne, chose, norme* или глаголи

devoir, pouvoir, décider користе са великом учесталošћу. Исто важи за заменице: веома су фреквентне заменице за треће лице, релативне и неодређене заменице (*ils, tous, qui, quiconque*), док су заменице за прво и друго лице једнине (*je, tu,*) веома ретке. Ако посматрамо учесталост речи које припадају овој групи видећемо да она такође варира у зависности од различитих подваријетета и да то важи како за француски, тако и за српски језик. На пример, уставно, породично или кривично право садрже више речи и израза из општег језика него привредно или финансијско право. У говору правне науке је највећа заступљеност латинизама и позајмљеница из других језика, док је у говору адвоката присутно много више речи из општег језика него у говору правне праксе. Што се тиче позајмљеница из енглеског језика, неки аутори сматрају да су карактеристичне за области привредног и еколошког права (Марјановић 2006, 123). Анализа лексичког корпуса Закона о наслеђивању Републике Србије показала је да се он састоји од речи општег језика са неизмењеним значењем, речи са делимично измењеним значењем (нпр. својина, заоставштина, поклон, штета), искључиво правних термина (нпр. наследни редови, нужни део, отварање наслеђа) и не правничких стручних термина, односно стручних термина других професиолеката (војни обвезник, командир чете, мобилизација, итд.) (Стојановић 2006).

Још једна лингвистичка особеност кривичноправног језика јесте употреба синтактичких структура које су карактеристичне за формални регистар и административно-правни стил. Дугачке номиналне фразе, пасивне конструкције и апстрактни изрази као што су *privation de liberté, responsabilité pénale, circonstances atténuantes* доприносе специфичној херметичности и високом степену формалности кривичноправног дискурса. Овакве конструкције захтевају од студената не само добро познавање општег француског језика, односно барем ниво Б1 према Заједничком европском референтном оквиру за језике (*Cadre européen commun de référence pour les langues*), већ и развијену способност декодирања комплексних језичких структура унутар правног контекста, као и познавање француског права. Поред тога, француски кривичноправни језик карактерише се специфичном синтаксом, која укључује фреквентну употребу пасива (*Le suspect a été mis en examen...*), номинализацију (*La commission de l'infraction a entraîné...*) и употребу дугачких зависних реченица (*Considérant que l'accusé, ayant agi en pleine*

conscience, a volontairement causé un dommage...) Ове структуре такође захтевају висок ниво језичких компетенција и често представљају препреку за разумевање и правилно тумачење правног текста.

3. ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Сprovedено истраживање имало је за циљ да се стекне увид у различите тешкоће са којима се суочавају студенти права приликом усвајања лексике и да се утврди у коју од три групе лексема спадају речи које најтеже усвајају, да ли су то лексеме општег језика („неизмењени елементи општег језика“, према Висковићу), полисемне лексеме („измењени елементи општег језика“, према Висковићу, односно „*mots de double appartenance*“, према Корнију) или су то речи за које Корни каже да су „искључиво правне припадности“ („чисто стручни правни изрази и значења“) (Висковић 1989, 27). Поред тога, резултати би требало да укажу на решења којима би се унапредила настава француског језика правне струке.

Испитаници су били студенти друге, треће и четврте године Правног факултета Универзитета у Београду који су одабрали француски као страни језик правне струке, којих је укупно било 50. Коришћено је неколико инструмената за мерење како би се упоредили добијени резултати, будући да се код акционог истраживања увек инсистира на више извора података и на упоређивању података добијених различитим инструментима применом поступка трангулације (Burns, 2010). Први инструмент били су тестови правне лексике који су били саставни део испита из француског језика правне струке, са циљем да се оцене способности студената да препознају и правилно користе речи у правном контексту. Тестови су били конципирани у форми питања са вишеструким избором или вежби допуне понуђеним речима. Поред тога прикључени су и резултати теста превођења кратких текстова из области кривичног права са француског на српски језик. Поред процене разумевања правних термина, овакав тест је омогућио да се оцене способности студената да транспонују правне концепте из једног у други језик. Трећи инструмент представља анкетно истраживање спроведено како би се прикупила мишљења о тешкоћама с којима се суочавају приликом учења. Циљ анкете био је да се стекне увид у начин на који студенти перципирају усвајање

француске кривичноправне терминологије, као и стратегије учења које сматрају ефикасним. Метода која је коришћена је упитник који је поред општих података о испитаницима садржао 10 питања са вишеструким избором упитник (приложен на крају рада). Ниво језичких компетенција студената на општем језику узет је такође у обзир. Он је варирао између нивоа А2.1 и Б1.2. према критеријумима Заједничког европског оквира за језике језике (*Cadre européen commun de référence pour les langues*) будући да су групе студената на већини нематичних факултета веома хетерогене.

Овако спроведено истраживање, кроз комбинацију квантитативних и квалитативних метода, омогућило је не само анализу језичких тешкоћа са којима се суочавају студенти приликом учења француског језика права, већ и разумевање њихових субјективних искустава и перцепција у вези са учењем специфичне правне терминологије. Првих неколико питања било је усмерено на идентификовање групе речи које за њих представљају највећи изазов. Затим су испитаници замољени да процене степен тешкоћа које имају када уче ускостручне правне термине, као и када треба да разумеју и науче речи које имају различита значења у општем и правном језику, као на пример *mobile*, *parquet* или *témoін*. Даља питања односила су се на то колико студенти сматрају да њихово опште знање француског језика утиче на усвајање стручне терминологије, као и на то колико познавање француске морфологије и синтаксе може утицати на разумевање правних текстова, укључујући идентификацију граматичких категорија које стварају највише потешкоћа. Последња два питања су била усмерена на могућа дидактичка решења и предлоге студената о томе шта би им помогло да ефикасније науче правни вокабулар и на препоруке студената за унапређење наставе француског језика правне струке.

4. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање спроведено међу студентима Правног факултета Универзитета у Београду доноси значајне увиде у изазове са којима се суочавају приликом усвајања правног вокабулара. Резултати теста лексике и теста превођења у великој мери се поклапају са резултатима анкете и показали су да су студенти имали највише тешкоћа приликом учења полисемичних речи. Иако су честе у правним текстовима, њихова двосмисленост и контекстуална упо-

треба изазвале су честе грешке, нарочито у вежбама допуне, где су студенти морали да допуне реченице одговарајућим речима. Речи које се односе искључиво на правну терминологију, иако сложене због своје специфичности, биле су боље усвојене, вероватно због њиховог ограниченог коришћења у правном контексту, што је олакшало њихово учење. С друге стране, речи из општег језика биле су најлакше разумљиве и правилно употребљене, упркос њиховој реткој употреби у правним контекстима. Што се тиче тестова превођења, студенти су наилазили на тешкоће при превођењу полисемичних речи као што су *marché* (чак и када је била јасно контекстуализована као *marché commun* (заједничко тржиште) или *mobile* (у општем језику може бити придев у значењу *мобилан*, *покретан*, док у језику кривичног права означава мотив за извршење кривичног дела и у том значењу користи се и синоним *motif*). Речи искључиве правне припадности су углавном биле боље преведене, иако су грешке и даље постојале, нарочито у вези са сложенијим правним концептима. Неизмењени елементи општег језика били су преведени са највећом прецизношћу.

Анкета је потврдила да ученици имају различите тешкоће у зависности од групе којима припадају речи. Полисемне лексеме, односно „речи двоструке припадности“ (*sursis, parquet, blanchiment, audition, infraction*), идентификоване су као највећи изазов (64,5 %). Речи искључиве правне припадности, тј. једнозначни правни термини, као *greffier, pourvoi, non-lieu*, су оцењени као нешто лакши иако значајан број испитаника (33,5 %) сматра да њихово учење представља низ тешкоћа.

Овај резултат је у складу са налазима других истраживања која указују на то да је полисемија један од највећих изазова у учењу специјализованог вокабулара (Мићовић, Беко, 2022). Овај изазов је нарочито присутан код студената друге године који још увек нису потпуно упознати са правном терминологијом и који се ослањају на општа значења речи.

С друге стране, студенти су показали боље разумевање и употребу лексема „искључиве правне припадности“ као што су *garde à vue* ili *non-lieu* (62% тачних одговора). С обзиром на то да су специфичне за правни систем, студенти су их лакше уврстили у свој вокабулар јер нису били збуњени различитим значењима која се могу појавити у свакодневном говору. Међутим, иако су ови термини били лакши за препознавање, и даље су постојале грешке, нарочито

у вези са сложенијим правним концептима. То указује на закључак да иако студенти успевају да савладају основну терминологију, развој језичких компетенција на вишем нивоу захтева детаљно познавање правног система и разумевање његових специфичности.

У великој мери су то потврдили и резултати анкете који се односе на превођење правних текстова са француског на српски. Већина испитаника сматра да је учење и превођење специфичних правних термина „тешко” или „врло тешко” и објашњава да су ове тешкоће првенствено узроковане потребом да се разумеју правни концепти који су често удаљени од њиховог свакодневног искуства. Савладавање ових термина захтева стручност у правној области и дубоко разумевање француског права.

Иако студенти не придају велику важност француској синтакси и граматички, навели су да употреба пасива, коришћење неодређених придева и заменица као и сложеније синтаксичке конструкције представљају значајне препреке. Те синтаксичке конструкције су од есенцијалне важности за разумевање формулације правних текстова, који су углавном писани формалним стилом. Студенти сматрају да је савладавање ових структура кључни фактор за правилно разумевање значења текстова.

Као што смо очекивали, један од кључних фактора који је утицао на успех студената у учењу правног вокабулара јесте њихово опште знање француског језика. Студенти са вишим нивоом општег знања француског језика (Б1.2) имали су боље резултате на тестовима лексике и превођења у поређењу са студентима чије је знање било на нивоу А2. Овај резултат потврђује хипотезу да је чврста основа у општем језику кључна за ефикасно учење језика права. Учење правног језика захтева не само познавање специфичних термина, већ и дубоко разумевање синтаксе, семантике и граматичких структура, које су везане за шире језичко знање.

Студенти се залажу за неколико начина да се унапреди настава страног језика правне струке. Велики број испитаника сматра да би истовремено учење страног језика струке и саме материје, односно француског права било веома корисно (45,5 %). Такође, 56,4 % испитаника сматра да коришћење аутентичних правних текстова, аудио и визуелних докумената повољно утиче на учење правне лексике. Поред тога, 18,2 % испитаника оценило је да је потребно више интерактивних вежбања која би била усмерена на употребу полисема у различитим контекстима.

Када је реч о начинима да се конкретно поспеши учење француског правног вокабулара и језика правне струке уопште, студенти су предложили неколико могућих решења. Прво је повећање броја часова посвећених француском правном језику (47,3 %). Поред тога, испитаници сматрају да би организовање радионица са стручњацима или колегама из правне струке такође били ефикасни начини за боље разумевање и лакше усвајање правних термина. Такође, сматрају да би било корисно повећати број вежбања са практичним примерима и побољшати доступност специјализованих правних речника или правних база података.

5. ЗАКЉУЧАК

На лингвистичком плану, може се закључити да се француски кривичноправни дискурс одликује високом фреквенцијом стручне терминологије, израженом полисемијом, као и сложеним синтактичким обрасцима, што га чини изузетно изазовним за учење. Разумевање ових специфичности кључно је за ефикасну наставу правног језика и за развој функционалне језичке компетенције студената права. Језик права користи се првенствено у законодавним и судским текстовима, али и у академском и административном контексту, као и у правосудном говору што додатно утиче на његову сложену лингвистичку структуру. Учење овог језика је посебно изазовно за студенте будући да захтева не само овладавање стручном лексиком, већ и разумевање дискурзивних и синтактичких образаца који су карактеристични за правни миље.

Резултати истраживања омогућили су да идентификујемо која од три групе језичких елемената представља највећи изазов за студенте приликом усвајања правне лексике. Потврђени су резултати претходних истраживања као и полазна хипотеза да су то „речи двоструке припадности“, односно полисемне лексеме. И поред наведених тешкоћа, студенти су лексеме „искључиве правне припадности“ лакше уврстили у свој вокабулар јер нису били збуњени различитим значењима која се могу појавити у свакодневном говору или у различитим правним поджанровима.

Истраживање јасно показује да је учење француске правне лексике сложен и вишеслојан процес. Иако студенти наилазе на различите тешкоће, од полисемних речи до специфичних грама-тичких структура, постоје конкретни приступи који могу олакшати

савладавање овог вокабулара. Употребом практичних вежби, аутентичних текстова и повећањем броја часова посвећених овој области, могуће је значајно унапредити учење и ефикасно усвојити француску кривичноправну лексiku.

Познавање лингвистичких специфичности језика права кључно је за ефикасно планирање и реализацију наставе правног језика на страном језику. За разлику од опште језичке компетенције, која се развија кроз свакодневну употребу језика, компетенција језика правне струке захтева систематски приступ, усмерен на овладавање терминологијом, стилем и дискурзивним обрасцима карактеристичним за одређени правни домен.

Стога би приликом планирања наставе било корисно да се јасно диференцирају три категорије језичких елемената: елементи искључиво правне припадности (нпр. *garde à vue, mise en examen*), полисемне лексеме односно „речи двоструке припадности“ (нпр. *mobile, parquet, auteur*) као и елементи из општег језика и граматичке категорије које се фреквентно користе у правном говору (нпр. заменице *personne, quiconque*). Друга веома значајна смерница је шира примена контрастивне анализе. Студентима права који уче француски као страни језик корисна је контрастивна анализа између њиховог матерњег језика и француског правног дискурса. На пример, у српском језику термин судија готово увек има опште значење, док у француском постоје различити појмови: *juge d'instruction, juge des libertés et de la détention, juge de l'application des peines*, итд. Примена оваквих поређења помогла би студентима да препознају fine разлике и прецизније разумеју француски правни систем.

Због сложености правног језика, учење лексике изван контекста не доводи до задовољавајућих резултата. Употреба аутентичних правних текстова: законских текстова, судских пресуда, полицијских записника, чланака из стручне литературе, видео записа суђења и других аутентичних докумената омогућује студентима да се упознају са различитим дискурсима, правилном контекстуалном употребом лексема као и да развијају способност интерпретације специфичних правних значења.

У оквиру наставе страног језика права посебно је важно укључити студенте у метајезичку рефлексију. У овом истраживању, акционо истраживање је коришћено као методолошки оквир који омогућава не само прикупљање података, већ и директно унапређење наставног процеса. Кроз вођене дискусије, мини-упитнике

и тестове, студенти су подстакнути да идентификују које речи им делују најтеже и зашто, у којим контекстима имају проблема са разумевањем, које стратегије користе за учење и разумевање термина. Овај процес омогућава наставнику да прилагоди приступ у реалном времену, комбинујући формалне методе тестирања са повратним информацијама из праксе.

Резултати акционог истраживања сугеришу да је могуће превазићи наведене тешкоће применом циљаних педагошких решења. Коришћење аутентичних правних текстова, укључивање практичних вежби које симулирају реалне правне ситуације, као и повећање броја часова посвећених настави француског језика правне струке могу бити ефикасни начини да се унапреди процес усвајања кривичноправне лексике. Адекватна методолошка решења, прилагођена специфичностима правног језика, имају кључну улогу у унапређењу језичких компетенција студената права. Овакав приступ не само да доприноси успешнијем учењу језика струке, већ и оснажује будуће правнике за активно учешће у међународном правном контексту.

ЛИТЕРАТУРА

Burns, Anne. 2010. *Doing action research in english language teaching*. London: Routledge.

Bissardion, Sébastien. 2009. *Guide du langage juridique 3eme édition*: Paris: LexisNexis.

Bréal, Michel. 2005. *Essai de semantique*: Limoge: Lambert-Lucas.

Висковић, Никола 1989. *Језик права*. Загреб: ИТРО Напријед.

Ђорић, Драгана. 2017. „Значај језика за право“. У *Зборник радова Правног факултета*, Нови Сад, вол. LI, бр. 4, стр. 1573–1587.

Јакимовска, Светлана. 2012. „La terminologie et les relations sémantiques dans la langue de droit“. У *Les études françaises aujourd’hui*, Београд: Филолошки факултет, 325-337.

Јовановић, Јасмина и Тодоровић, Светлана. 2002. *Речник правних термина српско-енглеско-француски*. Београд: Савремена администрација.

Cornu, Gérard. 2004. *Vocabulaire juridique*. Paris: Quadrige/PUF.

Cornu, Gérard. 2005. *Linguistique juridique*, 3e édition. Paris: Montchrestien.

Марјановић, Милош. 2006. „О односу језика и права као друштвених појава“ У Миодраг Мићовић (ур.) *Право и језик*, Крагујевац: Правни факултет универзитета у Крагујевцу. Институт за правне и друштвене науке, 113-129.

Мићовић, Данијела и Беко, Лидија. 2022. „Polysemy-Related Problems in ESP Students – A Case Study“, У Звездан Арсић (ур.) *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, Приштина: Филозофски факултет, Универзитет у Приштини, 123-144. doi: 10.5937/zrffp52-32382.

Радосјковић Илић, Катарина. 2024. Особености правних поджанрова у француском и српском језику, У Добросав Миловановић, Горан Дајовић (ур.) *Савремени проблеми правног система Србије, прилози пројекту 2023*. Београд: Правни факултет, 331 -345.

Стојановић, Наташа. 2006. „Језик Закона о наслеђивању Републике Србије“. У Миодраг Мићовић (ур.) *Право и језик*. Крагујевац: Правни факултет универзитета у Крагујевцу, Институт за правне и друштвене науке, 321 – 336.

ИЗВОРИ ПРАВА

Code civil. 2007. Paris : Dalloz.

Code pénal. 2022. Paris: Dalloz.

Katarina Radojković Ilić

CHALLENGES IN ACQUIRING CRIMINAL LAW VOCABULARY IN FRENCH

Resume

One of the most significant aspects of language for specific purposes (LSP) learning is vocabulary acquisition. In the context of foreign language teaching for law students, particular challenges arise from terminology related to specific legal concepts that exist only within the national laws of different countries. In this regard, the vocabulary of criminal law stands out as especially complex due to its terminological exclusivity, high degree of normativity, and the frequent absence of direct equivalents in other languages and legal systems. According to previous research, the lexical corpus of any legal language consists of elements that can be divided into three groups. The first group includes unaltered elements of the general language, words whose frequency of use differs in legal discourse. The second group consists of modified general language elements i.e., polysemous words whose meanings have been transformed to refer to specific legal concepts. These terms often carry precise, specialized meanings understood primarily by legal professionals and are sometimes strictly defined by normative acts. The third group includes lexemes that exist solely within legal language, typically referred to as “legal terminology.” In addition to offering a theoretical overview of key concepts and reviewing major previous studies in the field of vocabulary acquisition and learning strategies for language for specific purposes, this paper presents the results of a study conducted among students at the Faculty of Law, University of Belgrade, who are studying French. The research aimed to gain insight into the various difficulties law students encounter in acquiring legal vocabulary, especially terminology related to criminal law. It also sought to determine which of the three lexical categories the most challenging terms belong to and, based on the data collected, to propose pedagogical solutions for improving LSP teaching practices. The findings indicate that students experience different levels of difficulty depending on the lexical group to which the words belong. Polysemous terms (e.g., sursis, parquet, blanchiment, audition, infraction) were identified as the

most challenging. These results are consistent with previous studies highlighting polysemy as one of the primary challenges in learning specialized vocabulary. The research confirms that mastering French legal terminology presents numerous challenges, primarily due to the complexity of specialized terms, their polysemous nature, and the understanding of complex grammatical structures characteristic of legal discourse. These factors hinder the effective acquisition of professional vocabulary and call for carefully designed pedagogical approaches. The results of this action research suggest that such challenges can be overcome through the implementation of targeted teaching strategies. The use of authentic legal texts, the integration of practical exercises simulating real legal scenarios, and the extension of instructional hours dedicated to French for Legal Purposes (FLP) may significantly facilitate the learning of criminal law vocabulary. In conclusion, the adoption of appropriate methodological solutions tailored to the specificities of legal language plays a crucial role in enhancing the linguistic competence of law students. Such an approach not only supports more effective learning of language for specific purposes but also empowers future legal professionals to actively participate in international legal contexts.

Keywords: legal language, criminal law vocabulary, polysemy, legal terminology, teaching foreign languages for specific purposes.

Достављено: 25.3.2026. године
Прихваћено: 17.6.2026. године

ПРИЛОГ – УПИТНИК О УСВАЈАЊУ ЛЕКСИКЕ КРИВИЧНОГ ПРАВА НА ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ

Молимо вас да одговорите на следећа питања у вези са учењем француског правног вокабулара. Ваши одговори помоћи ће нам да боље разумемо изазове са којима се сусрећете и да унапредимо наставу страног језика правне струке.

I ОПШТИ ПОДАЦИ

А. Година студија: ☐ Друга година ☐ Трећа година ☐ Четврта година

Б. Како бисте проценили свој тренутни ниво знања француског језика према Заједничком европском оквиру за језике (CEFR)?

☐ A1 ☐ A2 ☐ B1 ☐ B2 ☐ C1 ☐ C2

II ПИТАЊА О УСВАЈАЊУ ПРАВНЕ ЛЕКСИКЕ

1. Који од следећих типова речи вам је најтеже да научите?
(Можете одабрати један или више одговора)

☐ а) Ускостручне правне термине (нпр. *greffier, pourvoi, garde à vue, non-lieu*)

☐ б) Полисеме – речи које имају различита значења у правном и свакодневном језику (нпр. *sursis, parquet, blanchiment, infraction*)

☐ в) Речи из општег језика које се користе у правном контексту (нпр. *personne, pilier, marché*)

2. Како оцењујете ниво тешкоћа у учењу ускостручних правних термина на француском језику?

☐ а) Веома тешко ☐ б) Тешко ☐ в) Умерено ☐ г) Лако ☐ д) Веома лако

3. Како оцењујете ниво тешкоћа у учењу полисемичних речи, тј. речи које имају различита значења у правном и свакодневном језику?

☐ а) Веома тешко ☐ б) Тешко ☐ в) Умерено ☐ г) Лако ☐ д) Веома лако

4. Да ли вам је тешко да разумете значење речи из општег језика које се користе у правном контексту?

☐ а) Веома тешко ☐ б) Тешко ☐ в) Умерено ☐ г) Лако ☐ д) Веома лако

5. Колико мислите да ниво вашег општег знања француског језика утиче на усвајање правног вокабулара?

☐ а) Веома утиче ☐ б) Утиче, али не превише ☐ в) Нема значајан утицај

6. Шта вам је најтеже када преводите са француског на српски?

☐ а) Ускостручни правни термини

☐ б) Полисеме – речи које у правном контексту имају другачије значење него у општем језику

☐ в) Речи из општег језика које се користе у правном контексту

☐ г) Друго (молимо наведите): _____

7. Колико мислите да недовољно познавање француске синтаксе и граматике отежава усвајање правног вокабулара?

☐ а) Знатно отежава ☐ б) Отежава, али не превише ☐ в) Не отежава много ☐ г) Не утиче на учење правног вокабулара

8. Који аспект француске граматике вам највише задаје проблема у разумевању правних текстова?

☐ а) Пасив ☐ б) Употреба неодређених придева и заменица

☐ в) Синтакса реченица

☐ г) Друго (молимо прецизирајте): _____

9. Шта би вам помогло да лакше научите француски правни вокабулар? (Можете одабрати један или више одговора)

☐ а) Додатна граматичка и синтаксичка објашњења и вежбања

☐ б) Речници или базе података специјализоване за правни језик

☐ в) Вежбе са практичним примерима правних текстова

☐ г) Радионице са стручњацима или колегама из правне струке

☐ д) Већи фонд часова француског језика

☐ ђ) Друго (молимо прецизирајте): _____

10. На који начин би настава француског језика правне струке могла да се унапреди? (Можете одабрати један или више одговора)

☐ а) Коришћење аутентичних правних текстова, аудио и визуелних докумената

☐ б) Истовремено учење француског језика правне струке и француског права

☐ в) Више интерактивних вежбања усмерених на полисеме у различитим контекстима

☐ г) Истовремено учење свих различитих значења неке полисемне речи

☐ д) Проучавање и разумевање полисемије у матерњем језику

ДЕВЕТНАЕСТИ ПАКЕТ РЕСТРИКТИВНИХ МЕРА ЕУ ПРОТИВ РУСИЈЕ – СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ЗАБРАНУ УВОЗА ГАСА

Сажетак

Избијањем ратног конфликта у Украјини у фебруару 2022. године, Европска унија је отпочела масовну примену рестриктивних мера против Русије. Циљ ових мера је био економски притисак на Москву и слабљење њених војних капацитета, уз истовремено пружање подршке кијевском режиму у одбрани територијалног интегритета и суверенитета. Усвајање 19. пакета рестриктивних мера у октобру 2025. године, означава кључну прекретницу у правном и политичком контексту украјинске кризе. Предмет рада јесте детаљна правна анализа поменутог пакета санкција, којим је по први пут од почетка сукоба, озбиљније обухваћен руски енергетски сектор кроз рестрикције забране увоза руског течностног гаса у ЕУ. Посебна пажња посвећена је контроверзама које су изазвали накнадно донети прописи о потпуној забрани увоза свих облика гаса, што овом сету санкција даје специфичан карактер. Циљ овог рада је да прикаже обим и садржину 19. пакета санкција ЕУ, као и да кроз анализу једностраних енергетских рестрикција укаже на потенцијалне дугорочне импликације које ће уследити у предстојећим годинама.

Кључне речи: Европска унија, рестриктивне мере, Русија, енергетски сектор, гас.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Европска унија је од момента установљавања заједничке спољне и безбедносне политике држава чланица (још Мастрихт-

* Аутор је саветник у Уставном суду Србије. Електронска адреса аутора: nebojsartabakovic@gmail.com.

ским уговором из 1992. године) и дефинисаним циљевима на плану заштите мира и безбедности, спречавања сукоба и јачања међународне безбедности отпочела са коришћењем рестриктивних мера, односно санкција као примарним инструментом спољног деловања. Од тада до данас, ЕУ је масовно санкционисала бројне државе у свету, међу којима је некадашња Савезна Република Југославија, Либија, Белорусија, Иран, Сирија и напослетку Руска Федерација. Примена рестриктивних мера је регулисана Лисабонским уговором, односно одредбама чл. 29 Уговора о ЕУ¹ и одредбама чл. 215 Уговора о функционисању ЕУ² (Treaty of Lisbon 2007).³ Одредбама ова два уговора омогућена је примена унилатералних мера према појединим државама, као и према правним и физичким лицима, односно групама и недржавним субјектима.

Са свеобухватним и масовним санкцијама Русији се кренуло по отпочињању специјалне војне операције руских војних и безбедносних снага у Украјини и последично томе почетка међусобног конфликта у фебруару 2022. године. Иако узроци наведеног сукоба датирају још од свргавања са власти легитимно изабраног председника Виктора Јануковича, Унија је због руског анектирања Крима још 2014. године првобитно увела санкције Москви, да би се са применом масовнијих мера отпочело осам година касније. До сада је усвојено двадесет пакета санкција којим се циљало на финансијски, трговински, економски, транспортни и одбрамбени сектор Руске

¹ Чланом 29. Уговора о ЕУ је прописано да Савет ЕУ доноси одлуке у којима се утврђује приступ Уније одређеном питању географске или тематске природе. Државе чланице се старају о томе да њихове националне политике буду у складу са ставовима Уније.

² Чланом 215. Уговора о функционисању ЕУ, предвиђено је следеће: Став 1. Ако се одлуком донетом у складу са Насловом V Поглавље 2. Уговора о Европској унији предвиђају прекид или ограничење, делимично или потпуно, економских и финансијских односа са једном или више трећих земаља, Савет, квалификованом већином, на заједнички предлог високог представника Уније за спољне послове и безбедносну политику и Комисије, усваја неопходне мере. Он о томе обавештава Европски парламент. Став 2. Ако је одлуком донетом у складу са Насловом V Поглавље 2. Уговора о Европској унији то предвиђено, Савет може, према поступку из става 1, усвојити рестриктивне мере против физичких или правних лица и група или недржавних субјеката.

³ Данашња Европска унија је заснована на два уговора исте правне снаге: Уговору о Европској унији и Уговору о функционисању Европске уније. Лисабонски уговор је ступио на снагу 1. децембра 2009.

Федерације, с једне, као и мере које таргетирају око 2700 појединаца и правних лица (*European Council* 2026) у вези са забраном путовања и замрзавањем имовине, с друге стране. Међутим, у октобру 2025. године Савет ЕУ је усвојио деветнаести пакет репресалија којим су уведене поједине мере ка енергетском, финансијском и војноиндустријском комплексу, као и мере које се тичу ограничења кретања појединих руских дипломата у државама чланицама ЕУ. Одлука о овим санкцијама је произашла из закључка Европског савета у децембру 2024. године, којим се најоштрије осуђује Русија због рата са Украјином и уједно пружа војна и финансијска подршка режиму у Кијеву (*European Council meeting conclusions* 2024). Поводом унилатералних мера уперених ка руском енергетском сектору, овим пакетом санкција су уведене потпуне забране за увоз руског течног природног гаса, забране трансакција за велике руске државне произвођаче нафте, као и стављањем на листу санкција додатних 117 бродова (*Council Decision* 2025/2032)⁴ због сумње да илегално превозе нафту и друге енергенте у поједине државе чланице, због чега им је забрањен приступ европским лукама.

Циљ увођења ових мера енергетском сектору, који представља најважнији извозно оријентисани ресор руске привреде, јесте смањење прихода од продаје гаса и нафте буџету Руске Федерације и последично томе ограничавања способности да финансира и даље спроводи специјалну војну операцију у Украјини. Истовремено, мотив и циљ увођења овог типа мера има и своју контроверзну компоненту, будући да се увођењем 19. пакета није само трасирао пут за нове и додатне режиме санкција, већ се припремао терен за потпуни прекид енергетске сарадње и зависности од Русије. У прилог тој тврдњи најбоље сведоче чињенице да су након 19. пакета мера, у јануару 2026. године, Европски парламент и Савет ЕУ донели Уредбу (*Regulation* 2026/261) којом се постепено, а уствари убрзо, укида целокупан увоз руског природног гаса и нафте, како би се наводно диверзификовали извори снабдевања у државама чланицама и елиминисала зависност од руске енергије. Притом, да се потпуно одрицање од руског гаса није одвијало тако глатко, указује пример мађарског вета сада већ бивше владајуће гарнитуре у Будимпешти приликом припрема за увођење двадесетог пакета

⁴ Деветнаестим пакетом санкција на листу је стављено 117 додатних бродова, што укупно чини 557 пловила тзв. руске флоте у сенци – “*Shadow fleet*”.

тзв. антируских санкција на седници Савета министара у фебруару 2026. године (Петровић-Стојановић 2026). Али, одласком Орбанове владе у пролеће ове године и једногласним усвајањем 20. пакета мера, додатне контроверзе су изазвале неочекиване изјаве проевропског мађарског премијера Мађара, који је сасвим отворено рекао да се његова земља неће у потпуности, у енергетском смислу, одвојити од Русије (РТВ БН 2026). При томе, именовани је и касније више пута потврдио забринутост у вези са потпуним одрицањем од руских енергената, исказавши: „Разумем морална питања [...] али немојмо да пуцамо себи у ногу”, чиме је оправдано аргументовао да би Европа одмах требало да укине санкције Русији (Rankin 2026). Узевши у обзир актуелне изјаве првог човека мађарске владе, додатно се потврђује чињеница да је 19. пакет санкција, уствари један преседан којим Унија доводи у питање своју енергетску безбедност зарад лишавања руских енергената.

2. ДЕВЕТНАЕСТИ ПАКЕТ САНКЦИЈА

Савремена пракса показује да је систем санкција које служе обезбеђењу поштовања међународног права све богатији и ефикаснији. Те санкције су разноврсне по својој природи и домаћају (Кривокапић 2014, 71). С друге стране, исти тај систем према појединим ауторима отвара могућност за злоупотребе, те да понекад није лако разграничити санкције које се предузимају на основу међународног права и због кршења међународног права од разних мера и политичких притисака (Кривокапић 2014, 73). Међутим, Деветнаести пакет санкција који је усвојен 23. октобра 2025. године чини се да у себи сажима обе компоненте – није у складу са међународном правом, а свакако садржи политичке притиске према руском државном руководству, док је с треће стране контроверзан у смислу да такве репресалије савремена теорија и пракса не познају. Како би се избегло непотребно детаљисање белоданог и општепознатог становишта око несклада мера ЕУ са међународним санкцијама које уводи Савет безбедности УН и политичким притисцима на режим у Москви у вези са претходно наведеним, готово је сигурно да у модерној историји не постоји забележен пример санкција чијим ће негативним ефектима бити погођена најпре она страна која уводи рестриктивне мере, него страна којој се уводе. Конкретније образложење претходно изнетог, проистиче да Унија одрицањем од рус-

ког гаса у значајној мери доводи у питање своју енергетску безбедност, него што увођењем унилатералних мера производи негативне ефекте руској економији.

2.1. Обим и садржај деветнаестог пакета

Одлуком Савета ЕУ (Council Decision 2025/2032) од 23. октобра 2025. године, Руској Федерацији је уведен свеобухватан Деветнаести пакет који је садржи енергетске, финансијске, трговинске и мере против заобилажења санкција, али и неке друге специфичне мере као што је ограничење кретања руских дипломата на територији ЕУ, а све са циљем наводног спречавања њихових потенцијалних обавештајних активности.

Генерално посматрано, наведеним пакетом санкција Унија је увела забране и ограничења: прво – за финансијски сектор тако што је пет нових банака стављено на листу санкционисаних ентитета и уведене су забране пословања за поједине учеснике на крипто тржишту и издавање криптовалута; друго – за трговински сектор тако што је за поједину робу из корпуса двоструке намене, међу којима су метали за изградњу система наоружања и производе који се користе у припреми погонских горива забрањен извоз у Русију; треће – уведене су додатне мере против заобилажења санкција за 45 правних субјеката који су повезани са руским војноиндустријским комплексом, међу којима је 28 правних субјеката са седиштем у Русији и 17 у трећим земљама, од чега 12 у Кини, укључујући Хонг Конг, три у Индији и два на Тајланду (Directorate-General for Financial Stability, Financial Services and Capital Markets Union 2025).

Међутим, када је у питању енергетски сектор, овим сетом санкција уведене су забране финансијског пословања за велике компаније попут „Росњефта” и „Гаспром њефта”, за поједине партнерске компаније које се баве трговином нафте из Хонг Конга и Уједињених Арапских Емирата, као и за неке кинеске рафинерије које сарађују са Русијом. Притом, на листу санкционисаних бродова који су део тзв. „Флоте у сенци” додато је још 117 нових пловила што чини укупно 557 бродова који подлежу забрани приступа свим европским лукама. Овим последњим сегментом рестриктивних мера, ЕУ је настојала да додатно ускрати енергетске приходе од трговине нафтом, што је потврдила комесарка за финансијске услуге Уније, Марија Луис Албукерке (*Maria Luís Albuquerque*)

(*Ibid.*). Овај део санкција уистину и није посебна новина, будући да транспорт руске нафте и активности „Флоте у сенци” нису, нити ће престајати да буду предмет додатних унилатералних мера (European Commission 2026). Ово се поготово односи на чињеницу да је Русија и у претходном периоду проналазила легитимне и легалне начине да избегне санкције, што услед недостатака адекватних режима контроле тзв. заобилажења санкција и непостојања адекватних институционалних решења. Подсетићемо на то, да је тек крајем 2022. године именовањем специјалног известиоца за санкције Дејвида О’Саливена (*David O’Sullivan*) и увођењем 11. пакета санкција у јуну 2023. године, донекле успостављено иницијално системско решење у погледу евентуалног заобилажења рестриктивних мера.

Посебна новина 19. пакета санкција је потпуна забрана руског течног природног гаса за кориснике у ЕУ и то почевши од 1. јануара 2027. године за дугорочне уговоре, а у року од шест месеци од ступања на снагу санкција и за краткорочне уговоре. То практично значи да се државе чланице трајно одричу увоза руског гаса, при чему ће увоз течног природног гаса бити постепено обустављен до 31. децембра 2026. године, док се закључење евентуално нових краткорочних уговора о снабдевању забрањује већ од 25. априла 2026. године. Суштински наведене енергетске мере су заправо део комплетне и финалне агенде, коју уз то чини споразум између европских институција (Европски парламент и Европски савет) од 2. децембра 2025, а потом, кроз обавезујућа правна правила, и Уредба од 26. јануара 2026. године, којом је целокупан гас забрањен у ЕУ.

Узевши у обзир наведено, са правом се може закључити да је 19. пакетом санкција, уведена на „мала врата” једна унилатерална мера забране увоза течног гаса у ЕУ која је потом и *de facto* и *de iure* преточена и оживотворена кроз други пропис законског карактера (уредбу – прим. аут.), а који у себи сублимира све забране и ограничења дотока и транспорта гаса из Руске Федерације у државе чланице.

2.2. Правнополитичка природа и мотив увођења забране увоза течног природног гаса

Пре него што се презентује и анализира правна норма 19. пакета којом се уводи мера забране увоза руског гаса, корисно је подсетити шта јесу заправо унилатералне мере или санкције ЕУ, а

шта уствари нису. Поједини аутори наводе да су рестриктивне мере одговор на претње које угрожавају саму ЕУ или њене вредности за које се она залаже, а долазе изван њене територије, при чему се у пројекцији свог спољнополитичког утицаја Унија веома ослања на овај инструмент, не само зато што не располаже тврдом моћи, већ што гради свој идентитет као актер у међународним односима на поштовању норми понашања (Вучић 2020, 93). Узевши у обзир наведену правну дефиницију, из текста уводног дела Одлуке Савета ЕУ од 23. октобра 2025. године (Council Decision 2025/2032), којом је нормирана предметна забрана увоза руског гаса, произилази да је разлог због којих се уведе санкције тај што је Русија за време спровођења својих војних акција циљала цивилну инфраструктуру Украјине, укључујући енергетске, водоводне и здравствене објекте. У тачки 12 исте одлуке, предвиђено је следеће: „Да би се додатно смањили приходи Русије од извоза фосилних горива, повећали трошкови њених незаконитих акција у Украјини и извршио максималан притисак на Русију да обустави агресију против Украјине, уводи се забрана куповине, увоза или преноса, директно или индиректно, у Унију течног природног гаса пореклом из Русије или извезеног из Русије, као и пружања сродне техничке или финансијске помоћи”.

Анализом претходне дефиниције рестриктивних мера и саме правне норме, опажа се да је правна природа норме таква да њен садржај не коинцидира са чињеницом да су рестриктивне мере одговор на претње које угрожавају саму ЕУ, посебно ако се има у виду чињеница да Украјина није држава чланица. С друге стране, вредности за које се ЕУ залаже свакако јесу очување мира, спречавање сукоба и безбедности, али *stricto sensu* посматрано то је у оквиру својих спољних граница. Наведена тврдња произилази из чл. 21, ст. 2, тач. в) Уговора о Европској унији: Унија утврђује и спроводи заједничке политике и деловање и настоји да достигне висок степен сарадње на свим пољима међународних односа са циљем да – очува мир, спречава сукобе и јача међународну безбедност, у складу са циљевима и начелима Повеље Уједињених нација, као и са начелима Завршног акта из Хелсинкија и циљевима Париске повеље, укључујући и оне који се односе на спољне границе. Када се узме у обзир да правна природа норме може бити контроверзна сама по себи, на ред долази (у суштини) оно што је животно примарније, а то је политичка природа ових санкција.

Одмах по доношењу 19. пакета санкција, Дан Јоргенсен (*Dan Jørgensen*), комесар за енергетику ЕУ је дао следећу изјаву: „Европа је донела историјску одлуку. Зауставићемо сав увоз руског течног природног гаса (ТПГ) до краја 2026. године и обрачунати се са 'Флотом у сенци' нафте. Ово је невиђен потез који ЕУ предузима у јединству и пуној солидарности са Украјином. То ће задати велики ударац Путиновој ратној машинерији и одржати мировне напоре за Кијев. Европа мора повратити своју енергетску независност. Украјина мора победити” (*Directorate-General for Financial Stability, Financial Services and Capital Markets Union* 2025). Овом изјавом високи званичник ЕУ је дао јасан сигнал шта је *alter ego* правне норме, а то је актуелна спољнополитичка оријентација Уније према Руској Федерацији. Тиме се заправо даје сигнал да правна природа норме има секундаран карактер, те је политички аспект правног правила важнији.

У контексту Јоргенсенове изјаве *summa summarum* је више открито него што је скривено, пре свега чињенице да Европа мора повратити своју енергетску независност, а да је Украјина у другом плану. Аргументација за ову тврдњу произилази из текста Версајске декларације лидера ЕУ и Плана *REPowerEU* Европске комисије иницираних још 2022. године, у којима су актуелизоване идеје о укидању увоза комплетног руског гаса. У тим актима предвиђено је потпуно увођење забране увоза руског гаса путем цевовода и течног природног гаса и обустављање увоза руске нафте до краја 2027. године како би се Европа наводно заштитила од високих цена гаса, непоузданих руских испорука и спровела диверзификацију извора снабдевања. Рад на овим активностима је настављен све до јуна 2025. године, када је званично представљен план *REPowerEU* и када је ЕУ иницирала подношење предлога уредбе Европског парламента и Савета (*Directorate-General for Energy* 2025), коју је 17. јуна 2025. године сачинио Генерални директорат за енергетику, знатно пре усвајања 19. пакета санкција.

Из овога је установљено да су се органи ЕУ и пре усвајања 19. пакета санкција темељно ангажовали на одрицању од руског гаса, али не само због Украјине, већ како би Европа смањила своју енергетску зависност од Москве и припремила се за куповине енергената од Сједињених Америчких Држава, Норвешке и појединих арапских земаља. Наведену тврдњу поткрепљује чињеница да је моментом отпочињања војне акције у Украјини у фебруару 2022. го-

дине, ЕУ почела интензивно да ради на плановима за обустављање увоза руског гаса и енергије, што је довело до тога да је у периоду од 2021. до 2023. године смањен увоз руског гаса за преко 70% у ЕУ – са 150 милијарди кубних метара на 43 милијарде кубних метара (Directorate-General for Energy 2025). При томе, већ у марту 2022. године, Унија је закључила споразум о испоруци природног течног гаса са Сједињеним Америчким Државама како би у наредним годинама те испоруке досегле 50 милијарди кубних метара гаса. Према званичним подацима, Сједињене Америчке Државе које су почетком 2021. године чиниле 24% увоза течног природног гаса у ЕУ, повећале су свој удео на 56% до четвртог квартала 2025. године, чиме су учврстиле позицију доминантног добављача. Удео Русије у увозу течног природног гаса у ЕУ смањен је са 21,2% у првом кварталу 2021. године на 12,7% у четвртом кварталу 2025. године (Eurostat 2026, Fig. 9).

Овим геополитичким приступом ЕУ је заправо направила свеобухватну и заједничку стратегију, суштински усмерену на координисано прекидање енергетске зависности од Руске Федерације, а да се ова питања суштински и не тичу само Украјине. Имајући у виду наведено, 19. пакет санкција је био само финале како би се стратешки планови о обустави руског гаса преточили и придодали у још један свеобухватан сет забрана, чиме Унија драматично и нагло мења своју геополитичку и енергетску оријентацију од Русије ка САД и другим партнерима. Посебну контроверзу изазива чињеница да се по усвајању наведеног пакета санкција због наводно руског гранатирања цивилних објеката у Украјини, у децембру 2025, а потом у јануару 2026. године, закључује споразум и доноси уредба којом се уводи трајна забрана увоза гаса у ЕУ. Околности под којима је донет сет забрана, укључујући 19. пакет, као и будући ризици и изазови који ће потом уследити биће елаборирани у наредном поглављу.

3. РИЗИЦИ И ИЗАЗОВИ ЗАБРАНЕ УВОЗА ГАСА

Иако је у априлу 2026. године донет и 20. пакет санкција, претходни сет мера је изазвао посебне контроверзе због околности које су уследиле, што због развоја геополитичке ситуације у свету што због америчко-израелског ратног конфликта са Ираном који је у одређеној мери учинио Русију додатно отпорном на енергетске

мере ЕУ. У овом делу ће се указати на околности и последице које су проузроковане забраном увоза течног и природног гаса.

3.1. Околности под којима је забрањен гас у ЕУ – краћи осврт

За разумевање суштинских питања због чега се Европска унија обавезала да ће укинути увоз, односно забранити извоз руске енергије до 2027. године, укључујући и природни и течни гас, потребно је направити краћи осврт на околности под којима је усвојен 19. пакет, као и Уредба о постепеном укидању увоза гаса.

Наиме, по усвајању 19. пакета мера у октобру 2025. године, убрзо, у јануару 2026. године, донета је уредба о укидању увоза руског гаса, чиме је цео процес трговине гасом између ЕУ и Русије трајно обустављен. Сходно томе, ради се о два различита легислативна процеса који су праћени дијаметрално супротним моделима одлучивања у ЕУ. Док поступак усвајања рестриктивних мера захтева једногласну одлуку свих држава чланица у Европском савету и Савету ЕУ (видети Уговор о ЕУ, чл. 31), поступак доношења уредбе не третира принцип једногласности, већ већину и квалификовану већину, што заправо значи да би се усвојила уредба није потребно да све чланице гласају за њено доношење (видети Уговор о функционисању ЕУ, чл. 194 и чл. 207). Управо легитимно коришћење већинског одлучивања, омогућило је органима ЕУ да уз противљење Мађарске и Словачке, као и уздржаност Бугарске, усвоје наведени легислативни акт и тиме заобиђу једногласност карактеристичну за рестриктивне мере у оквиру Заједничке спољне и безбедносне политике. С тим у вези, доношење уредбе суочило је Унију и са чињеницом да су Мађарска и Словачка најавиле и обраћање Европском суду правде због нефер околности под којима се те две земље лишавају руског гаса (Interfax 2026).

Уз то, подсећања ради, као што смо навели у уводном поглављу, мађарска влада на челу са старим председником је пре усвајања 20. пакета санкција најавила његово блокирање, док је нови премијер Мађар по његовом усвајању, најавио да се неће одрећи енергетске сарадње са Русијом.

Ако се све наведено узме у разматрање, бојазан држава чланица из централноисточне Европе које су блокирале санкције и које нису подржале акте којим се укида увоз руског гаса није био

безразложан. Наиме, у јавности се управо наведене земље неоправдано окривљују да поткопавају санкције Русији, али ако се има у виду да Мађарска и Словачка у просеку увозе 70% гаса из Москве, неспорно је онда да њихова зависност од руских енергената нема алтернативу (Jack 2025).

Сходно свему наведеном, лако се да уочити да земље попут Мађарске, Словачке, па и Бугарске могу бити суочене са изазовима престанка дотока гаса путем 19. пакета санкција, а потом и путем правног прописа који ће их оставити без алтернативних извора енергије у 2027. години и касније. Све то наводи на чињеницу да предметне околности са којима су суочене неке од држава чланица, несумњиво ће се одразити и на нове напетости међу државама чланицама.

3.2. Ризици и последице

Након што је усвојен 19. пакет рестриктивних мера и потоња уредба о одрицању од руског гаса, развој међународне ситуације на геополитичком плану у фебруару 2026. године је суочио Унију са додатно непредвидивим сценаријом. Почетак америчко-израелског ратног конфликта са Ираном у фебруару 2026. године, промптно је пореметио све важне енергетске глобалне ланце снабдевања, утицао на смањење трговине гасом и нафтом и узроковао значајно повећање светских цена ових енергената. Због затварања Ормушког мореуза кроз који се допрема део гаса из Катара на европско тржиште допринело је смањеном увозу течног гаса у ЕУ, даљим повећањем цена гаса за 70% и сценаријем од јако ниског нивоа складиштења гаса испод 30% у државама чланицама (ACER 2026).

Смањење количина увозног гаса путем Ормушког мореуза и драстично повећање цена и низак ниво складиштења гаса у 2026. години, према неким проценама учинило је ЕУ веома рањивом у погледу доступности течног гаса за наредни период (Tagliapietra 2026). Све ово је према анализама стручњака Европске централне банке утицало да годишња стопа инфлације само у априлу 2026. године порасте на 3%, да скок цена енергије порасте на 10,9%, а што је даље резултирало повећањем потрошачких цена, смањењем реалних прихода и смањењем пословних инвестиција у привреди ЕУ (Cipollone 2026). Актuelне тенденције иду у прилог томе да се поједине државе чланице неће и не могу у перспективи одвојити

од увоза руског гаса и других фосилних горива. Према анализи финског центра за истраживање енергије и чистог ваздуха (*CREA – Centre for Research on Energy and Clean Air*) у априлу 2026. године, пет земаља ЕУ – Француска, Мађарска, Словачка, Белгија и Шпанија су само у априлу 2026. године увезле руског течног гаса у вредности од 957 милиона евра и 419 милиона евра за увоз гаса из цевовода, при чему је Француска била највећи увозник гаса у вредности од 413 милиона евра и порастом од 13% само у односу на претходни месец исте године. Следе потом, Белгија са 363 милиона евра и Шпанија са 181 милиона евра које су издвојиле плаћања за течни гас, док су Словачка и Мађарска респективно увозиле гас и из гасовода (Wickenden and Levi 2026).

Ако се пажљиво узму у обзир наведени статистички подаци, може се закључити да је европско унилатерално одрицање од руске енергије показало своје рањивости на делу. Наиме, покушај одрицања од руског гаса и превелико ослањање на САД показао се краткотрајним, јер како неки аутори примећују, додатне тензије на Блиском истоку и нови ценовни шокови енергената би последично довели до физичких несташица (гаса – прим. аут.) (Stubenberg 2026).

Истовремено, ни Руска Федерација није губила време већ је у последњим годинама активно радила на проналажењу нових тржишта у Кини, Индији и Јапану за пласман гаса, при чему Турска остаје веома стабилно тржиште за увоз руског гаса путем цевовода. У јулу 2022. године, Русија је преко компаније Гаспром склопила савез са иранском енергетском компанијом вредан око 40 милијарди долара, са тенденцијом снабдевања Техеран гасом до 55 милијарди кубних гаса годишње, чиме се ове земље сврставају у две енергетске суперсиле у свету (The Moscow Times 2025). С друге стране, ако се погледа актуелна статистика, примећује се да је Москва и те како била погођена унилатералним мерама 19. пакета санкција ЕУ.

Према подацима Евростата, укупна вредност испорука гаса у ЕУ од јануара до новембра 2025. године износила је 12,2 милијарде евра, што за разлику од 2021. године подразумева пад новчаног тока од 40%. Тачније, у 2025. години, удео гаса из цевовода је био 48% од укупне количине, док је удео течног природног гаса био 52%, што представља значајно повећање ако се има у виду чињеница да је овај гас 2021. године увожен у ЕУ само у износу од 9% (Dziadko 2026). Према истим подацима, испоруке руског гаса у ЕУ би могле пасти за око 50–65% у 2026. години, на 12 до 18 милијарди куб-

них метара, при чему би залихе течног природног гаса (ТПГ) могле да се смање за 60–80% у 2026. години, на отприлике пет до осам милијарди кубних метара, и скоро потпуно престану 2027. године (*Ibid.*).

4. ЗАКЉУЧАК

У овом раду приказани су обим и садржина 19. пакета унилатералних рестриктивних мера кроз призму забране увоза течног нафтног гаса и пратеће геополитичке и друге значајне правне околности. Као производ Заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ, рестриктивне мере су настале кроз један интергративан процес којим је успостављена данашња Европска унија. Тај процес је започео у економском домену, да би се касније проширио и на политички домен (Кошутин и др. 2023, 127). Будући да је реч о политичком инструменту који се масовно користи ради постизања спољнобезбедносних циљева ЕУ, ове унилатералне мере имале су задатак да Руској Федерацији ускрате приходе од извоза гаса и послуже као катализатор за потпуно елиминисање европске гасне зависности од Москве. Међутим, доношење Уредбе о постепеном одустајању од енергетске зависности у јануару 2026. године, указало је на одсуство и дугорочне геоспољнополитичке стратегије Уније. Само месец дана касније, избијање америчко-израелског сукоба са Ираном у фебруару 2026. године је изазвао тектонске поремећаје у глобалном снабдевању гасом и нафтом.

Аутор закључује да ће ограничена способност Уније да антиципира глобалне кризе, у комбинацији са покушајем да се гасној суперсили попут Русије потпуно затвори европско гасно тржиште оставити озбиљне последице. У перспективи, поједине државе чланице могу бити делимично или потпуно лишене кључног енергента као што је гас. С обзиром на то да је од априла 2026. године на снази већ 20. пакет рестриктивних мера, тенденције указују на наставак рестриктивне политике. Стога ће стварне импликације 19. пакета заједно са ефектима уредбе о одрицању од увоза гаса у Унију ће, мимо појединих статистичких података приказаних у последњем поглављу, постати у потпуности видљиве тек у годинама које долазе.

ЛИТЕРАТУРА

Кривокапић, Борис. 2014. *Међународно јавно право*. Београд: Мегатренд универзитет и Институт за међународну политику и привреду.

Вучић, Михајло. 2020. Изазови примене рестриктивних мера Европске уније против сајбер напада. *Дипломатија и безбедност*, 3(2/2020), стр. 77–98.

Кошутећ, Будимир, Ракић, Бранко и Милисављевић, Бојан. 2023. *Увод у право европских интеграција*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

ИЗВОРИ ПРАВА

Уговор о ЕУ и Уговор о функционисању ЕУ, консолидована верзија. Доступно на: <https://www.mei.gov.rs/srl/vesti/1914/detaljniji/w/0/konsolidovana-verzija-ugovora-o-eu-i-ugovora-o-funkcionisanju-eu-dostupna-i-na-srpskom-jeziku/>.

Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, OJ C 306, 17. 12. 2007. Доступно на: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>.

Council Decision (CFSP) 2025/2032 of 23 October 2025 amending Decision 2014/512/CFSP concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine. Доступно на: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202502032.

Regulation (EU) 2026/261 of the European Parliament and of the Council of 26 January 2026 on phasing out Russian natural gas imports and preparing the phase-out of Russian oil imports, improving monitoring of potential energy dependencies and amending Regulation (EU) 2017/1938. Доступно на: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202600261.

European Council meeting 19 December 2024 – Conclusions. Доступно на: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-50-2024-INIT/en/pdf>.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

European Council. 2026. "Russia's war against Ukraine: EU sanctions." www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/ (11.6.2026).

Петровић-Стојановић, Јасна. 2026. „Преко Србије до ове суседске земље стиже 60 одсто руског гаса.” *Политика*. <https://www.politika.rs/scc/clanak/747213/preko-srbije-do-ove-susedske-zemlje-stize-60-odsto-ruskog-gasa> (11.6.2026).

РТВ БН. 2026. „Мађар: Нећемо се сасвим одвојити од Русије.” <https://www.rtvbn.com/cirilica/4090369/madjar-porucio-nese-mo-se-sasvim-odvojiti-od-rusije> (14.4.2026).

Rankin, Jennifer. 2026. "EU relieved to see back of Orbán but Magyar's Hungary may still present problems." *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2026/apr/13/why-peter-magyar-hungary-likely-become-normal-eu-member-state> (15.4.2026).

Directorate-General for Financial Stability, Financial Services and Capital Markets Union. 2025. "EU adopts 19th package of sanctions against Russia." *European Commission*. https://finance.ec.europa.eu/news/eu-adopts-19th-package-sanctions-against-russia-2025-10-23_en (15.6.2026).

European Commission. 2026. "EU adopts 20th package of sanctions against Russia." https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_26_869 (15.6.2026).

Directorate-General for Energy. 2025. "Proposal for a Regulation on phasing out Russian gas imports and improving monitoring of potential energy dependencies." European Commission. https://energy.ec.europa.eu/publications/proposal-regulation-phasing-out-russian-gas-imports-and-improving-monitoring-potential-energy_en, (15.6.2026).

Eurostat. 2026. "EU imports of energy products – latest developments." Fig. 9. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_imports_of_energy_products_-_latest_developments, (15.6.2026).

Interfax. 2026. “EU regulations on full phasing-out of Russian gas to go into force on Feb 3.” <https://interfax.com/newsroom/top-stories/115922/> (15.6.2026).

Jack, Victor. 2025. “Bulgaria to end Russian gas flows to Hungary and Slovakia in 2027.”, *Politico*. <https://www.politico.eu/article/bulgaria-end-russian-gas-flows-hungary-slovakia-2027-phaseout-deadline-energy-trump/>, (15.6.2026).

ACER. 2026. “Key developments in European gas wholesale markets (Gas winter season 2025–2026).” <https://www.acer.europa.eu/sites/default/files/documents/Publications/2026-ACER-Gas-Key-Developments-winter.pdf> (15.6.2026).

Tagliapietra, Simone. 2026. “How will the Iran conflict hit European energy markets?.” *Bruegel*. <https://www.bruegel.org/first-glance/how-will-iran-conflict-hit-european-energy-markets>, (15.6.2026).

Cipollone, Piero. 2026. “The new energy shock: economic scenarios and policy implications.” *ECB*. <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2026/html/ecb.sp260506~1bbd4ed780.en.html> (15.6.2026).

Wickenden, Luke, and Isaac Levi. 2026. “April 2026 – Monthly analysis of Russian fossil fuel exports and sanctions.” *CREA*. <https://energyandcleanair.org/april-2026-monthly-analysis-of-russian-fossil-fuel-exports-and-sanctions/> (15.6.2026).

Stubenberg, Camillo. 2026. “Not All Dependencies Are Equal: Europe’s Energy Transition in the Wake of Geopolitical Crisis.” *AIIA*. <https://www.oiip.ac.at/en/publications/not-all-dependencies-are-equal-europes-energy-transition-in-the-wake-of-geopolitical-crisis/> (15.6.2026).

The Moscow Times. 2025. “Russia Agrees to Begin Gas Deliveries to Iran This Year.” <https://www.themoscowtimes.com/2025/04/25/russia-agrees-to-begin-gas-deliveries-to-iran-this-year-a88877>, (15.6.2026).

Dziadko, Timothy. 2026. “Double Blow: Russia enters a period of relatively low oil prices while simultaneously losing revenue from gas sales to Europe.” *RE: Russia*. <https://re-russia.net/en/analytics/0380/> (15.6.2026).

Nebojša Tabaković

THE 19TH PACKAGE OF EU RESTRICTIVE MEASURES AGAINST RUSSIA – WITH A SPECIAL FOCUS ON THE GAS IMPORT BAN

Resume

Following the 2022 conflict in Ukraine, the EU introduced extensive sanctions to pressure Russia's economy, weaken its military capacities, and support Ukrainian sovereignty. The 19th sanctions package, adopted in October 2025, marks a major turning point in this crisis. This paper provides a legal analysis of the package, which uniquely targets the Russian energy sector by banning liquefied natural gas (LNG) exports to the EU. It also examines the controversies surrounding subsequent bans on all forms of Russian gas. Ultimately, the study outlines the scope of these unilateral restrictions and projects their long-term economic and political implications.

Keywords: European Union, restrictive measures, Russia, energy sector, gas.

Достављено: 4.5.2026. године
Прихваћено: 17.6.2026. године

ДИВИДЕНДНА ПОЛИТИКА У СВЕТЛУ ПРАВНИХ И ЕКОНОМСКИХ ТЕОРИЈСКИХ ПРИСТУПА**

Сажетак

Текст представља покушај да се испитају различита доктринарна сагледавања дивидендне политике, скицирају фактори који на њу утичу и пруже осврти на резултате истраживања о политикама исплате дивиденди у Републици Србији. Приступи су неретко међусобно опречни и не могу се прихватити као парадигматски. Извор теоријске „контроверзности“ огледа се у чињеници да се обе алтернативе – како одлука о већој исплати дивиденди, тако и одлука о већем задржавању профита – могу довести у позитивну везу са кретањем вредности компаније. Оцене малобројних домаћих истраживања могу нас упутити на закључак да је међу акционарским друштвима у Србији више заступљена политика резидуалних него ли политика стабилних дивиденди. Но, убедљивост свих налаза донекле је ограничена услед недовољне репрезентативности узорака и, сада већ традиционално, лимитиране доступности релевантних података.

Кључне речи: дивиденда, дивидендна политика, акционарско друштво, резидуална дивиденда, стабилна дивиденда, теорија релевантности дивиденде, теорија ирелевантности дивиденде, теорија пореске преференције.

* Аутор је асистент Правног факултета Универзитета у Крагујевцу. Електронска адреса аутора: vbacanin@jura.kg.ac.rs. ORCID: 0000-0003-0281-2451.

** Рад је резултат научноистраживачког рада аутора у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2026. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

„Човек, безграничан у својим жељама, али ограничен у својим силама, приметио је изодавна да му ваља тражити у удружењу средство да умножи своје силе да би задовољио своје жеље“ (Полићевић 1901, 194). Многе материјалне тековине, без којих цивилизација не би била онаква какву познајемо, створене су управо благодарећи акционарским друштвима,¹ тим специфичним удружењима капитала великог броја људи и нарочитим корпоративним творевинама чији су циљеви независни од циљева њених чланова (Арсих и Марјански 2018, 204).²

Чланови акционарског друштва у корпоративном профиту учествују кроз дивиденде (Šoškić 2006, 14). Оне представљају економски мотив уласка лица у друштво и логичну последицу лукративног карактера компаније и намере акционара да оплоде своја средства (Pavić 1996, 249), али и битан показатељ многих чинилаца који карактеришу економски и финансијски систем једне привреде (Živančević 1991, 31). Како је профит предузећа варијабилна величина, тако је и дивиденда варијабилни принос (Беговић 2020, 118) који не зависи само од профита компаније у једној фискалној години, већ и од политике исплате за коју се она определила.

Дивидендна политика могла би се дефинисати као скуп одлука којима компанија детерминише расподелу нето добити на акумулирану добит и дивиденду (Todorović i Ivanišević 2024, 210), одређује висину дивиденде и начин њене расподеле. Она утиче на обим интерног капитала и представља својеврстан избор између одлуке о исплати дивиденде и одлуке да се нето добит задржи за инвестирање нових пројеката (Hrustić 2005, 340). „Срж дивидендне политике своди на следеће питање – да ли би компанија требало да исплати новац својим акционарима или би требало да задржи тај новац и инвестира га за своје акционаре“ (Ross et al. 2022, 580)?

¹ Подсећања ради, акционарска друштва знатно су допринела развоју глобалне економије какву данас познајемо. Она су створила услове за успех многобројних капиталних пројеката, омогућила стављање расположивих капитала у функцију економског развоја (Дугалић и др. 2021, 179), али, такође, цивилизацијски посматрано, и незанемарљиво подржала развој средње класе, на којој данас почивају готово сва уређена демократска друштва (Штимац 2014, 83).

² Успешност акционарских друштава у великој мери се управо и заснива на одвојености власништва и менаџмента (Кулић 2004, 203).

Дивидендна политика представља, тако, једну од веома важних, готово незаобилазних и уобичајено интересантних тема о којој су писали многи аутори и ван најуже области корпоративних финансија. Текст који следи има тек за циљ да, кроз минуциозни преглед литературе, представи најзаступљенија теоријска сагледавања дивидендне политике, скицира факторе који на њу утичу и пружи осврт на резултате истраживања о политикама исплате дивиденди у Републици Србији.

2. О ПОЈЕДИНИМ ПРАВНИМ АСПЕКТИМА ДИВИДЕНДЕ И ДИВИДЕНДНЕ ПОЛИТИКЕ

Економски посматрано, са становишта друштва које је исплаћује – дивиденда је нереципрочни трансфер прихода према акционару (Žarkić Joksimović 2024, 467). Из угла компанијског права – она представља имовинско право акционара, а чисто рачуноводствено узев, подразумева издвојена средства која се могу исплатити само из средстава којима компанија може слободно располагати (Јовановић и др. 2023, 495).

Начелно, право на дивиденду произлази из права акционара на део остварене нето добити друштва, сразмерно његовом појединачном учешћу. Оно има карактер резидуалног потраживања (Голубовић и Димитријевић 2022, 118). Дивиденда се исплаћује као разлика између остварених прихода и расхода друштва, након што се из остварене добити измире пореске обавезе и подмире повлашћени акционари. Ако компанија не послује ваљано и не остварује позитиван финансијски резултат, дивиденда неће имати одакле да буде исплаћена (Erić i dr. 2021, 788).

Са гледишта стварног права, акција и дивиденда могу се проматрати као плодоносна ствар и плод.³ Док се не донесе одлука о подели добити, она припада искључиво друштву (Јовановић 2026, 299–200, фн. 135). У том смислу, можемо разликовати право на апстрактну (будућу) и право на конкретну (декларисану) дивиденду. Уколико друштво не донесе одлуку о расподели дивиденди (декла-

³ Плод представља ствар која периодично настаје од супстанце (или у вези са супстанцом) плодоносне ствари (*res fructifera*) (Николић и др. 2025, 60). Акционар, тако, нема права на дивиденду (плод), све дотле док се она не одвоји од акције (плодоносне ствари).

рисање дивиденде), утолико право на њу припада само категорији тзв. апстрактних права. Тек након одлуке акционарског друштва о исплати, ово право се конкретизује и, правно посматрано, одваја од акције, те акционари постају повериоци друштва (Јовановић и др. 2024, 497–498). Да би дивиденда била декларисана, неопходно је да буду кумулативно испуњена два услова – друштво мора остварити добит и мора бити донета одлука надлежног органа друштва о њеној дистрибуцији (Васиљевић, 2007, 118). Да ли ће, и у којој мери, бити остварен други услов – зависиће од конкретне дивидендне политике за коју се компанија определи.

Приликом разматрања политике исплате дивиденди, акционарска друштва дужна су придржавати се неких општих правила. У том смислу, нарочито се издвајају: правило одржања уложеног капитала, правило нето профита и правило инсолвентности (Malinić 2007, 292).

Правило одржања уложеног капитала подразумева дужност да се сва плаћања обављају искључиво изван оригинално уложеног капитала. Законодавац неретко прописује обавезу да се добит претходно распоређује у одређене намене (у циљу стварања резерви).

Правило нето профита претпоставља забрану дивидендних плаћања која превазилазе расположиву добит текуће и нерасподељену добит из претходних година. На тај начин, штите се шири друштвени интереси, како у погледу сигурности пословања саме компаније, тако и финансијског тржишта у целини (Barbić 2020, 671).

Правило инсолвентности изискује забрану исплате дивиденди од стране неликвидних компанија. Оно је израз потребе за заштитом не само поверилаца већ и обичних акционара који трпе највећи ризик (Malinić 2007, 293).

3. О РАЗЛИЧИТИМ КОНЦЕПТИМА ДИВИДЕНДНЕ ПОЛИТИКЕ

Најчешће се бројне хипотезе о дивидендној политици класификују у две или три школе мишљења. Опет, постоје и они аутори који их уопште не разврставају, већ их излажу кроз анализу ефеката, стратегија, модела и типова дивидендне политике.⁴

⁴ Незанемарив број аутора врло утицајних уџбеника прихватио је овакво

Аутори који се опредељују за њихово сортирање у два концепта, неретко их, према критеријуму утицаја исплате дивиденде на вредност компаније, деле на тзв. традиционално и тзв. модернистичко сагледавање.⁵ У традиционалну теорију могла би се, начелно, сврстати сва она поимања која указују на то да су исплате дивиденди значајне и релевантне за вредност компаније (теорија релевантности дивиденде), а у модернистичку теорију, насупрот томе – сва она одређења која прихватају да су дивиденде ирелевантне и да висина њихове исплате не утиче на вредност друштва (теорија ирелевантности дивиденде).

С друге стране, они који разврставају теорије дивидендне политике у три шира концепта, теоријама релевантности и ирелевантности додају још и теорију резидуалне дивиденде или пак тезу тзв. антидивидендне школе.⁶ У наредним редовима, биће представљени поједини, најзаступљенији доктринарни концепти.

Теорија резидуалне дивиденде почива на претпоставци да су све одлуке о финансирању, инвестирању и дивидендама међусобно повезане и да би тек након што се исцрпи опције инвестирања у пројекте који имају позитивну нето садашњу вредност на ред требало да дође исплата дивиденде акционарима. Према овој концепцији, такорећи, исплата дивиденде третира се као резидуал (остатак) инвестиција (Žarkić Joksimović 2024, 474).

*Теорија ирелевантности дивиденде*⁷ полази од става да су за вредност предузећа значајни само висина добитка и ризик ње-

структурирање различитих поимања. Између осталих, вид: Brealey et al. 2022, 506–517; Van Horne and Wachowicz 2008, 476–497; Berk and DeMarzo 2024, 636–668; Vernimmen et al. 2014, 668–672; Melicher and Norton 2017, 271–272.

⁵ Примера ради, вид: McLaney 2017, 331–333; Atril 2020, 404–405; Besley and Brigham 2019, 249–250; Todorović i Ivanišević 2024, 221; Popović 2004, 54–56; Hrustić 2005, 341.

⁶ Вид: Lasher 2008, 601–604; Gitman and Zutter 2015, 625–628; Zutter and Smart 2019, 611–614; Keown et al. 2020, 440–442; Damodaran 2014, 449–467; Krasulja i Ivanišević 2006, 471–473; Ivanišević 2016, 353–355; Žarkić Joksimović i dr. 2024, 465–475; Доганџић 2011, 394–395; Petrović i Denčić-Mihajlov 2014, 280; Malinić 2007, 315–316; Zakić 2009, 69.

⁷ Ова доктрина често се може пронаћи и под називом „ММ теорија“ пошто се њеним творцима сматрају Милер (Merton Miller) и Модigliани (Franco Modigliani). Када су објављени њихови чланци, многи оновремени теоретичари нису крили своје незнање будући да је теза да је укупна вредност фирме независна од финансијске структуре многима деловала контраинту-

говог остварења, док је питање поделе добитка на део који ће се исплатити и на део који ће се задржати, заправо – ирелевантно. Према овом схватању, менаџери би требало да се фокусирају на максимирање вредности предузећа на тржишту и предузимање пројеката који доприносе расту тржишне вредности акција и обвезница које је оно емитовало (Radonjić 2009, 72). Другим речима, предузеће би требало да води рачуна само о пројектима који имају позитивну нето садашњу вредност. Начин поделе приноса мање је важан зато што ће одлука о исплати ниже дивиденде бити компензована повећањем цене акција – и обрнуто (Atril 2020, 405). Но, теорија ирелевантности сматра се применљивом само у контексту тзв. савршеног тржишта, јер претпоставке на којима почива (не постоје емисиони и трансакциони трошкови, не постоје порези, а менаџери и инвеститори се понашају рационално) делују прилично неубедљиво у „реалном“ пословном окружењу (Atril 2020, 408).⁸

Теорија релевантности дивиденди⁹ полази од традиционалног аргумента „врапца у руци“ (eng. *bird in the hand*). Ова теза претпоставља да акционари представљају тзв. љубитеље дивиденди (eng. *dividend lovers*)¹⁰ и претежно преферирају дивиденде, по принципу „боље врабац у руци“ (чак и мале, али сигурне дивиденде), него „голуб на грани“ (већи, али неизвесни капитални добици).¹¹ Према овом концепту, стабилна исплата дивиденди смањује пер-

итивно (Tirole 2006, 77). Данас се Милер-Модиљани доктрина сматра за метком тзв. модерне теорије структуре капитала (Stančić i Čupić 2020, 331).

⁸ Могло би се рећи да су „закључци у вези са резидуалном дивидендном конзистентни са теоријом ирелевантности дивиденде“ (Ivanišević 2016, 354).

⁹ Као зачетници ове школе мишљења најчешће се означавају Гордон (Myron Gordon) и Литнер (John Litner) (Randelović-Đorđević 2005, 30).

¹⁰ Становишта теорије релевантности могу се довести у везу и са различитим бихејвиористичким концептима. У појединим расправама полази се од претпоставке да индивидуални инвеститори преферирају дивиденде из ирационалних, субјективних разлога. Као што се у свакодневном животу људи окрећу програмима саветовања, одвикавања и спречавања да дођу у искушење због немогућности самоконтроле, тако и финансирање потреба путем дивиденди смањује притисак на „грешног“ акционара и омогућује му да избегне потенцијалну штету која би настала из његове (коцкарске) слабости (Zakić 2009, 106).

¹¹ Најстарија финансијска доктрина прихватала је, тако, став да би акционар радије примио једну фунту данас, него што би допустио да му се та фунта реинвестира у пословање, чак и ако би то могло донети будуће, више дивиденде (Atrill 2020, 404).

ципирани ризик акционара и води ка вишим ценама акција, а сама дивиденда се посматра као активна варијабла политике расподеле насупрот акумулираној вредности као резидуалној. Ако се дивидендна политика сматра релевантном, онда се може претпоставити и да постоји нешто што би представљало оптималну дивидендну политику. Но, у савременој пословној пракси најчешће не постоји начин да се утврди оптимална дивидендна политика (Todorović i Ivanišević 2024, 211).

Теорија сигнализирања полази од претпоставке да објаве о висини дивиденде пружају акционарима драгоцене информације које су претходно биле познате само менаџменту компаније, те да, следствено томе, свака промена у висини служи као сигнал инвеститорима (Besley and Brigham 2018, 250). Према овом концепту, дакле, повећање дивиденди би акционарима представљало сигнал да је управа предузећа оптимистична по питању будућег пословања, и обрнуто.

*Теорија пореских преференција*¹² почива на тези да инвеститори, услед различитог пореског третмана, више преферирају исплату капиталне добити него дивиденди. Наиме, у оним пореским системима у којима је стопа пореза на доходак виша него стопа пореза на капиталну добит, резултат повећања дивиденде условљавао би и пад цене акције.¹³ Према овом концепту, може се претпоставити да ће акционари изложени већем пореском оптерећењу дивиденди преферирати акције компанија које не исплаћују дивиденде, док ће инвеститори изложени мањем пореском оптерећењу примљених дивиденди одабрати акције компанија са стабилном дивидендном политиком (тзв. ефекат пореске клијентеле) (Вржина 2022, 93).

Ваља подсетити и на то да опорезивање расподељене добити доводи до могућности економског двоструког опорезивања.¹⁴ Сва-

¹² Сматра се да је ова концепција зачета проминентним чланком Лиценбергера (Robert Litzenberger) и Рамасјамија (Krishna Ramaswamy) из 1979. године (вид: Litzenberger and Ramaswamy 1979, 163–195).

¹³ Стога се понегде, нарочито у САД, заговорници оваквог става, попут Шапира (Alan C. Shapiro), називају и припадницима „анти-дивидендне школе“ (Malinić 2007, 329).

¹⁴ Двоструко економско опорезивање постоји онда када се расподељени део добити корпорације опорезује два пута – једном на нивоу корпорације (порезом на добит корпорација), а затим, на нивоу акционара (порезом на доходак грађана). Код оваквог облика двоструког опорезивања „порески обвезници су

како, „р/а разлика“ (расподела/акумулација), изазвана дуплим пореским теретом који пада на расподељени, али не и на акумулисани део профита корпорације, у многим аспектима утиче на понашање акционарског друштва (Porović 1991, 30). Из односа пореске политике различитих држава према феномену економског двоструког опорезивања може се јасно проценити „како држава, на једном ширем плану, сагледава значај акционарства“ (Поповић и Илић-Попов 1999, 560). У системима у којима важи тзв. класични систем опорезивања добити корпорација, збирни терет тог пореза и пореза на доходак грађана на дивиденде већи је од пореског терета на акумулисану добит (због чега је компанија подстакнута да добит задржава у својим фондовима, уместо да је расподељује акционарима као дивиденду)¹⁵. Такође, начелно, опорезивању капиталне добити подлежу само реализовани добици – увећана вредност имовине, у смислу капиталне добити, опорезује се тек након продаје акције (Поповић и Илић-Попов 1999, 562–563).

Теорија животног циклуса дивиденди може се довести у везу са теоријом животног циклуса предузећа. Наиме, полази се од тезе да новије компаније имају тенденцију да не исплаћују дивиденде јер су усмерене на истраживање и развој, док су старе и зреле компаније спремне исплатити више дивиденде јер имају ограничене могућности за инвестирање и раст (Pašić Tomić 2023, 132).

Теорија кетеринга полази од претпоставке да се компаније прилагођавају преференцијама инвеститора иницирајући или повећавајући исплате дивиденди током периода у којима су акције са високим дивидендама нарочито привлачне инвеститорима. (Zutter and Smart 2019, 617). Према овом концепту, једноставније речено – менаџери пружају инвеститорима оно што они тренутно желе (Baker and Wurgler 2004, 1160).

(...) у правном смислу различити (један обвезник је правно лице – друштво капитала, а други физичко лице – акционар), али су у економском идентични, јер су акционари власници корпорације и јер, ако је тачна претпоставка да се порез на добит корпорација не преваљује, он њих погађа“ (Porović 2025, 265–266).

¹⁵ Повећана склоност да се профит акумулише изазива тзв. ефекат затварања (Lock-in Effect).

4. ФАКТОРИ, ОБРАСЦИ И ТИПОВИ ДИВИДЕНДНЕ ПОЛИТИКЕ

Начин вођења дивидендне политике компаније условљен је великим бројем различитих *фактора*. Закић (2009, 134–138) врло сажето формулише групу питања која би менаџери ваљало да постављају: 1) у којој фази раста и развоја се налази компанија; 2) какве су могућности инвестирања и задуживања; 3) са каквим пословним ризицима се суочава компанија; 4) каква је структура акционара као пореских обвезника; 5) какво је поверење акционара у менаџере; 6) колика је могућност тзв. непријатељског преузимања предузећа; 7) постоје ли нека ограничења или обавезе у вези са исплатом дивиденди.

Дамодаран (2014, 442) издваја неколико занимљивих *образаца* дивидендне политике. По њему, превасходно, постоји тенденција праћења зарада и то тако што је раст зарада праћен растом дивиденди, док је, обрнуто, пад зарада понекад праћен смањењем дивиденди. Дивиденде су „лепљиве“ (eng. *sticky*) јер се компаније неретко устручавају да промене висину дивиденди, а нарочито оклевају да их сниже чак и онда када зараде опадају. Дивиденде поседују тенденцију много стабилнијег кретања у односу на зараде. Напоследку, постоје и очигледне разлике у дивидендној политици током животног циклуса компаније, као резултат промена стопа раста, новчаних токова и расположивости пројеката.

Сви *типови дивидендне политике* условно би се могли поделити на тзв. резидуалну и тзв. активну политику дивиденди. Резидуална дивидендна политика почива на принципу да се добит најпре задржава и реинвестира, а тек потом расподељује акционарима ако стопа приноса коју компанија може да заради на реинвестирану добит премашује стопу коју инвеститори могу у просеку убрати на основу других инвестиција са упоредивим ризиком (Besley, Brigham 2018, 251). Основна предност ове политике огледа се у усмерености компаније ка инвестиционим пројектима који генеришу вредност, док се њен основни недостатак манифестује кроз изражену варијабилност дивиденди током времена, што акционари по правилу негативно перципирају (Todorović i Ivanišević 2024, 214).

Активна политика дивиденди може се реализовати на више начина. Један од модела заснива се на коришћењу константне стопе плаћања дивиденде. Ова политика претпоставља да предузеће уна-

пред утврђује проценат нето добитка који ће се исплаћивати као дивиденда, што се не препоручује код предузећа са честим колебањима у висини профита (Ivanišević 2016, 356). С друге стране, тзв. политика стабилне (регуларне) дивиденде подразумева да компанија из периода у период исплаћује исти износ дивиденде по једној емитованој и продатој акцији. На крају, постоји и политика исплате екстра дивиденди, која представља стратегију исплате нижих регуларних дивиденди током године и исплате додатне (екстра) дивиденде на крају пословне године (Petrović i Denčić-Mihajlov 2013, 287).

5. ЈЕДАН ПОГЛЕД НА ДИВИДЕНДНУ ПОЛИТИКУ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Током прве деценије 21. века, финансијско тржиште у Републици Србији није омогућавало услове за примену политике стабилних дивиденди. Штавише, исплата дивиденди представљала је „пре изненађујућу вест него уобичајену одлуку о расподели добити из претходне године“ (Zakić 2009, 153). Претежно, компаније нису ни исплаћивале дивиденде, или се, пак, до информације о томе није ни могло доћи.¹⁶

Истраживања спроведена током протекле деценије, која су се претежно заснивала на недовољним узорцима, указују на постојање континуитета сличних изазова. Домаће тржиште капитала карактерише скромна понуда квалитетних финансијских инструмената и низак ниво ликвидности (како у погледу дубине, тако и ширине тржишта), а, према доступним подацима, релативно мали број компанија редовно исплаћује дивиденде (Pašić Tomić 2023, 130). Најчешће, то чине она акционарска друштва која се налазе у тзв. *зрелој фази* (Ibid, 137). Резидуалну политику углавном спроводе оне компаније у којима је изражена концентрација власништва, док

¹⁶ Аутори који су покушавали да дубље и садржајније анализирају дивидендну политику домаћих компанија након петооктобарских промена суочавали су се са бројним потешкоћама и препрекама у истраживању. Неретко, на основу тада јавно доступних података, није било могуће донети закључке о дивидендним политикама појединих предузећа, а, с друге стране, ни менаџери најуспешнијих компанија најчешће нису желели ни да одговарају на питања истраживача о дивидендној политици (вид: Ibid, стр. 154, фн. 14).

она друштва која немају израженог већинског акционара често воде активну политику дивиденди (Zakić 2016, 91).

Могло би се, у начелу, оценити да у Србији не постоји устаљена пракса расподеле дивиденди. Њихова исплата неретко је спорадична и изостаје чак и у условима остваривања позитивних пословних резултата (Marić Radojević et al. 2025, 724). У великом броју случајева, добит се не исплаћује акционарима већ се задржава унутар компаније, што наводи на закључак да не постоји традиција континуиране исплате дивиденди (*Ibid*, 732).

Посматрано са пореског аспекта, могло би се претпоставити да нити порез на добит, а ни порез на приходе од капитала не представљају оптерећење које има значајан утицај на доношење одлука о дивидендној политици компаније у Србији (што се може објаснити релативно ниским пореским стопама) (Jovković, Vržina 2021, 43). Но, као и у погледу осталих оцена, услед скромног броја научних радова и недовољно репрезентативног узорка, и ови закључци могли би само условно прихватити.

6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У целини узев, дивидендна политика не представља само скуп 'техничких' одлука о расподели добити, већ се може оценити као један респектабилан стратегијски инструмент који обликује перцепцију акционара и утиче на вредност предузећа. Како се одлучује о комплементарним величинама, разумљиво је да би веће исплате дивиденди истовремено подразумевале и мањи обим капитала који се може реинвестирати. Но, извор теоријске „контроверзности“ огледа се у чињеници да се обе алтернативе – како одлука о већој исплати дивиденди, тако и одлука о већем задржавању профита – могу довести у позитивну везу са кретањем вредности компаније.

С обзиром на то да је развој акционарских друштава знатно допринео и развоју доктрина корпоративних финансија, не би требало да изненади што су излагања о теоријама дивидендне политике заступљена не само у великом броју расправа о политици исплате добити, већ и у многим делима уџбеничког и монографског карактера. Приступи су неретко међусобно опречни и не могу се прихватити као парадигматски. Кроз свако поимање покушава се одгонетнути која и каква дивидендна политика ваља бити вођена

како би се максимирала вредност компаније и увећало богатство акционара.

Оцене малобројних домаћих истраживања могу нас упутити на закључак да је међу акционарским друштвима у Србији више заступљена политика резидуалних него ли политика стабилних дивиденди. Но, убедљивост свих налаза донекле је ограничена услед недовољне репрезентативности узорака и, сада већ традиционално, лимитиране доступности релевантних података.

ЛИТЕРАТУРА

Арсип, Зоран и Марјански, Владимир. 2018. *Право привредних друштава*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду – Правни факултет.

Atrill, Peter. 2020. *Financial Management for Decision Makers*. Harlow: Pearson.

Baker, Malcolm and Wurgler, Jeffrey. 2004. A Catering Theory of Dividends. *The Journal of Finance*, 59 (3), pp. 1125–1165. doi: 10.1111/j.1540-6261.2004.00658.x.

Беговић, Борис. 2020. *Увод у финансијска тржишта*. Београд: Универзитет у Београду – Правни факултет.

Berk, Jonathan and DeMarzo, Peter. 2024. *Corporate Finance*. Harlow: Pearsons.

Besley, Scott and Brigham, Eugene, 2019. *CFIN6*. Boston: Cengage.

Brealey, Richard, Myers, Stewart and Marcus, Alan. 2022. *Fundamentals of Corporate Finance*. New York: McGraw Hill.

Van Horne, James and Wachowicz, John. 2008. *Fundamentals of Financial Management*. Harlow: Pearsons.

Vernimmen, Pierre, Quiry, Pascal, Dallochio, Maurizio, Le Fur, Yann and Salvi, Antonio. 2014. *Corporate Finance: Theory and Practice*. Chichester: Wiley.

Васиљевић, Мирко. 2007. *Корпоративно управљање: правни аспекти*. Београд: Универзитет у Београду – Правни факултет.

Вржина, Стефан. 2022. *Финансијско управљање порезом на добитак предузећа у Србији* (одбрањена докторска дисертација). Крагујевац: Универзитет у Крагујевцу – Економски факултет.

Bunčić, Sonja. 2002. *Pravna priroda akcije* (odbranjena doktorska disertacija). Novi sad: Univerzitet u Novom Sadu – Pravni fakultet.

Gitman, Lawrence and Zutter, Chad. 2015. *Principles of Managerial Finance*. Harlow: Pearson.

Голубовић, Срђан и Димитријевић, Марко. 2022. *Пословне и банкарске финансије за правнике*. Ниш: Универзитет у Нишу – Правни факултет.

Damodaran, Aswath. 2014. *Applied Corporate Finance*. Hoboken: Wiley.

Доганџић, Александар. 2011. *Пословне финансије*. Косовска Митровица: Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици – Економски факултет.

Dugalić, Veroljub, Štimac, Milko i Stojković, Dragan. 2021. *Berzansko poslovanje*. Kragujevac: Univerzitet u Kragujevcu – Ekonomski fakultet.

Erić, Dejan, Đukić, Mališa i Bodroža, Duško. 2021. *Finansijska tržišta: X.O.* Beograd: Data status.

Žarkić Joksimović, Nevenka, Benković, Slađana i Milosavljević, Miloš. 2024. *Finansijski menadžment*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet organizacionih nauka.

Živančević, Miloš. 1991. Dividende. *Jugoslovensko bankarstvo*, 21(11), str. 31–41.

Zakić, Vladimir. 2009. *Raspodela dobiti i politika dividendi*. Novi Sad: Visoka poslovna škola strukovnih studija.

Zakić, Vladimir. 2016. Politika dividendi akcionarskih preduzeća u Srbiji. *Finansije: časopis za teoriju i praksu finansija*, 71(1–6), str. 79–92.

Zutter, Chad and Smart, Scott. 2019. *Principles of Managerial Finance: Brief*. Harlow: Pearson.

Ivanišević, Milorad. 2016. *Poslovne finansije*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Ekonomski fakultet.

Јовановић, Небојша, Радовић, Вук и Радовић, Мирјана. 2023. *Компанијско право: право привредних субјеката*. Београд: Универзитет у Београду – Правни факултет.

Јовановић, Небојша. 2026. *Уџбеник из компанијског права*. Београд: Универзитет у Београду – Правни факултет.

Jovković, Biljana and Vržina, Stefan. 2021. Taxation and Dividend Payout: The Case of Republic of Serbia. *Management: Journal of Sustainable Business and Management Solutions in Emerging Economies*, 26(3), pp. 35–46. doi: <https://doi.org/10.7595/management.fon.2021.0016>.

Keown, Arthur, Martin, John and Petty, J. William. 2020. *Foundations of Finance: The Logic and Practice of Financial Management*. New York: Pearson.

Krasulja, Dragan i Ivanišević, Milorad. 2006. *Poslovne finansije*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Ekonomski fakultet.

Кулић, Мирко. 2004. *Финансијски менаџмент*. Београд: Мегатренд универзитет примењених наука.

Lasher, William. 2008. *Practical Financial Management*. Mason: Thomson South-Western.

Litzenberger, Robert and Ramaswamay, Krishna. 1979. The Effect of Personal Taxes and Dividends on Capital Asset Prices: Theory and Empirical Evidence. *Journal of Financial Economics*, 7(2), pp. 163–195.

Malinić, Dejan. 2007. *Politika dobiti korporativnog preduzeća*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Ekonomski fakultet.

Marić Radojević, Aleksandra, Jovković, Biljana and Vasić, Aleksandra. 2025. Determinants of dividend policy – the case of financial institutions of the Republic of Serbia. *Teme*, 49(4), pp. 721–735. doi: <https://doi.org/10.22190/TEME241127048R>.

McLaney, Eddie. 2017. *Business Finance: Theory and Practice*. Harlow: Pearsons.

Melicher, Ronald and Norton, Edgar. 2017. *Introduction to Finance: Markets, Investments and Financial Management*. Hoboken: Wiley.

Pavić, Milan. 1996. *Pravni položaj akcionara u akcionarskom društvu* (odbranjena doktorska disertacija). Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet.

Pašić Tomić, Vesna. 2023. „Analiza teorije životnog ciklusa dividendi: slučaj kompanija na Beogradskoj berzi“. U Dragomir Dimitrijević, Ana Lalević Filipović i Dejan Spasić (ur.), *Računovodstvena znanja kao činilac ekonomskog i društvenog napretka* (129–140). Kragujevac: Univerzitet u Kragujevcu – Ekonomski fakultet.

Petrović, Evica i Denčić-Mihajlov, Ksenija. 2014. *Poslovne finansije*. Niš: Univerzitet u Nišu – Ekonomski fakultet.

Полићевих, Михаило. 1901. О акционарским друштвима : расправа из упоредног трговинског законодавства. *Бранич*, 8 (3–4), стр. 193–207.

Поповић, Дејан и Илић-Попов, Гордана. 1999. Порески аспекти развоја акционарства у Србији. *Право и привреда*, 36 (5–8), стр. 559–576.

Popović, Dejan. 2025. *Poresko pravo*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet.

Popović, Dejan. 1991. *Porez na dobit korporacija*. Beograd: Ekonomski institut.

Popović, Saša. 2004. Dividendna politika kao element finansijskog menadžmenta. *Poslovna politika*, 33(10), str. 53–57.

Radonjić, Ognjen. 2009. *Finansijska tržišta: rizik, neizvesnost i uslovna stabilnost*. Beograd: Službeni glasnik.

Randelović-Đorđević, Ivana. 2005. *Politika dividendi kao način rešenja konflikata menadžeri – akcionari* (odbranjena magistarska teza). Niš: Univerzitet u Nišu – Ekonomski fakultet.

Ross, Stephen, Westerfield, Randolph & Jordan, Bradford. 2022. *Fundamentals of Corporate Finance*. New York: McGraw Hill.

Stančić, Predrag i Čupić, Milan. 2020. *Korporativne finansije*. Kragujevac: Univerzitet u Kragujevcu – Ekonomski fakultet.

Tirole, Jean. 2006. *The Theory of Corporate Finance*. Princeton/Oxford: Princeton University Press.

Todorović, Miroslav i Ivanišević, Milorad. 2024. *Poslovne finansije*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Ekonomski fakultet.

Hrustić, Hasiba. 2005. *Finansijski menadžment*. Novi Sad: Fakultet za uslužni biznis.

Šoškić, Dejan. 2006. *Hartije od vrednosti: upravljanje portfoliom i investicioni fondovi*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Ekonomski fakultet.

Штимац, Милко. 2014. *Акционарство и демократија*. Београд: Архипелаг.

Vojislav BAČANIN

DIVIDEND POLICY IN THE LIGHT OF LEGAL AND ECONOMIC THEORETICAL APPROACHES

Resume

This text represents an attempt to examine different doctrinal perspectives of dividend policy, outline the factors that influence it and provide a review of the results of research on dividend payment policies in the Republic of Serbia. The approaches are often contradictory and cannot be accepted as paradigmatic. The source of theoretical „controversy” is reflected in the fact that both alternatives – the decision to pay higher dividends and the decision to retain a higher profit – can be positively related to the movement of the company’s value. The assessments of the few national studies can lead us to the conclusion that among the joint-stock companies in Serbia the policy of residual rather than stable dividends is more prevalent. However, the persuasiveness of all findings is somewhat limited due to the insufficient representativeness of the samples and the, now traditionally, limited availability of relevant data.

Key words: dividend, dividend policy, joint-stock company, residual dividend, stable dividend, dividend relevance theory, dividend irrelevance theory, tax preference theory

Достављено: 20.4.2026. године
Прихваћено: 17.6.2026. године

ПАМЕТНИ УГОВОРИ У ПРАВУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ**

Сажетак

Паметни уговори представљају својеврсни спој технологије и права. Реч је о уговорима који се аутоматски извршавају и који су, захваљујући блокчејн технологији, релативно непроменљиви. Због аутоматизације и непроменљивости, паметни уговори су користан инструмент савременог дигиталног промета. На нивоу Европске уније, паметни уговори су детаљно уређени Уредбом бр. 2023/2854 о фер приступу и употреби података. У првом делу рада, аутор анализира појам паметних уговора, уз кратко објашњење блокчејн технологије која је у основи паметних уговора. У другом делу рада, аутор анализира законодавства држава чланица Европске уније у вези паметних уговора пре усвајања поменуте Уредбе. Централни део рада посвећен је анализи одредаба Уредбе бр. 2023/2854 које се тичу паметних уговора, а нарочито битних услова у погледу паметних уговора за извршавање споразума о дељењу података и поступка оцењивања усклађености паметног уговора са наведеним битним условима. У закључку, аутор разрађује тезу да ново законодавство Европске уније које се односи и на паметне уговоре, представља квалитативни скок у односу на дотадашња решења, јер детаљно уређује нека од најзначајнијих питања која се тичу функционисања паметних уговора и пружа одговарајуће правне и техничке гаранције успешне примене паметних уговора.

* Аутор је асистент Правног факултета Универзитета у Крагујевцу. Електронска адреса аутора: njankovic@jura.kg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5083-9513>.

** Рад је резултат научноистраживачког рада аутора у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2026. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

Кључне речи: паметни уговори, блокчејн технологија, право Европске уније, Уредба о подацима ЕУ, споразум о дељењу података

1. УВОД – ПОЈАМ И ЗНАЧАЈ ПАМЕТНИХ УГОВОРА

Идејни творац паметних уговора је информациони научник и правник Ник Сабо (*Nick Szabo*), који је у свом чланку из 1996. године изложио основне поставке паметних уговора. Сабо полази од претпоставке да ће будући развој технологије довести до аутоматизације уговорних односа. Ове идеје су биле напредније од стања технике тог времена. Сабо паметне уговоре дефинише као скуп обећања одређених у дигиталној форми, укључујући протоколе које стране извршавају на тим обећањима (Szabo 1996, 50). Основна идеја која стоји иза паметних уговора је да велики број уговорних одредаба може бити уграђен у хардверске и софтверске системе, на такав начин да се тиме кршење уговора учини прохитивно скупим за ону уговорну страну која жели да прекрши своју уговорну обавезу (Szabo 1996, 50). Сабо нуди још једну дефиницију паметних уговора, као компјутерског протокола за реализацију трансакције у складу са условима уговора, при чему је основни циљ паметних уговора: да се обезбеди извршење одредби уговора, минимализује потреба за непристрасним посредницима и смање губици због превара, трошкова извршења и решавања спорова, као и други трансакциони трошкови (Цветковић, 2021, 64). Паметни уговори су новина у свету технологије и права који омогућавају брже и ефикасније закључење и извршење уговора. Основни начин остваривања ових циљева је аутоматизација свих фаза уговорног односа. Наиме, код паметних уговора, поступак од закључења до извршења одвија се аутоматизовано, без потребе за додатном интервенцијом уговорних страна.

У основи паметних уговора је блокчејн (*blockchain*) технологија. Реч је о технологији која се заснива на коришћењу криптографски заштићеног ланца трансакционих блокова. Те трансакције се групишу у блокове, који се даље везују у ланац, и то криптографски кроз хеш функцију (*hash function*). Након тога, садржај блокова више се не може променити, а да се не промени садржај свих других блокова који му претходе (Цветковић 2020, 128). Ланци даље граде

још сложенију целину – мрежу. Мрежа се састоји од чворова. Сваки чвор садржи целовити запис о свим подацима који су икада забележени у том блокчејну (Глушац 2022, 431). Не постоји територијална веза чвора и неког подручја – чвор се може налазити апсолутно било где на свету. Две важне особине блокчејн технологије су непроменљивост и непосредност.

Повезаност информација у блокове, који даље граде ланац, омогућила је непроменљивост блокчејна. Наиме, нове информације се уносе у блок у који су већ смештене старије и раније верификоване информације које заједно граде један блок, а цео један блок садржи податке о претходном блоку у ланцу. То значи да је, приликом уношења нове информације у блок, неопходно да нова информација буде верификована од стране мреже, кроз тзв. консензус механизам. Свака промена садржаја једног блока у ланцу аутоматски узрокује промену на сваком наредном блоку у ланцу. Блокови су међусобно криптографски повезани. Верификација информације у ланцу се врши коришћењем криптоване сигнатуре. Дакле, непроменљивост блокчејна треба схватити у релативном смислу. Блокчејн је немогуће променити без верификације од стране мреже, што значи да је неовлашћена промена информација практично немогућа.

Непосредност се огледа у чињеници да блокчејн функционише као *peer-to-peer* мрежа. То је још једна револуционарна новина коју блокчејн доноси са собом. Већина других мрежа, заснованих на класичним технологијама, су централизоване. То значи да постоји главни рачунар на серверу (администратор) који контролише и бележи активности свих осталих учесника и посредује у њиховој комуникацији. У контексту блокчејна, ситуација је знатно другачија, управо захваљујући *peer-to-peer* мрежи, којом се обезбеђује комуникација без било каквих посредника. Притом, ово не значи да је сваки учесник директно повезан са сваким другим учесником, већ директна веза постоји са свега неколико њих, а са свима осталима веза је посредна (Матановић 2022, 5).

Кључне предности паметних уговора у односу на класичне уговоре су: умањење ризика (због непроменљивости блокчејн ланца), смањење административних и услужних трошкова (нема потребе за посредником) и већа ефикасност пословања (*peer-to-peer* трансакције) (Zheng et al. 2020, 476). Паметни уговори се могу користити у банкарском пословању, осигурању, здравству, регули-

сању јавних набавки и другим областима.¹ Ипак, примена паметних уговора носи и ризике: проблем је утврдити идентитет уговорних страна, што може имати утицај на пуноважност уговора; заштита личних података на мрежи; немогућност измене уговорних одредаба; проблем кодирања правничких термина (нарочито правних стандарда); проблем неизвршења или неуредног извршења уговорних престација, које су аутоматизоване.

2. ПРЕГЛЕД СТАЊА У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ ПРЕ УРЕДБЕ О ПОДАЦИМА ЕУ

Прва држава која је правно препознала паметне уговоре је Малта. Наиме, на Малти је Законом о дигиталној имовини (*Virtual Financial Assets Act*) од 1. новембра 2018. године паметни уговор нормиран као облик технолошког споразума који се састоји од:

а) компјутерског протокола;

б) споразума закљученог, делимично или у целости, у електронској форми, који је аутоматизован и извршив преко компјутерског кода, иако неки делови могу захтевати људску активност и контролу и који могу бити извршиви уобичајеним правним средствима или комбинацијом оба метода.

Путем Малте је убрзо кренула и Италија. Наиме, у Италији је 14. децембра 2018. године, председник Републике Италије, потписао Уредбу број 135/18 о хитној подршци поједностављивању система пословања и јавне управе (*Disposizioni urgenti in materia di sostegno e semplificazione per le imprese e per la pubblica amministrazione*). Овом уредбом су паметни уговори дефинисани као компјутерски програми који раде на основу дистрибуиране базе података чије извршење аутоматски обавезује две или више страна сходно ефектима које су странке раније уговориле. Посебан значај ове уредбе је у томе што садржи одредбу којом је установљено правило да паметни уговор испуњава услов постојања писане форме у ситуацији када је законом таква форма предвиђена као обавезна (Durovic & Lech 2019, 82). Овакво решење италијанског законодавца је значајно, јер је на једноставан начин решен проблем форме који је у теорији паметних уговора више пута постављан и који ће се сигурно јављати

¹ За конкретне начине примене паметних уговора у овим областима, видети: Jan et al. 2026; Borselli 2019; Vargas & Mira da Silva 2023; Sava & Dragos 2022.

у судској пракси. Свест о томе да паметни уговор испуњава услов форме, онде где се тај услов поставља, ће само додатно појачати пажњу уговорних страна приликом закључења паметног уговора.

Овакво правно уређење паметних уговора у националним законодавствима појединих држава чланица ЕУ показује тенденцију ка правном препознавању паметних уговора, али се своди на сумарно одређивање појма паметних уговора, без детаљнијег уређења појединих проблема који се у пракси могу јавити. Те празнине су попуњене у законодавству Европске уније.

3. ПАМЕТНИ УГОВОРИ У УРЕДБИ О ПОДАЦИМА ЕУ

Потреба за правним уређењем паметних уговора на нивоу Европске уније је настала услед пораста броја прекограничних трансакција у државама чланицама (Volos 2020, 567). Европски парламент и Европски савет су 13. децембра 2023. године усвојили Уредбу бр. 2023/2854 о фер приступу и употреби података (Regulation (EU) 2023/2854 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023 on harmonised rules on fair access to and use of data and amending Regulation (EU) 2017/2394 and Directive (EU) 2020/1828). Ова Уредба је познатија под називом Уредба о подацима Европске уније (*EU Data Act*). Ступила је на снагу 11. јануара 2024. године, али се већина одредаба примењује од 12. септембра 2025. године. Циљ Уредбе о подацима је да утврди усклађеност правила о: доступности података о производу и повезаних услуга кориснику повезаног производа или повезане услуге; доступности података од стране власника података примаоцима података; доступности података од стране власника података јавним институцијама, Комисији, Европској централној банци и телима Уније, када постоји изузетна потреба за тим подацима ради обављања одређеног задатка у јавном интересу. Додатни циљеви уредбе су и: олакшавање преласка између услуга обраде података; увођење заштитних мера против незаконитог приступа подацима који нису лични подаци од стране трећих страна; и развој стандарда интероперабилности за приступ, пренос и коришћење података (став 5 преамбуле Уредбе о подацима).

Када је о паметним уговорима реч, један од главних циљева Уредбе о подацима је утврђивање усклађених правила, између ос-

талог, и о развоју стандарда интероперабилности за приступ подацима, пренос података и употребу података, при чему је интероперабилност дефинисана као способност два или више простора података или комуникацијских мрежа, система, повезаних производа, апликација или компоненти да размењују и користе податке ради обављања својих функција (чл. 2 ст. 1 тач. 40 Уредбе). С тим у вези, паметни уговори су уређени поменутом Уредбом као један од начина за постизање интероперабилности алата за аутоматизовано извршавање споразума о дељењу података (*data sharing agreement*). Осим тога, паметни уговори су препознати и као једна од мера техничке заштите које држалац података (*data holder*) може применити како би спречио неовлашћен приступ подацима, укључујући метаподатке (чл. 11 Уредбе). Паметни уговори имају потенцијал да обезбеде да се услови за дељење података поштују. Стога су они од посебног значаја за трансфер података и удруживање података, јер могу да улију поверење држаоцима података и примаоцима података како би споразуми о дељењу података били успешно извршавани (Forum 2022, 20).

Уредбом о подацима је паметни уговор је дефинисан као рачунарски програм који се употребљава за аутоматско извршење споразума или дела споразума, при чему се употребљава низ електронских записа података и осигурава њихова целовитост и тачност хронолошког редоследа (чл. 2 ст. 1 тач. 39 Уредбе). Оваква дефиниција паметних уговора је технолошки неутрална, али делује и да јој недостаје правна компонента. Наиме, у контексту блокчејна, само они паметни уговори који подразумевају претходни договор између страна могу бити у склади са дефиницијом из Уредбе (Olivieri et al. 2024, 7). Из овакве дефиниције паметног уговора, може се закључити да, у Европској унији, пуноважан паметни уговор не може да постоји без претходно сачињеног класичног уговора. Заправо је смисао постојања паметног уговора аутоматско извршење, у целини и делимично, раније закљученог уговора. Овакво правно уређење паметних уговора наводи нас на закључак да је европски законодавац паметни уговор приближио технолошком инструменту за извршење ранијег уговора, који је потребно извршити на блокчејн мрежи.

Кључна одредба која се тиче паметних уговора, налази се у Глави VIII Уредбе о подацима. Наиме, одредбом чл. 36 ст. 1 поменуте Уредбе, установљени су битни услови у погледу паметних

уговора за извршавање споразума о дељењу података. Продавац апликације у којој се користе паметни уговори или, ако продавац не постоји, особа чија трговачка, пословна или професионална делатност укључује увођење паметних уговора за друге у контексту извршавања споразума о дељењу података или дела тог споразума, у обавези је да осигура да ти паметни уговори испуњавају следеће битне услове:

1. поузданост и контролу приступа ради осигуравања да је паметни уговор осмишљен тако да омогућује механизме контроле приступа и врло висок ниво стабилности, како би се избегле функционалне грешке и постигла отпорност на манипулацију трећих страна;
2. сигурно окончање и прекид ради осигуравања постојања механизма за окончање континуираног извршавања трансакција и да паметни уговор садржи интерне функције којима се уговор може вратити на почетне поставке или му се може наредити да заустави или прекине извршавање операције, а посебно како би се избегла будућа случајна извршења;
3. архивирање и континуитет података ради осигуравања, у околностима у којима се паметни уговор мора раскинути или обуставити, да постоји могућност за архивирање података о трансакцијама, логике паметног уговора и кода ради вођења евиденције о претходним операцијама извршеним на подацима (могућност ревизије);
4. контрола приступа ради осигуравања да је паметни уговор заштићен строгим механизмом контроле приступа на нивоу управљања и на нивоу паметних уговора; и
5. доследност ради осигуравања усклађености с условима споразума о дељењу података који се извршава паметним уговором.

Важно је указати да су ови услови техничке, а не правне природе. Циљ постављања ових услова је у томе да се паметни уговори учине сигурнијим за коришћење. Њиховим испуњењем би требало да буду отклоњени неки од недостатака паметних уговора. Ту се пре свега мисли на следеће недостатке: заштита података који се уносе у паметни уговор, немогућност измене уговорних одредаба и аутоматско извршење уговора, које представља проблем у случају грешке приликом кодирања уговора или непотпуног извршења уговора.

3.1. Услов поузданости и контроле приступа

Поузданост је једна од основних особина паметних уговора, имајући у виду чињеницу да су паметни уговори готово непроменљиви након постављања на мрежу. Кроз услов поузданости се спречавају недозвољене интервенције трећих лица на садржину паметног уговора. Међутим, људски фактор у настанку и функционисању паметних уговора не може се занемарити. Имајући у виду да паметне уговоре креирају људи, постоји могућност грешке приликом кодирања садржаја паметног уговора. Једном постављен на блокчејн мрежу, тако манљив паметни уговор је тешко изменити и отклонити грешку. Као један од практичних начина за решавање овог проблема, предлаже се статичка анализа која може помоћи у откривању грешака у раној фази развијања кода, пре него што постане непроменљив (Olivieri & Passeto 2023, 9).

Значај контроле приступа у контексту паметних уговора лежи у чињеници да се, кроз контролу приступа, уређује круг субјеката који могу да извршавају одређене команде у оквиру паметног уговора. Један од главних проблема који је примећен у функционисању паметних уговора је неуспех да се на адекватан начин ограничи приступ осетљивим функцијама или подацима, што омогућава неовлашћеним корисницима да изводе спорне операције (Курра & Madisetti 2025, 201). Иако складиштење података засновано на блокчејну нуди већи степен безбедности и децентрализацију, обезбеђење ефикасне и безбедне контроле приступа подацима остаје крупан изазов. Тренутне методе или поново уводе централизацију или немају неопходну флексибилност за управљање дозволама у реалном времену. Без поузданих механизма контроле приступа, осетљиви подаци који се складиште у децентрализованим системима могу бити изложени неовлашћеном приступу, цурењу података или злоупотреби.

3.2. Сигурно окончање и прекид

Овај захтев је успостављен ради неутралисања ризика од сајбер напада. Наиме, у случају напада на паметни уговор, потребно је обезбедити механизам за прекид рада паметног уговора, како би се спречиле штетне последице које могу бити далекосежне и погодити велики број субјеката. Међутим, када је реч о сигурном окончању и

прекиду као услови који треба да испуне паметни уговори, постоји суштински проблем. Једна од особина паметних уговора је фиксираност у погледу садржине и начина функционисања: немогуће их је раскинути, а то је неспојиво са захтевом за безбедним прекидом и обуставом (Casolari et al. 2023, 2). С друге стране, „нетерминација“² паметних уговора се сматра „грешком у погледу живости“ (*liveness bug*), јер би случајно омогућавање извршавања паметног уговора које се никада не завршава, неизоставно довело до колапса целог система. Такав нетерминирајући паметни уговор би се извршавао на сваком чвору у децентрализованом систему заувек. Сваки појединачни покушај да се прекине његово извршавање довео би до нарушавања консензуса у мрежи (Le et al. 2018, 57). Додатно, услед проблема у области сајбер-безбедности, функције сигурног окончања и прекида нису оптимално решење за имплементацију унутар паметног уговора, јер подаци, средства и операције повезане са паметним уговором могу лако бити изложени ризику (EU Crypto Initiative 2023, 8).

У технолошком смислу, сигурно окончање и прекид паметног уговора је могуће обезбедити кроз *kill switch* функцију. Ради се о механизму који омогућава моментално и принудно искључење софтвера, у случају опасности. Конкретна опасност се унапред предвиђа као услов услед чијег наступања систем престаје са радом, без обзира на све остале околности. Проблем са *kill switch* функцијом у контексту паметних уговора тиче се чињенице да је, због блокчејн технологије, потребно постизање консензуса у мрежи како би дошло до прекида извршавања паметног уговора. Оваква процедура нужно доводи до смањења ефикасности и знатно успорава функционисање паметног уговора. Уколико би било усвојено другачије решење и била прихваћена „класична“ верзија *kill switch* функције, настаје другачија опасност. У случају додељивања једном лицу или ограниченом кругу лица могућност да активирају *kill switch* функцију, то би довело у опасност истинску децентрализацију, као још једну од особина паметних уговора. Тиме би настало једно непожељно стање – да један субјект контролише и управља свим операцијама паметног уговора. Увођење *kill switch* механизма

² У рачунарству, нетерминација означава ситуацију у којој рачунарски програм не достиже своју крајњу тачку, тј. никада се не завршава (нити враћа резултат, нити прекида извршавање) и доводи до тзв. „бесконачне петље“.

у паметне уговоре представља парадокс: овај механизам доприноси сигурности и безбедности корисника паметних уговора, а истовремено доводи до ризика од централизоване контроле паметног уговора (Seneviratne 2024, 479). Данас већина блокчејн система прекид извршења паметног уговора обавља или кроз механизме који захтевају централизовано одлучивање или кроз механизме засноване на координисаном консензусу међу субјектима на мрежи.³

Што се тиче захтева за прекид трансакције, постоје решења која омогућавају да се у код паметног уговора уграде изузеци који регулишу његово извршавање (Olivieri & Passeto 2023, 9). На *Ethereum* мрежи постоји *selfdestruct* функција, која омогућава уништавање већ постављених уговора и уједно је једини начин да се паметни уговор уклони са *Ethereum* блокчејна. Активирање функције *selfdestruct* када уговор више није потребан, доприноси „чишћењу“ *Ethereum* окружења, због чега се овакво понашање и стимулише (Chen et al. 2021, 6).

3.3. Архивирање и континуитет података

Овај услов има за циљ да обезбеди очување података и могућност њихове накнадне ревизије у случају обуставе или прес-

³ Тако, *Bitcoin* функционише на основу *Turing* некомплетног система, а *Ethereum* функционише на основу *gas* механизма. *Bitcoin* блокчејн је свесно изграђен као *Turing* некомплетни систем, управо ради повећања безбедности и предвидивости при извршавању трансакција. Заснива се на једноставном коду, јер не садржи функције понављања (петље). Функционалност оваквог кода је ограничена, јер је могуће извршавати само ограничен скуп, унапред дефинисаних функција. Због тога је реализација трансакција веома предвидива, тако да се све трансакције окончавају у ограниченом броју корака. Додатно, овакав код значајно доприноси безбедности, јер је овако једноставан систем, без петљи и компликованих функција, мање рањив и подложен хакерским нападима. Детаљно у: Antonopoulos 2017.

Сигурно окончање помоћу механизма гаса, који се користи на *Ethereum* мрежи, функционише на следећи начин: када се уговор извршава, одређује се количина гаса која се троши током извршавања инструкција. Ако се гас потроши пре завршетка извршавања, одређује се количина гаса која се троши током извршавања инструкција. Ако се гас потроши пре завршетка извршавања, извршавање се аутоматски прекида, што доводи до грешке „неуспеха“. Применом формалне верификације може се доказати исправно функционисање механизма гаса и открити неочекивана понашања, као што је рањивост услед „несташице“ гаса.

танка паметног уговора.⁴ Чињеница да су подаци који пролазе кроз блокчејн видљиви на сваком чвору и да се не могу брисати са блокчејна су две карактеристике блокчејна које су у супротности са два основна начела Опште уредбе – начелом минимизације података и начелом ограничења чувања података (Maxwell & Salmon 2018, 14). У контексту архивирања података, паметни уговори представљају алат за извршавање кодираних одредаба над подацима који се уносе у ланац. Блокчејн се заснива на мрежи у којој сваки чвор чува делимичну или пуну копију ланца. Пошто је структура дистрибуирана и децентрализована, те копије се обично налазе на различитим географским тачкама. На тај начин блокчејн чува евиденцију о претходним операцијама са подацима (Olivieri & Passeto 2023, 9).

Кроз овај захтев је могуће извршити усклађивање паметних уговора са Уредбом 2016/679 о заштити појединца у вези са обрадом личних података (Општа уредба о заштити података) (Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation)). Према одредби чл. 5 ст. 1 тач. б Опште уредбе, подаци, који су прикупљени у одређене, изричите и легитимне сврхе, не могу се даље обрађивати на начин који није у складу са тим сврхама, осим у сврхе архивирања у јавном интересу, научног или историјског истраживања или истраживања у статистичке сврхе.

Посебну пажњу треба посветити подацима о личности. Општом уредбом су подаци о личности дефинисани као сви они подаци који се односе на појединца чији је идентитет утврђен или се може утврдити. Појединац чији се идентитет може утврдити је особа која се може директно или индиректно лично идентификовати уз помоћ идентификатора, као што су име, идентификациони број, подаци о локацији, мрежни идентификатор или уз помоћ једног или више чинилаца својствених за физички, физиолошки, генетски, ментални, економски, културни или социјални идентитет тог појединца (чл. 4 ст. 1 тач. 2 Опште уредбе). У контексту паметних

⁴ Колико су подаци значајни за паметне уговоре, говори и чињеница да је у оквиру програмског језика *Solidity*, паметни уговор дефинисан као збир кода (функција паметног уговора) и збир података (стања паметног уговора) који се налази на одређеној адреси на *Ethereum* блокчејну.

уговора, важно је указати да трансакциони подаци који се чувају у блоковима могу бити квалификовани као лични подаци, чак и када су шифровани и прошли процес хеширања, као технике псеудонимизације (Voss 2021, 85). Општом уредбом су предвиђена посебна правила у случају да је сврха обраде података различита од сврхе у коју су подаци прикупљени, а која се не темељи на сагласности испитаника, праву Европске уније или праву државе чланице који представља разумну и сразмерну меру у демократском друштву ради заштите циљева из чл. 23 ст. 1 Опште уредбе. У том случају, обрађивач података о личности, како би утврдио да ли је обрада у другу сврху у складу са сврхом у коју су подаци прикупљени, узима, између осталог, у обзир и постојање одговарајућих заштитних мера, које могу укључивати енкрипцију или псеудонимизацију (чл. 6 ст. 4 тач. е Опште уредбе). Овај критеријум је од значаја за паметне уговоре.

С једне стране, приступ паметном уговору који се налази на затвореном блокчејну је могућ само за оне субјекте који имају шифру на основу које им је могућ приступ блокчејну. И у том случају је, за извршење било које трансакције у паметном уговору, потребно постизање консензуса на мрежи. С друге стране, уколико се ради о јавном (отвореном) блокчејну, приступ је дозвољен свим субјектима и они могу слободно учествовати у трансакцијама, али им је и у том случају потребна потврда осталих учесника на ланцу. Блокчејн мрежа се састоји од више чворова који дају одобрење (*endorsing peers*), а који функционишу као валидатори. Ови чворови извршавају паметне уговоре ради провере достављених података и обезбеђивања њиховог интегритета пре него што буду додати у књигу евиденције (*ledger*) (Parab et al. 2025, 238).

3.4. Контрола приступа

Суштина овог услова је осигуравање да је паметни уговор заштићен строгим механизмом контроле приступа на нивоу управљања и на нивоу паметних уговора. Контрола приступа на нивоу управљања је посебно значајна за контролисање приступа подацима, јер обезбеђује да се размена података и извршавање трансакција одвијају само између оних субјеката који су овлашћени да приступе паметном уговору. Ризици за податке у паметном уговору се састоје у могућности неовлашћеног приступа подацима, што

може довести до крађе података, финансијских губитака и нарушавања угледа оног привредног субјекта који паметни уговор користи. Слаба заштита података током њиховог преноса или складиштења их може учинити нарочито рањивим и погодним за хакерске нападе. Осим тога, постоји и унутрашњи ризик, који се огледа у могућности да запослени могу, намерно или случајно, злоупотребити податке са којима раде (Chougule & Cantisani 2024, 140). Технички, овај услов је могуће остварити кроз енкрипцију и токенизацију.⁵

3.5. Доследност

Захтев доследности код паметних уговора је успостављен ради осигуравања усклађености с условима уговора о дељењу података који се извршава паметним уговором. Уговор о дељењу података (*data sharing agreement*) представља уговор којим се дефинишу детаљи процеса по којем подаци треба да буду дељени између две стране и којим се прецизирају: услови закључења уговора, обавезе уговорних страна, спецификација података који су предмет размене, износ накнаде, однос према трећим лицима, заштитне мере и остала правна питања (ADAPTAC 2025, 2). Сврха уговора о дељењу података је да обезбеди следеће: да се подаци деле у складу са важећим правом и да субјекти који размењују податке поступају у складу са стандардима управљања информацијама и прате организационе политике управљања подацима (Krebs & Bennett Moses 2024, 129). У контексту законодавства Европске уније, нарочито је значајно ускладити садржину уговора о дељењу података са одредбама Опште

⁵ Енкрипција је шифровање информација ради спречавања неовлашћеног приступа. За разлику од класичног шифровања, енкрипција осигурава додатни ниво заштите, јер и у случају да неовлашћеном лицу постану доступни подаци, читање тих информација је немогуће без информације о одговарајућем кључу за дешифровање. Дакле, да би једно лице могло самостално да користи податке са блокчејна, неопходно је да има барем два кључа: један који ће му омогућити приступ подацима и други који ће му омогућити да податке дешифрује.

Још један од начина за практично остваривање овог захтева је токенизација. Токенизација је процес у коме се поверљиви подаци замењују токенима, који представљају јединствене идентификаторе, који су насумично одређени и сами по себи не садрже корисне информације. Токенизацијом се смањује изложеност осетљивих података трећим лицима, те се ти подаци додатно штите од неовлашћеног приступа. Вид: Chougule & Cantisani 2024, 140.

уредбе о подацима. Ради законитог ангажовања обрађивача или подобрађивача, руковалац, односно обрађивач података, мора имати закључен уговор о дељењу података у коме је јасно назначено које врсте података се могу обрађивати, што значи да уговор треба да спречи обраду и размену података на нетранспарентан или непознат начин (GDPR Summary 2022).

Што се тиче података који се обрађују на блокчејн мрежи, важно је знати да блокчејн мреже, а самим тим и паметни уговори, по правилу за предмет обраде имају посебну врсту података, која је данас позната као *big data*. Ради се о масивним скуповима података, који се одликују великим обимом, разноврсношћу и сложеностју, што ствара потешкоће у њиховом складиштењу, анализи и визуализацији ради даљих процеса или добијања резултата.⁶ Ове податке је немогуће обрађивати коришћењем традиционалних софтвера за обраду података. Појавом блокчејн технологије и дистрибуираних база података, анализа оваквих података је знатно олакшана. Кроз досадашњу праксу обраде података успостављена су два значајна принципа успешне обраде, који су формулисани кроз тзв. *CAP* принципе⁷ и кроз тзв. *ACID* принципе.⁸ Код обе постоји услов доследности, али му је значење различито.⁹ У контексту паметних

⁶ Истраживање ових података се назива аналитика великих података (*big data analytics*) и омогућава откривање скривљених образаца и тајних корелација међу подацима. Ови подаци су изузетно значајни за компаније и велике организације јер им омогућава стицање богатијих и дубљих увида и остваривање конкуретнске предности. Вид: Sagioglu & Sinanc 2013, 42–47.

⁷ *CAP* теорема, или Бруерова теорема, названа по свом творцу Ерику Бруеру (*Eric Brewer*) који га је изложио на једном свом предавању 2000. године. Сам израз *CAP* је акроним и значи: *Consistency* (доследност), *Availability* (доступност) и *Partitions Tolerance* (отпорност на прекид). Заснована је на идеји да сваки систем за размену података може истовремено задовољавати само два од три критеријума. Детаљније у: Brewer 2000.

⁸ *ACID* принципе су, још 1983. године, формулисали Тео Хердер (*Theo Hearder*) и Андреас Ројтер (*Andreas Reuter*). Име *ACID* је акроним за *Atomicity* (својство да се свака трансакција извршава одједном или да се не извршава уопште), *Consistency* (доследност), *Isolation* (изолација) и *Durability* (трајност). Више у: Haerder & Reuter 1983, 287–317.

⁹ Доследност код *CAP* принципа значи да сваки сервер враћа исправан одговор на сваки захтев, односно одговор који је тачан у складу са жељеном спецификацијом услуге и представља класично безбедносно својство: сваки податак послат клијенту је тачан. Детаљније у: Gilbert & Lynch 2012, 30–36. Речју, доследност према *CAP* принципу значи идентичност података међу

уговора, доследност је нарочито значајна у случају када постоји неусклађеност између кода паметног уговора и раније закљученог уговора. Последица такве неусклађености је аутоматско извршење које доводи до нежељених последица.

3.6. Поступак оцењивања усклађености паметног уговора са захтевима из чл. 36 ст. 1 Уредбе о подацима

Уредбом о подацима је утврђен круг правних субјеката овлашћених на спровођење поступка усклађености паметног уговора са захтевима из чл. 36 ст. 1 Уредбе. Правни субјекти који спроводе овај поступак могу бити:

1. продавац паметног уговора;
2. лице чија трговачка, пословна или професионална делатност обухвата увођење паметних уговора за друге у контексту извршавања споразума о стављању података на располагање или његовог дела, али само под условом да продавац паметног уговора не постоји.

Након што се у поступку утврди усклађеност паметног уговора са захтевима из чл. 36 ст. 1 Уредбе о подацима, издаје се ЕУ

серверима, без обзира на њихову тачност, јер се тачност претпоставља уколико је податак послат. Доследност као саставни део ACID принципа се односи на следеће: трансакција која досегне свој нормални завршетак, чиме се њени резултати потврђују, очувава конзистентност базе података. Другим речима, свака успешно извршена трансакција по самој дефиницији потврђује искључиво правно и логички ваљане резултате. Вид: Haerder & Reuter 1983, 289. У оквиру ACID модела, доследност гарантује интегритет података који се размењују. Заправо, овде је могућа само размена тачних података. У контексту паметних уговора, под доследношћу података подразумевамо логичка ограничења повезаности између променљивих стања паметног уговора које непосредно подржавају пословну логику апликације. Када је реч о услову доследности као услова из Уредбе о подацима, можемо извести закључак да европски законодавац определио за концепт доследности из CAP модела. Наиме, захтев доследности се у Уредби поставља у циљу осигуравања усклађености с условима уговора о дељењу података који се извршава паметним уговором. Захтева се да постоји идентичност информација које се налазе у уговору о дељењу података и информација које се паметним уговором деле, при чему се не улази у садржину самих информација. Међутим, логично је да ће писци оба ова уговора настојати да обезбеде да предмет уговора буде дељење истинитих података.

изјава о усаглашености (*EU declaration of conformity*). Састављањем ове изјаве, правни субјект који спроводи поступак преузима одговорност за усклађеност паметног уговора са битним захтевима из чл. 36 ст.1 Уредбе о подацима. ЕУ изјава о усаглашености представља обавезни документ који састављају произвођачи који намеравају да своју робу пласирају на тржиште Европске уније. Изјава о усаглашености се захтева, између осталог, и за медицинске производе и за софтвере засноване на вештачкој интелигенцији. И на овај начин се повећава правна сигурност и расте поверење уговорних страна приликом закључења паметног уговора.

Важно је приметити да изјаву о усаглашености издаје продавац паметног уговора или лице које у оквиру своје делатности уводи паметне уговоре за друге у контексту извршавања споразума о стављању података на располагање. Дакле, гаранти да је постигнута усаглашеност са захтевима из чл. 36 ст. 1 Уредбе нису уговорне стране паметног уговора, него креатори паметног уговора или они субјекти који паметни уговор пуштају у промет и стављају га на располагање крајњим корисницима. У конкретном случају, то би биле или софтверске компаније које се баве развојем софтвера у које су имплементирани паметни уговори или компаније које се баве продајом таквих софтвера.

За разлику од захтева из чл. 36 ст. 1 Уредбе, који обезбеђује висок степен технолошке поузданости, процедура која се односи на обавезу издавања изјаве о усаглашености, усмерена је пре свега на повећање нивоа правне сигурности и поверења субјеката који ће касније користити паметни уговор.

4. ЗАКЉУЧАК

Паметни уговори се већ увелико примењују у различитим областима пословног живота. Предност паметних уговора је аутоматизација извршења престација, искључење посредника из трансакција и директна комуникација уговорних страна. Ове предности нарочито долазе до изражаја у прекограничним трансакцијама које су честе у савременом привредном окружењу. Речју, паметни уговори се у значајној мери уклапају у потребе савременог дигиталног промета који омогућава висок степен аутоматизације и у коме се велики број радњи одвија електронским путем.

Примена паметних уговора носи са собом и читав сет ризика: потпуна анонимизација уговорних страна при закључењу и извршењу уговора, што може имати утицај на пуноважност уговора; опасност по личне податке који се нађу на мрежи; непроменљивост уговорних одредаба и немогућност ревизије уговора; потешкоће у кодирању правничких израза и друге грешке у кодирању; проблем у случају неизвршења, а нарочито неуредног извршења уговорних обавеза, које се аутоматски извршавају.

Због проблема који могу настати у примени паметних уговора, било је потребно правно уредити нека значајна питања. У Европској унији је то учињено Уредбом о подацима. За разлику од решења која су до тада постојала у упоредним законодавствима, где су углавном постојале само дефиниције паметних уговора, у Уредби о подацима се отишло корак даље. Наиме, постављени су јасни услови које паметни уговори морају испуњавати пре него што буду употребљени: поузданост и контрола приступа, сигурно окончање и прекид, архивирање и континуитет података, контрола приступа и доследност. С једне стране, ови услови ће повећати правну сигурност у примени паметних уговора и додатно подстаћи њихово коришћење. С друге стране, они могу довести у питање основне концептуалне поставке на којима су паметни уговори засновани, а нарочито непроменљивост паметног уговора и аутоматско извршење уговорних одредаба. Наведени утицај не доводи у питање опстанак паметних уговора. Наиме, код паметних уговора који су на правилан начин кодирани, а потом и извршени, чињеница да су мењање уговора и прекид уговора могући, неће доћи до изражаја, јер ће такав уговор бити аутоматски извршен. Заправо, до одступања од особина непроменљивости и аутоматског извршења паметних уговора ће долазити само у случајевима када паметни уговор садржи недостатке.

Уредбом је уређен и круг субјеката који спроводе поступак оцењивања усклађености паметног уговора са овим условима, чиме се установљава њихова одговорност за исправно функционисање уговора.

Овакво правно нормирање паметних уговора у Европској унији представља квалитативни скок у односу на тренутно стање у упоредном законодавству. Отишло се даље од давања просте дефиниције паметних уговора. Детаљно су уређени услови које сваки паметни уговор мора да испуњава да би био употребљаван и уређен

је поступак испитивања усклађености паметног уговора са тим условима. Због тога се може оправдано очекивати све шира примена паметних уговора на јединственом ЕУ тржишту у будућности.

ЛИТЕРАТУРА

Apprenticeship Data Alignment & Performance Technical Assistance Center [ADAPTAC]. 2025. *Understanding Data Sharing Agreements*. Lexington: The Council of State Governments.

Casolari, Federico, Taddeo, Mariarosaria, Turillazzi, Aina & Floridi, Luciano. 2023. "How to Improve Smart Contracts in the European Union Data Act". *Digital Society*, 2 (9), pp. 1–6. doi: <https://doi.org/10.1007/s44206-023-00038-2>

Chen, Jiachi, Xia, Xin, Lo, David & Grundy, John. 2021. "Why Do Smart Contracts Self-Destruct? Investigating the Selfdestruct Function on Ethereum". *ACM Transactions on Software Engineering and Methodology*, 31 (2), pp. 1–37. doi: <https://doi.org/10.1145/3488245>

Chougule, Sharmin & Cantisani, Luigi. 2024. "The Oracle Problem in Smart Contracts: Data Privacy, Security, and Solutions". *Rivista di Diritto dei Media*, 2/2024, pp. 122–143.

Đurović, Mateja & Lech, Franciszek. 2019. "The Enforceability of Smart Contracts". *Revija kopaoničke škole prirodnog prava*, 1/2019, pp. 73–94. doi: <https://doi.org/10.5937/rkspp1901073d>

EU Crypto Initiative. 2023. *The Data Act Smart Contracts: Implications for the Future of Innovation in Europe*. Brussels.

Forum, EU Blockchain and Observatory. 2022. *Smart Contracts*. Brussels: European Commission.

Gilbert, Seth & Lynch, Nancy. 2012. Perspectives on the CAP Theorem. *Computer*, vol. 45, no. 2, pp. 30–36.

Haeder, Theo, & Reuter, Andreas. 1983. "Principles of Transaction-Oriented Database Recovery". *Computing Surveys*, Vol. 15, No. 4, pp. 287–317.

- Krebs, Shiri, & Bennett Moses, Lyria. 2024. "Data Sharing Agreements: Contracting Personal Information in the Digital Age". *Melbourne University Law Review*, 48(1), pp. 96–149.
- Kuppa, Nishank & Madiseti, Vijay. 2025. "Robust Detection and Analysis of Smart Contract Vulnerabilities with Large Language Model Agents". *Journal of Information Security*, 16(1), pp. 197–226.
- Le, Ton Chanh, Xu, Lei, Chen, Lin & Shi, Weidong. 2018. "Proving Conditional Termination for Smart Contracts". *BCC '18: Proceedings of the 2nd ACM Workshop on Blockchains, Cryptocurrencies, and Contracts*. Incheon Republic of Korea: Association for Computing Machinery, New York, United States, pp. 57–59.
- Maxwel, Winston & Salmon, John. 2018. *A guide to blockchain and data protection*. London: Hogan Lovells.
- Olivieri, Luca & Pasetto, Luca. 2023. "Towards Compliance of Smart Contracts with the European Union Data Act". In Andrea Brunello, Alessandro Gianola и Fabio Mogavero (ed.), *Short Paper Proceedings of the 5th Workshop on Artificial Intelligence and Formal Verification, Logic, Automata, and Synthesis (OVERLAY 2023)* (pp. 61–66). Rome: CEUR Workshop Proceedings.
- Olivieri, Luca, Pasetto, Luca, Negrini, Luca & Ferrara, Pietro. 2024. "European Union Data Act and Blockchain Technology: Challenges and New Directions". In Massimo Bartoletti, Claudio Schifanella и Andrea Vitaletti (ed.), *Proceedings of the Sixth Distributed Ledger Technology Workshop (DLT 2024)* (стр. 321–334). Turin: CEUR Workshop Proceedings
- Parab, Aishwarya, Pradhan, Prakhar, Simmhan, Yogesh & Paul, Arnab K. 2025. "A Blockchain-Enabled Framework for Storage and Retrieval of Social Data". In Kyle Chard, Suren Byna, David Donofrio и Giulia Guidi (ed.), *2025 IEEE International Parallel and Distributed Processing Symposium Workshops (IPDPSW)* (pp. 237–240). Milan: Institute of Electrical and Electronics Engineers doi: <https://doi.org/10.1109/IPDPSW66978.2025.00046>
- Savin, Andrej. 2022. *Digitalna pravda*. Beograd: Clio.

Seneviratne, Oshani. 2024. "The Feasibility of a Smart Contract 'Kill Switch'". "2024 6th International Conference on Blockchain Computing and Applications (BCCA)", pp. 473–480.

Szabo, Nick. 1996. Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets. *Extropy Journal of Transhuman Thought*, pp. 50–53.

Volos, Aleksei. 2020. "The Technology of Blockchain and Smart Contract and Their Regulation Under the Conflict of Laws of the European Union". *2nd International Scientific and Practical Conference on Digital Economy (ISCDE 2020) - Advances in Economics, Business and Management Research*. Yekaterinburg: Institute of Digital Economics, pp. 563–568.

Voss, W. Gregory. 2021. "Data Protection Issues for Smart Contracts". In Marcelo Corrales Compagnucci, Mark Fenwick & Stefan Wrba (eds), *Smart Contracts - Technological, Business and Legal Perspectives* (pp. 79–100). London: Bloomsbury Publishing.

Zheng, Zibin, Xie, Shaoan, Dai, Hong-Ning, Chen, Weili, Chen, Xiangping, Weng, Jian, Imran, Muhammad. 2020. "An overview on smart contracts: Challenges, advances and platforms". *Future Generation Computer Systems*, Vol. 105, pp. 475–791. doi: <https://doi.org/10.1016/j.future.2019.12.019>

Глушац, Данијела. 2022. „Правни оквир регулисања паметних уговора“. У Драган Вујисић (ур.), *Садашњост и будућност услужног права* (стр. 429–440). Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу. doi: <https://doi.org/10.46793/xviiiimajsko.429g>

Матановић, Александар. 2022. *Увод у блокчејн*. Београд: Иницијатива Дигитална Србија.

Цветковић, Предраг. 2020. „Блокчејн као правни феномен: уводна разматрања“. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, Vol. 59, стр. 127–144. doi: [10.5937/zrpfno-24414](https://doi.org/10.5937/zrpfno-24414)

Цветковић, Предраг. 2021. „Синтеза правног текста и програмског кода: случај Рикардијанског уговора“. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, Vol. 60, стр. 61–76. doi: <https://doi.org/10.5937/zrpfno-29556>

ИЗВОРИ ПРАВА

Disposizioni urgenti in materia di sostegno e semplificazione per le imprese e per la pubblica amministrazione, Gazzetta Ufficiale Serie Generale n. 290, 14 December 2018, <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2018/12/14/18G00163/SG> (04.05.2026).

Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), Official Journal of the European Union L 119, 4.5.2016, pp. 1–88, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj> (04.05.2026).

Regulation (EU) 2023/2854 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023 on harmonised rules on fair access to and use of data and amending Regulation (EU) 2017/2394 and Directive (EU) 2020/1828 (Data Act), Official Journal of the European Union L, 2023/2854, 22.12.2023, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2854/oj> (04.05.2026).

Virtual Financial Assets Act, 1st November 2018, <https://legislation.mt/eli/cap/590/eng/pdf> (04.05.2026).

ИНТЕРНЕТ И ДРУГИ ИЗВОРИ

GDPR Summary. 2022. “Data Sharing Agreement.” GDPR Summary. <https://www.gdprsummary.com/gdpr-definitions/data-sharing-agreement/> (15.01.2026).

Securr Web3 Security. 2025. “Access Control in Smart Contracts: Why It’s Non-Negotiable.” Securr (Medium). <https://securrtech.medium.com/access-control-in-smart-contracts-why-its-non-negotiable-79af14523f28> (01.01.2026).

Solidity. n.d. “Introduction to Smart Contracts.” Solidity Documentation. <https://docs.soliditylang.org/en/latest/introduction-to-smart-contracts.html> (12.01.2026).

Nemanja JANKOVIĆ

SMART CONTRACTS IN EUROPEAN UNION LAW

Resume

Smart contracts represent a specific synthesis of technology and law. They are agreements that are automatically executed and, owing to blockchain technology, relatively immutable. Due to their automation and immutability, smart contracts constitute a useful instrument of contemporary digital transactions. At the level of the European Union, smart contracts are comprehensively regulated by Regulation (EU) 2023/2854 on fair access to and use of data. In the first part of the paper, the author analyzes the concept of smart contracts, along with a brief explanation of blockchain technology as their underlying basis. In the second part, the author examines the legislation of the Member States of the European Union concerning smart contracts prior to the adoption of the aforementioned Regulation. The central part of the paper is devoted to an analysis of the provisions of Regulation (EU) 2023/2854 relating to smart contracts, with particular emphasis on the essential requirements for smart contracts used in the performance of data sharing agreements, as well as on the procedure for assessing the compliance of smart contracts with those essential requirements. In the conclusion, the author elaborates the thesis that the new European Union legislation, including that relating to smart contracts, represents a qualitative leap compared to previous solutions, as it provides a detailed regulation of some of the most significant issues concerning the functioning of smart contracts and offers appropriate legal and technical guarantees for their successful application.

Keywords: smart contracts, blockchain technology, European Union law, EU Data Act, data sharing agreement

Достављено: 8.5.2026. године
Прихваћено: 17.6.2026. године

ЗАШТИТА ИЗБОРНОГ ПРАВА ПОВОДОМ ЛОКАЛНИХ ИЗБОРА 2025. ГОДИНЕ**

Сажетак

Локални избори 2025. године одржани су у Косјерићу и Зајечару. Од доношења Закона о локалним изборима 2022. године, заштиту изборног права на локалним изборима пружају месно надлежни виши судови. Тај пренос надлежности са Управног суда на више судове, довела је до доста полемика у научној и стручној јавности у погледу оправданости таквог решења. Скептицизам је пре свега усмерен на питање како ће виши судови одговорити новом задатку, имајући у виду негативна искуства из периода деведесетих година прошлог века. До сада су виши судови пружали заштиту изборног права поводом локалних избора 2023. и 2024. године, који су одржани у великом броју јединица локалне самоуправе. Локални избори 2025. године су наставак тог процеса. Стога ћемо у овом раду анализом одлука Вишег суда у Зајечару и Вишег суда у Ужицу приказати њихове ставове у погледу најважнијих питања из области заштите изборног права, уз осврт на неке ставове виших судова из претходне две године. Посебна пажња је посвећена питањима положаја изборне листе националне мањине, рачунању рокова и доказивању изборних неправилности.

Кључне речи: изборно право, локални избори, управни спор, виши судови, изборна листа националне мањине.

* Аутор је истраживач-приправник у Иновационом центру Универзитета у Нишу и демонстратор на Правном факултету Универзитета у Нишу. Електронска адреса аутора: stefan.milic@icun.ni.ac.rs, stefan.milic@prafak.ni.ac.rs. ORCID: 0009-0009-1004-2224.

** Овај рад финансијски је подржало Министарство науке, технолошког развоја и иновација (уговор бр. 451-03-33/2026-03/200371).

1. УВОД

Почетком 2022. године Народна скупштина Републике Србије усвојила је нови Закон о локалним изборима (ЗЛИ), који је у бити променио начин заштите изборног права. Наиме, уместо до тада надлежног Управног суда, за одлучивање по жалбама на одлуке изборних комисија надлежни су постали виши судови. Сам законодавац је у тексту Предлога закона навео да битну новину представља „предлог да се надлежност за одлучивање по жалбама које, у складу са одредбама овог закона, подносе овлашћени подносиоци, са Управног суда пренесу на више судове опште надлежности. На овај начин, кроз диверзификацију одлучивања преношењем надлежности са једног, Управног суда са три подручна одељења, на 25 виших судова, заштита изборног права ће се учинити битно ефикаснијом, нарочито када се локални избори истовремено спроводе у великом броју јединица локалне самоуправе“ (Предлог закона о локалним изборима).¹ Негативна искуства из не тако давне историје (током 1990-их), када су редовни судови решавали изборне спорове (Rakić Vodinelić i dr. 1997, 180–197), довела су до бојазни у научној јавности у погледу ефикасности новог решења. Скептичност је додатно појачало искуство које се огледа у чињеници да су средином 1990-их поједини судови приликом решавања изборних спорова примењивали закон који је уређивао парнични поступак, поједини закон који је уређивао ванпарнични поступак, а поједини закон који је уређивао управне спорове, који је тада био савезни, о управним споровима, чиме је правна сигурност странака у погледу доказивања и правних лекова била изузетно мала (Вучетић и Миленковић 2020, 1032). Указано је да виши судови, као судови редовне надлежности, не одлучују о валидности примене управноправне материје и да то повећава вероватноћу појаве истих оних проблема са којима се Република Србија суочила током првих пар година након обнове вишестраначја, у последњој деценији XX века (Вучетић 2022, 417). Доиста, Закон о уређењу судова и даље не препознаје могућност да виши судови суде у поступцима решавања по жалбама на одлуке изборних комисија (ЗУС 2023, чл. 25), као што ни Судски пословник

¹ Предлог Закона о локалним изборима. 2022. http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/2022/83-22.pdf, датум приступа 30.7.2025.

не регулише формирање одељења за управне или изборне спорове (СП 2009, чл. 15). Такође се указује да се на тај начин нарушава подела материје на општу и посебну, јер су питања из посебне надлежности пренета у надлежност суда опште надлежности (Nastić 2024, 70). Стога се поставило питање ко ће унутар виших судова бити функционално надлежан за решавање изборних спорова.

У литератури су се појавила два основна предлога. Први би био да се формирају стална управна већа, док би по другом судије грађанских одељења вршиле новоуведену надлежност (Давинић 2024, 178). У контексту чињенице да је у прелазним и завршним одредбама ЗЛИ задржана надлежност Управног суда за оне локалне изборе који буду расписани у року од годину дана од ступања на снагу новог закона (ЗЛИ 2022, чл. 97), треба подвући да су први локални избори током којег су виши судови пружали заштиту изборног права били децембарски локални избори 2023. године. Неки виши судови, попут оних у Београду, Новом Саду, Крагујевцу, Лесковцу, Пироту и Пожаревцу су уочи тих избора формирали већа за решавање изборних спорова, док неки виши судови то нису учинили, међу њима виши судови у Нишу, Краљеву и Крушевцу (Милић 2024, 74–75).

Поред питања функционалне надлежности, још једна дилема односи се уопштено на питање како ће се виши судови прилагодити новој надлежности (Настих 2022, 50). Делује да би, када решавају изборне спорове, судови морали да запоставе своју редовну надлежност, што би посебно дошло до изражаја у данима који следе након непосредно одржаних локалних избора, када, по правилу, има највише приговора и жалби. Ипак, сагласни смо са образложењем законодавца да ће ново решење довести до растерећења Управног суда, нарочито током одржавања локалних избора у већем броју јединица локалне самоуправе у истом дану. По природи ствари, логичније је да већи број виших судова може адекватније да пружи ваљану заштиту изборног права када се локални избори одржавају у великом броју јединица локалне самоуправе, него што би то учинио један Управни суд са три одељења. До сада су виши судови доносили одлуке по жалбама на локалним изборима 2023. године који су одржани у 65 јединица локалне самоуправе (Одлука о расписивању избора за одборнике скупштина градова и скупштина општина у Републици Србији 2023) и на локалним изборима 2024. године, који су одржани у 66 јединица локалне самоуправе (Одлука о расписивању

избора за одборнике скупштина градова и скупштина општина у Републици Србији 2024).

Још једно питање које се поставља јесте потенцијална неуједначеност судске праксе јер изборне спорове сада решава 25 виших судова, колико их тренутно постоји у судском устројству у Републици Србији. Одговор на ову недоумицу може нам пружити поступање виших судова. На поменути локалним изборима који су одржани децембра 2023. године и јуна 2024. године, изборне спорове решавала су 22 виша суда, што значи да такву надлежност још увек нису имали виши судови у Зајечару, Неготину и Сомбору (Милић 2024, 105-106). Управо је Виши суд у Зајечару донео бројне одлуке које су предмет анализе овог рада, уз одлуке Вишег суда у Ужицу, све поводом локалних избора 2025. године који су одржани у Зајечару и Косјерићу (Одлука о расписивању избора за одборнике Скупштине града Зајечара и Скупштине општине Косјерић 2025).

2. СРЕДСТВА ЗАШТИТЕ ИЗБОРНОГ ПРАВА

Седма глава ЗЛИ (чл. 79–88) посвећена је заштити изборног права, те управо и носи назив „Заштита изборног права“. У овој глави, у укупно десет чланова регулисани су приговор и жалба као средства заштите. Када је приговор у питању, највећа овлашћења за његово подношење има подносилац проглашене листе који то може учинити против донете одлуке, предузете радње и због пропуштања да се донесу одлуке, односно предузме радња (ЗЛИ 2022, чл. 80). Други субјекти који могу поднети приговор јесу: подносилац изборне листе, политичка странка, одборничка група, кандидат за одборника, бирач и лице чије је име у називу изборне листе или њеног подносиоца. Међутим, ови субјекти приговор могу поднети само када је то прописано законом. Другачије речено, када га подноси претходно наведени круг субјеката, приговор је ограничено правно средство. Општи рок за подношење приговора износи 72 часа од објављивања одлуке, односно предузимања радње, а приговор због недоношења одлуке или непредузимања радње може се поднети у року од 72 часа након истека рока у коме је требало да буде донета одлука, односно предузета радња (ЗЛИ 2022, чл. 82). Једна од добрих ствари коју је донео нови ЗЛИ јесте дужност објављивања одлука на веб-презентацији Републичке изборне комисије. Тиме одлуке постају доступне неограниченом броју лица

и свим потенцијалним активним подносиоцима приговора. Раније је проблем био у томе што се одлука достављала само подносиоцу приговора, па је у случају позитивне одлуке могућност за друге незадовољне стране за правну заштиту била сведена на минимум (Миленковић 2014, 105). Надлежност за одлучивање по приговору је на изборној комисији која има дужност да у року од 72 часа донесе и објави одлуку по приговору (ЗЛИ 2022, чл. 83).

Друго правно средство јесте жалба. Подносилац приговора може, уколико је његов приговор одбачен или одбијен, да поднесе жалбу вишем суду у року од 72 часа од објављивања решења на веб-презентацији. Позитивна ствар уведена новим законом јесте продужење и уједначавање рокова који сада износе 72 часа, за разлику од раније када су износили 24 и 48 часова, што је неретко доводило до одбацивања правних средстава услед неблаговременисти (Vučetić 2015b, 16). Још један проблем који је већим делом отклоњен односио се на тренутак почетка тока рока, јер је у неким ситуацијама рок текао од тренутка доношења решења, а некад од тренутка његовог достављања (Вучетић 2020, 741). По слову ЗЛИ, сада тај рок углавном тече од објављивања решења, уз неке ситуације када рок почиње да тече од доношења одлуке (видети ЗЛИ 2022, чл. 66, чл. 70, чл. 72).

Жалба се може поднети и против решења којим је усвојен приговор. Тада подносилац проглашене изборне листе, подносилац изборне листе, политичка странка, одборничка група, кандидат за одборника, бирач и лице чије је име у називу изборне листе или у називу њеног подносиоца, могу поднети приговор у истом року ако им је тим решењем којим је усвојен приговор непосредно повређен правни интерес (ЗЛИ 2022, 85). Трећа ситуација у којој се може поднети жалба јесте недоношење решења по приговору у предвиђеном року. У тој ситуацији, жалба се може поднети у року од 72 часа од истека рока у оквиру којег је требало да буде донета одлука по приговору. Ово подсећа на жалбу због „ћутања“ управе у управном поступку, с тим што овде изостаје претпоставка да је надлежни орган донео негативно решење. Након што прими жалбу, изборна комисија је дужна да исту са списима предмета достави вишем суду у року од 24 часа од пријема жалбе, а виши суд је дужан да донесе одлуку у року од 72 часа од пријема жалбе са списима (ЗЛИ 2022, чл. 86). С тим у вези, сматрамо погрешним став Вишег

суда у Београду („ВСБ“) који је својим решењем одбацио жалбу због неблаговремености, иако је утврдио да је:

„Подносилац жалбу поднео Градској изборној комисији у року од 72 часа од објављивања ожалбеног решења на веб-презентацији Републичке изборне комисије. Међутим, према оцени суда, оваква околност је била без утицаја на доношење другачије одлуке, с обзиром на то да је одредбом члана 85 став 1 Закона о локалним изборима, прописано да се жалба подноси вишем суду...“ (Решење ВСБ, 4 Уж бр. 1/24).

Овакав став био би на месту према раније важећим решењима, јер је њима било предвиђено да се на локалним изборима жалба изјављује непосредно Управном суду, а не посредством изборне комисије (Вучетић 2015в, 141). Међутим, пошто по новом ЗЛИ изборна комисија има дужност да жалбу са списима предмета достави вишем суду, нема дилеме да се жалба предаје изборној комисији.

Виши суд у поступку по жалби исту може одбацивати, одбити или усвојити. Сам ЗЛИ не уређује питања одбацивања и одбијања жалбе, али то произлази из Закона о управним споровима, чија примена је предвиђена у вези са одлучивањем о жалби (ЗЛИ 2022, чл. 8). Ако виши суд усвоји жалбу, он поништава одлуку или предузету радњу. У случају да „природа ствари то дозвољава и утврђено чињенично стање пружа поуздан основ за то“, виши суд може мериторно одлучити (ЗЛИ 2022, чл. 87). Реч је о могућности да виши суд изборни спор реши у спору пуне јурисдикције. Оваква могућност раније је била изричито предвиђена за Управни суд и у том случају одлука Управног суда у спору пуне јурисдикције у свему замењује поништени акт изборне комисије (Vučetić 2015а, 156). Ово овлашћење Управни суд је најчешће користио код локалних избора када је, решавајући у спору пуне јурисдикције, одбијао да прогласи изборне листе, налагао понављање гласања или распуштао бирачке одборе (Вучетић и Миленковић 2020, 1040). Одлука вишег суда по жалби је правоснажна и против ње није могуће улагати ни редовна, ни ванредна правна средства из управносудског поступка. Ово је проблематично јер се поставља питање шта ако одлука суда не буде правилна и законита. Онда једино преостаје улагање уставне жалбе за повреду изборног права, али треба имати у виду да је уставна жалба правно средство које је намењено појединцу, не и политич-

ким странкама (Настић, 2021, 146). Такође, тај евентуални поступак пред Уставним судом би дуго трајао и прошло би доста времена од саме одлуке вишег суда, па је упитно колико би уставна жалба била ефикасно правно средство.

Поред седме главе ЗЛИ, одредбе о приговору и жалби могу се наћи и у осталим деловима тог закона. Тако, приговор се може поднети против решења о предлогу за именовање члана и заменика члана изборне комисије у проширеном саставу и против решења о именовању члана и заменика члана бирачког одбора. Против решења којим је одбачен или одбијен предлог за именовање члана или заменика члана изборне комисије у проширеном саставу, приговор може поднети подносилац предлога, а против решења о именовању члана или заменика члана приговор могу поднети подносилац проглашене изборне листе, политичка странка и бирач. Рок износи 48 часова од објављивања решења, а приговор се подноси изборној комисији (ЗЛИ 2022, чл. 24). Слична су правила и када је реч о бирачком одбору, с том разликом што код именовања члана или заменика члана бирачког одбора у сталном саставу приговор могу поднети подносилац проглашене изборне листе, одборничка група и бирач, а код именовања члана или његовог заменика у проширеном саставу приговор могу поднети подносилац проглашене изборне листе и бирач (ЗЛИ 2022, чл. 32). Приговор се подноси изборној комисији у року од 48 часова од објављивања решења. Приговор се може поднети и против решења донетог по захтеву за контролу записника о раду бирачког одбора по узорку (ЗЛИ 2022, чл. 52) затим против решења којим се по службеној дужности констатује да се на бирачком месту не могу утврдити резултати гласања (ЗЛИ 2022, чл. 55), те против решења којим се по службеној дужности поништава гласање на бирачком месту (ЗЛИ 2022, чл. 56), као и против укупног извештаја о резултатима избора (ЗЛИ 2022, чл. 59).

На овом месту посебно треба издвојити приговор на гласање на бирачком месту. Ради се о средству које на располагању имају подносилац проглашене изборне листе и бирач. Подноси се изборној комисији у року од 72 часа од затварања бирачког места (ЗЛИ 2022, чл. 57). Подносилац проглашене изборне листе може поднети овај приговор због било које неправилности током спровођења гласања, док је бирач везан двоструким ограничењем. Бирач најпре може поднети приговор само за оно бирачко место на коме је уписан у извод из бирачког списка и то једино из два разлога — ако га је

бирачки одбор неосновано спречио да гласа или ако му је повређено право на слободно и тајно гласање (Милић 2024, 70-72).

Када је жалба у питању, она се може поднети против одлуке о именовању чланова и заменика чланова изборне комисије у сталном саставу. Овлашћени подносилац жалбе је сваки подносилац изборне листе која је освојила мандате у постојећем сазиву скупштине. Жалба се подноси вишем суду у року од седам дана од објављивања одлуке о именовању чланова и заменика чланова, а виши суд одлучује такође у року од седам дана (ЗЛИ 2022, чл. 21). Сваки подносилац проглашене изборне листе која је освојила мандате може поднети жалбу и против одлуке скупштине у вези са потврђивањем мандата одборника на конститутивној седници. У овом случају рок за жалбу износи седам дана, али он почиње да тече од доношења одлуке, док рок за виши суд за одлучивање по жалби износи 30 дана од пријема жалбе са свим списима (ЗЛИ 2022, чл. 66). Против одлуке скупштине којом се констатује да је одборнику престао мандат, тај одборник има право на жалбу у року од седам дана од дана доношења одлуке (ЗЛИ 2022, чл. 70). Право на жалбу има и одборник против одлуке скупштине којом се констатује да му је престао мандат.

Посебно право на жалбу постоји у ситуацији када скупштина не доносе одлуку којом констатује престанак мандата одборника. Тада подносилац изборне листе са које је одборник изабран или тај одборник могу захтевати да скупштина донесе одлуку којом ће констатовати престанак мандата, па, уколико скупштина то не учини у року од три дана од дана пријема захтева, подносилац захтева може поднети жалбу вишем суду у року од седам дана од дана када је истекао рок за доношење те одлуке (ЗЛИ 2022, чл. 71). Рок за одлучивање по жалби је 30 дана од њеног пријема (ЗЛИ 2022, чл. 71). Жалба се може поднети и против одлуке о потврђивању мандата новом одборнику (ЗЛИ 2022, чл. 72). Овлашћени субјекти за подношење жалбе у том случају су подносилац проглашене изборне листе која је освојила мандате, одборник и кандидат за одборника на изборној листи са које је изабран нови одборник, а рок износи седам дана од дана доношења одлуке (ЗЛИ 2022, чл. 72). Идентично претходним ситуацијама, виши суд има рок од 30 дана од пријема жалбе са списима да одлучи о истој (ЗЛИ 2022, чл. 72). Примећује се да се правила о приговору и жалби која се не налазе у седмој глави ЗЛИ односе на заштиту изборног права пре или после дана

гласања и утврђивања резултата, односно на фазу формирања органа за спровођење избора, фазу подношења изборне листе и фазу додељивања мандата. Једино се приговор на гласање на бирачком месту односи управо на фазу гласања и евентуалне неправилности које су настале током гласања.

3. СТАВОВИ ВИШИХ СУДОВА У ЗАЈЕЧАРУ И УЖИЦУ ПОВОДОМ ЖАЛБИ

Као што је већ напоменуто, локални избори 2025. године одржани су у Косјерићу и Зајечару, а заштиту изборног права су пружали Виши суд у Зајечару и Виши суд у Ужицу. Неупоредиво више пресуда донео је Виши суд у Зајечару, чак сто четрдесет пет пресуда, од чега је седамдесет једна била у поновном поступку. Наиме, у оквиру седамдесет једног предмета Виши суд у Зајечару је усвојио жалбу и поништио решење изборне комисије, где је након доношења новог решења изборне комисије оно поново било предмет поступка по жалби. У поновном поступку 69 жалби је одбијено, а две су одбачене. Такође, исти суд је одбацио три, а одбио две жалбе. Са друге стране, Виши суд у Ужицу је донео свега пет пресуда, од којих четири одбијајућих и једну усвајајућу, којом приликом је и мериторно решио ствар (Републичка изборна комисија 2025).² Највећи број приговора и жалби односио се на неправилности током дана гласања и утврђивања резултата избора, али било је и жалби у делу који се односи на проглашење изборне листе и доношење укупног извештаја о резултату избора.

Виши суд у Зајечару усвојио је укупно седамдесет једну жалбу. Те пресуде донела су два судећа већа од по троје судија, с тим што је један судија био члан оба већа, па је укупно поступало петоро судија. Када су у питању усвајајуће пресуде Вишег суда у Зајечару, којих је било укупно седамдесет једна, а донела су их два већа од по троје судије, с тим што је укупно поступало петоро судија, где је један судија био члан оба већа. Те пресуде донете су током два радна дана, 18. и 19. јуна, при чему је првог од та два дана донето двадесет пет, а другог четрдесет шест пресуда.³ Треба

² Подаци о броју предмета преузети су са: <https://www.rik.parlament.gov.rs/prigovori/340927>, датум приступа 10.8.2025.

³ Оваквих примера било је и на локалним изборима одржаним 2023. године, као

посебно истаћи да је у сваком од тих предмета жалба усвајана из процесних разлога, јер је, како је суд истакао:

„У конкретном случају побијаном одлуком одбачен приговор као непотпун, а истовремено цењено и утврђено чињенично стање, то диспозитив не одговара образложењу одлуке...” (Пресуда ВСЗ, Уж. 10/25)

Оно што се може навести као недостатак наведене пресуде јесте чињеница да се суд позива на члан 147. ЗЛИ. У питању је техничка грешка, јер ЗЛИ има 100 чланова, те суд овде мисли на одговарајући члан Закона о избору народних посланика, што произлази и из садржине тог дела пресуде.

У свим наведеним предметима дошло је до улагања жалбе и у поновљеном поступку. До тога је долазило због разних неправилности које су подносиоци наводили, попут неовлашћеног снимања и фотографисања, те употребе мобилних телефона на бирачком месту, прављења паралелних спискова бирача који су гласали, омогућавања гласања бирачима чији идентитет није утврђен увидом у лични документ и давања поклона или других користи бирачима у непосредној близини бирачког места. Виши суд у Зајечару је одбио све жалбе које није одбацио,⁴ а најчешће образложење је било да:

„таква истицања морају бити поткрепљена адекватним доказима, а не паушалним и описно датим тврдњама, без назначења о којим се конкретно лицима ради, те су са изнетих разлога такви наводи оцењени као неосновани.” (Пресуда ВСЗ, Уж. 130/25)

3.1. Питање положаја странке националне мањине

Поводом локалних избора у Косјерићу, подносилац приговора је покушао да оспори статус националне мањине једној из-

и на оним одржаним 2024. године. Код локалних избора 2023. године, Виши суд у Врању је у једном дану донео чак 106 пресуда којима је одбијао жалбе (и то са истим саставом већа), док је код локалних избора 2024. године Виши суд у Новом Саду у четири већа, у два радна дана одбацио 51 жалбу.

⁴ До одбацивања у поновном поступку дошло је у два предмета. Разлог одбацивања био је повреда принципа *ne bis in idem* (Решење ВСЗ, Уж. 145/25 и Решење ВСЗ, Уж. 146/25).

борној листи, јер је сматрао да је општепознато да кандидати за одборнике нису припадници руске националне мањине и да је, како листа има три кандидата за одборника, права намера заправо изигравање закона. Приговор је одбијен и поднета је жалба у којој је наведено да је један кандидат за одборника раније био истакнути члан Социјалистичке партије Србије и да је обављао функцију већника у општини Косјерић. Виши суд у Ужицу, разматрајући наводе жалбе, дошао је до следећег става:

„Према подацима последњег пописа становништва на територији општине Косјерић живе 4 припадника руске националне мањине, а у бирачком списку који се води за општину Косјерић има 3 гласача руске националности, па је проценат припадника те мањине у укупном броју становника на територији општине Косјерић мањи од 50%, што је у складу са чланом 75. став 5. Закона о локалним изборима. Такође, неосновани су жалбени наводи у којима се указује да је опште позната чињеница да је кандидат за одборника Руске странке Живорад Вићентијевић, члан Социјалистичке партије Србије јер је исти у ранијем периоду на предлог Социјалистичке партије Србије обављао функцију члана Општинског већа општине Косјерић. Увидом у списе предмета несумњиво је утврђено да је Живорад Вићентијевић поднео неопозиву оставку на све страначке функције Општинског одбора Социјалистичке партије Србије дана 05.04.2021. године чиме му је престало чланство у тој партији.“ (Пресуда ВСУ, Уж. 1/25)

Сам ЗЛИ садржи норму којом забрањује изигравање закона. Наиме, уколико је „општепознато да је носилац изборне листе или кандидат за одборника на изборној листи члан друге политичке странке која није политичка странка националне мањине или ако се утврде друге околности које несумњиво указују на намеру да се изигра закон, тада изборна комисија одбија предлог да се изборној листи утврди да има положај изборне листе националне мањине“ (ЗЛИ 2022, чл. 76). Неке од тих других околности могле би бити број припадника националне мањине у јединици локалне самоуправе, затим профил кандидата за одборнике, њихова ранија активност

и слично. У конкретном случају, Суд је утврдио да на територији општине Косјерић живе свега четири припадника руске националне мањине, од чега три која су уписана у бирачки списак, те да је један кандидат за одборника раније био члан политичке странке која није политичка странка националне мањине. Дакле, очигледно је да три припадника руске националне мањине нису једини кандидати на изборној листи, већ да је један од кандидата лице које није припадник руске националне мањине, што би значило да је овде можда у питању изигравање закона, те је Суд требало подробније да анализира целу ситуацију и евентуално поништи решење изборне комисије којим је предметној изборној листи признат положај изборне листе националне мањине. Слично као Виши суд у Ужицу раније је резонувао и Виши суд у Врању, сматрајући да:

„Законом о локалним изборима није предвиђена обавеза да кандидат за одборника мора да доказује да није члан друге политичке странке или партије, већ је потребно да није општепознато да је кандидат за одборника члан друге политичке странке...” (Пресуда ВСВР, Уж. бр. 2/23)

Такође, овакав став дели и Виши суд у Ваљеву:

„Одредбама Закона о локалним изборима, као ни Законом о избору народних посланика није прописана обавеза да на изборној листи и међу онима који подржавају ту изборну листу морају бити припадници националне мањине.” (Пресуда ВСВА, Уж. бр. 1/24)

У погледу овог питања треба похвалити пресуду Вишег суда у Нишу, којом је поништено решење изборне комисије, усвојен приговор и одлучено да буде одбијено да изборној листи буде признат положај изборне листе националне мањине. Суд је на следећи начин установио злоупотребу закона:

„С обзиром на то да на територији општине Гаџин Хан постоји само једно лице које се изјаснило као припадник руске националне мањине, закључак изборне комисије да су били испуњени сви законски услови прописани Законом о локалним изборима да се утврди да изборна листа има положај изборне листе националне

мањине је неправилан и незаконит.“ (Пресуда ВСН, Уж 2/23)

Вредно помена је и поступање Вишег суда у Смедереву који је одбио жалбу и потврдио решење изборне комисије којим није признат положај изборне листе националне мањине јер је изборна комисија утврдила да је за једног кандидата за одборника општепознато да је припадник друге политичке странке која нија политичка странка националне мањине (видети Пресуду ВСС, Уж 2/24).

3.2. Рачунање рокова код приговора против одлуке о проглашењу изборне листе

Приговор против проглашења изборне листе је одбачен због неблаговремености. Жалилац је сматрао да треба применити рок од 72 часа. Међутим, Виши суд у Зајечару је био става да треба применити рок од 48 часова, а не рок од 72 часа, јер ЗЛИ:

„не уређује питање подношења приговора против одлуке проглашењу изборне листе, већ је подношењем приговора против одлуке о проглашењу изборне листе посебно уређено Законом о избору народних посланика, чију сходну примену прописује Закон о локалним изборима на питања која нису посебно уређена тим законом...” (Решење ВСЗ, 4 Уж. 2/25)

Став суда је овде исправан, јер ЗЛИ не уређује то питање, па треба применити рок из закона који уређује избор народних посланика, а који износи 48 часова од објављивања решења. Идентичан је раније био и став Вишег суда у Краљеву (видети Пресуду ВСК, бр. 1 Уж. 1/23). Једино је проблематично то што је Виши суд у Зајечару одлучио у форми решења, а не пресуде.

3.3. Ненадлежност изборне комисије за контролу пружања медијских услуга

Приговором бирача је указано на кршење одредби Закона о електронским медијима. У приговору је наведено да није испоштвана забрана извештавања о званичним јавним скуповима на којима се отварају инфраструктурни и други објекти, ако на тим скуповима

учествују кандидати за одборнике. Изборна комисија одбацила је приговор због ненадлежности. У поступку по жалби, Виши суд у Ужицу правилно је оценио да:

„Закон о електронским медијима није предвидео преношење надлежности прописане овим законом, већ о изјављеном приговору који се односи на рад пружалаца медијских услуга и примену наведеног закона, искључиво је надлежно Регулаторно тело за електронске медије.“ (Пресуда ВСУ, Уж. 3/25)

3.4. Упућивање на кривичноправну заштиту

Жалиоци су у жалбама наводили да је током изборног дана долазило до ситуација да су нека лица подмићивала бираче нудећи им новац, алкохол, пакете прехранбених производа и производе беле технике у замену за глас, као и да су гласала лица која уопште немају пребивалиште на територији те јединице локалне самоуправе, већ само боравиште. Код оваквих навода, Виши суд у Зајечару је подносиоце жалби упућивао на покретање кривичноправне заштите јер је евентуално подмићивање:

„противправно поступање регулисано одредбама Кривичног законика у глави 15, Кривична дела против изборног права, те једино и основ за кривичноправну одговорност лица која су у недозвољеним радњама учествовала.“ (Пресуда ВСЗ, Уж. 76/25)

Сличан је став суда и у вези са потенцијалним гласањем бирача који имају само боравиште на територији јединице локалне самоуправе:

„Чињеница да је наведена категорија лица уписана у бирачки списак, као и околност да су поменути лица гласала на локалним изборима само са пријављеним боравиштем на територији града Зајечара, по оцени суда од значаја је за кривичноправну одговорност овлашћеног лица које је омогућило упис поменути категорије лица у бирачки списак, те је без утицаја на решење ове правне ствари у жалбеном поступку.“ (Пресуда ВСЗ, Уж. 91/25)

Сагласни смо са ставовима суда да он није надлежан да одлучује о кривичној одговорности, међутим делује да би улога судова у овим ситуацијама могла да буде активнија. Наиме, „државни или други органи, правна и физичка лица, пријављују кривична дела за која се гони по службеној дужности, о којима су обавештена или за њих сазнају на други начин, под условима предвиђеним законом или другим прописом“ (ЗКП 2011, чл. 280). Кривична дела против изборног права из главе XV Кривичног законика управо јесу она која се гоне по службеној дужности. Са друге стране, став суда да чињеница да је лице уписано у бирачки списак на основу бора-вишта не може бити од утицаја на решење правне ствари у жалбеном поступку је, нажалост, исправан. Изборна комисија је дужна да по службеној дужности поништи гласање на бирачком месту ако је бирачки одбор дозволио да гласа бирач који није уписан у извод из бирачког списка (ЗЛИ 2022, чл. 56). Међутим, у овој ситуацији лице је уписано у бирачки списак, па, ако му бирачки одбор не би дозволио да гласа, био би повређен закон. Стога би исправно решење било проверити тачност података у бирачком списку. Ово би требало бити обављено у међуизборном периоду, редовним ажурирањем и провером података у бирачком списку.

3.5. Пресуда у спору пуне јурисдикције

Виши суд у Ужицу је у једној правној ствари усвојио жалбу, поништио решење изборне комисије којим је одбијен приговор, усвојио приговор и поништио гласање на бирачком месту јер је утврдио да:

„је лице које није уписано у извод из бирачког списка за предметно бирачко место евидентирано да је гласало под редним бројем 227. бирача из тог списка, што по оцени суда несумњиво образују Законом о локалним изборима у члану 56. став 1. тачка 2, прописани разлог да је бирачки одбор омогућио да гласа лице које није уписано у извод из бирачког списка. Због тога је изборна комисија била дужна да, поступајући по предметном приговору на гласање код изнете утврђене неправилности током спровођења гласања, по службеној дужности донесе решење којим се поништава

гласање на конкретном бирачком месту...“ (Пресуда ВСУ, Уж. 5/25)

Нажалост, пресуде у спору пуне јурисдикције од стране виших судова су, током ове две и по године, права реткост.

3.6. Немогућност оспоравања неправилности услед преклузије

У вези са локалним изборима у Зајечару, подносилац је у приговору на укупан извештај о резултатима избора поновио тврдњу да су на тим изборима гласала лица која немају пребивалиште на територији те јединице локалне самоуправе, већ само боравиште. Како је реч о питањима у вези сачињавања и ажурирања бирачког списка, Виши суд у Зајечару је става да је:

„подносилац жалбе по оцени суда, преклудиран у праву на истицање неправилности везане за упис у бирачки списак лица са боравиштем на територији града Зајечара, будући да је, сходно одредби чл. 13 Закона о јединственом бирачком списку пропустио законску могућност за изјављивање правних лекова.“ (Пресуда ВСЗ, Уж. 147/25)

Став да се приговором на укупан извештај о резултатима избора не могу оспоравати неправилности до којих је дошло у некој од ранијих фаза изборног поступка био је и присутан и поводом претходно одржаних локалних избора (Милић 2024, 126).

4. ЗАКЉУЧАК

Утисак је да су ставови виших судова у домену заштите изборног права поводом локалних избора у Зајечару и Косјерићу од значаја за даљи развој судске праксе виших судова у овој материји. Управо је Виши суд у Зајечару био један од неколицине судова чије судије нису имале прилику да решавају изборне спорове поводом локалних избора одржаних 2023. и 2024. године. Исправним сматрамо ставове у погледу упућивања на кривичноправну заштиту у ситуацијама када се жалбом указује на потенцијалне злоупотребе око куповине гласова и бирачких спискова и чињенице да су у би-

рачки списак уписана лица која немају пребивалиште у тој јединици локалне самоуправе. На самом гласању, бирачки одбор мора дозволити гласање сваком ко је уписан у бирачки списак, те са формалне стране гледано ту нема препрека. Ипак, судови би могли имати мало активнију улогу и обавештавати надлежне органе у случају сумње на постојање кривичног дела.

Супротна ситуација је када бирачки одбор омогући гласање лицу које није уписано у извод из бирачког списка, те тада треба поништити гласање на бирачком месту, како је то урадио Виши суд у Ужицу у спору пуне јурисдикције. Погодна ситуација за решавање у спору пуне јурисдикције јесте питање положаја изборних листа странака националних мањина. Законодавац забрањује изигравање закона када је општепознато да је носилац изборне листе или кандидат за одборника члан друге странке која није странка националне мањине или када постоје друге околности које указују на намеру да се изигра закон. С тим у вези, судови би могли мало храбрије да утврђују друге околности које указују на намеру изигравања закона. Ипак, то није случај. Судови у таквим предметима поступају строго формално, попут Вишег суда у Ужицу, који је одбио жалбу којом је оспораван статус изборне листе националне мањине. У тој сфери изборног поступка има највише простора за побољшање нивоа заштите изборног права.

ЛИТЕРАТУРА

Vučetić, Dejan. 2015a. What needs to be changed in Serbia legal regime on electoral right protection, *Facta universitatis: series Law and politics*. 13 (2), pp. 149–160.

Vučetić, Dejan. 2015b. U susret neizbežnoj kodifikaciji izbornog zakonodavstva: Šta treba promeniti u pravnom režimu izbornog prava. *Polis: časopis za javnu politiku*, 9, str. 12–17.

Вучетић, Дејан. 2015в. „Поступак заштите изборног права на локалним изборима у Републици Србији“. У Предраг Димитријевић (ур.), Заштита људских и мањинских права у европском правном простору (стр. 131–145), Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу.

Вучетић, Дејан. 2020. „Заштита изборног права на локалним изборима“. У Милан Јовановић (ур.), Приручник за спровођење локалних избора (стр. 239–255). Београд: Стална конференција градова и општина.

Вучетић, Дејан. 2022. Делотворност механизма правне заштите изборног права на изборима одржаним 2022. године – већ виђено или корак напред? Српска политичка мисао, 78 (посебно издање 4), стр. 401–422. doi: <https://doi.org/10.22182/spm.specijal42022.17>

Вучетић, Дејан и Миленковић, Дејан. 2020. „Заштита изборног права у управном спору“. У Милан Јовановић и Душан Вучићевић (ур.), Како, кога и зашто смо бирали (стр. 1027–1041), Београд: Институт за политичке студије и ЈП „Службени гласник“.

Давинић, Марко. 2024. „Изборни спорови пред Управним судом у Републици Србији“. У Слободан Вукадиновић (ур.), Право и јавне делатности – *liber amicorum* Јовица Тркуља (стр. 161–184). Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, Институт за упоредно право и Досије студио,

Миленковић, Дејан. 2014. Проблеми управно-процесне заштите изборног права у току трајања изборног поступка у Републици Србији, Српска политичка мисао. 43 (1), стр. 95–112. doi: <https://doi.org/10.22182/spm.4312014.6>

Милић, Стефан. 2024. Управноправна заштита изборног права на локалним изборима пред вишим судовима. Мастер рад., Универзитет у Нишу: Правни факултет.

Настић, Маја. 2021. Уставна заштита људских права. Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу.

Настић, Маја. 2022. Промене изборних правила – нова решења, корак напред?, Српска политичка мисао. 78 (посебно издање 4), стр. 35–56. doi: <https://doi.org/10.22182/spm.specijal42022.2>

Nastić, Maja. 2024. Protection of electoral rights in Serbia: New options, a step forward or a step back? *Studia Wyborcze*. 37, pp. 57–73. doi: <https://doi.org/10.26485/SW/2024/37/4>

Rakić Vodinelić, Vesna, Benać Šantić, Ljiljana, Šećibović, Refik, Svilanović, Goran i Radovanović, Srđan. 1997. *Izborna krađa – pravni aspekt*. Београд: Медиа центар.

ИЗВОРИ ПРАВА

Закон о локалним изборима [ЗЛИ]. Службени гласник РС, бр. 14/22 и 35/24.

Закон о уређењу судова [ЗУС]. Службени гласник РС, бр. 10/23.

Одлука о расписивању избора за одборнике скупштина градова и скупштина општина у Републици Србији. Службени гласник РС, бр. 92/23.

Одлука о расписивању избора за одборнике скупштина градова и скупштина општина у Републици Србији. Службени гласник РС, бр. 36/24.

Одлука о расписивању избора за одборнике Скупштине града Зајечара и Скупштине општине Косјерић. Службени гласник РС, бр. 32/25.

Предлог закона о локалним изборима. http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/2022/83-22.pdf, (30.7.2025.)

Судски пословник [СП]. Службени гласник РС, бр. 110/09, 70/11, 19/12, 89/13, 96/15, 104/15, 113/15 – испр, 39/16, 56/16, 77/16, 16/18, 78/18, 43/19, 93/19 и 18/22.

СУДСКА ПРАКСА

Пресуда Вишег суда у Ваљеву [ВСВА], Уж. бр. 1/24 од 08.5.2024. године.

Пресуда Вишег суда у Врању [ВСВР], Уж. бр. 2/23 од 14.11.2023. године.

Пресуда Вишег суда у Зајечару [ВСЗ], Уж. 147/25 од 14.7.2025. године.

Пресуда Вишег суда у Зајечару, Уж. 10/25 од 18.6.2025. године.

Пресуда Вишег суда у Зајечару, Уж. 130/25 од 1.7.2025. године.

Пресуда Вишег суда у Зајечару, Уж. 76/25 од 30.6.2025. године.

Пресуда Вишег суда у Зајечару, Уж. 91/25 од 30.6.2025. године.

Пресуда Вишег суда у Краљеву [ВСК], бр. 1Уж. 1/23 од 6.12.2023. године

Пресуда Вишег суда у Нишу [ВСН], Уж 2/23 од 9.12.2023. године.

Пресуда Вишег суда у Смедереву [ВСС], Уж 2/24 од 27.5.2024. године.

Пресуда Вишег суда у Ужицу [ВСУ], Уж. 1/25 од 2.5.2025. године.

Пресуда Вишег суда у Ужицу, Уж. 3/25 од 31.5.2025. године.

Пресуда Вишег суда у Ужицу, Уж. 5/25 од 19.6.2025. године.

Решење Вишег суда у Београду [ВСБ], 4 Уж бр. 1/24 од 15.1.2024. године.

Решење Вишег суда у Зајечару, 4 Уж. 2/25 од 26.5.2025. године.

Решење Вишег суда у Зајечару, Уж. 145/25 од 2.7.2025. године.

Решење Вишег суда у Зајечару, Уж. 146/25 од 3.7.2025. године.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

Републичка изборна комисија. Регистар приговора 2025. <https://www.rik.parlament.gov.rs/prigovori/340927> (10.8.2025.)

Stefan Milić

PROTECTION OF ELECTORAL RIGHT IN THE 2025 LOCAL ELECTIONS

Resume

The 2025 local elections were held in Kosjerić and Zaječar. Since the adoption of the Law on Local Elections (2022), the protection of electoral rights in procedures concerning local elections has been provided by the territorially competent higher courts. This transfer of jurisdiction from the Administrative Court to several higher courts has sparked extensive debate in both academic and professional circles regarding the justification of such a solution. Skepticism was primarily directed at whether the Higher Courts would be able to effectively perform this new role, given the negative experiences from the 1990s. So far, higher courts have provided protection of electoral rights during the 2023 and 2024 local elections, which were held in large number of local self-government units. The 2025 local elections represent a continuation of that process. Therefore, this paper, through an analysis of the decisions of the Higher Court in Zaječar and the Higher Court in Užice, presents their positions on the most important issues in the field of electoral rights protection, with reference to certain positions of higher courts from the previous two years. Special attention is devoted to the position of national minority electoral lists, the calculation of procedural deadlines, and the methods of proving electoral irregularities.

Keywords: electoral law, local elections, administrative dispute, Higher Courts, national minority electoral list.

Достављено: 25.10.2025. године
Прихваћено: 17.6.2026. године

ETHICS, INSTITUTIONAL TRANSPARENCY AND RULE OF LAW IN MODERN GREECE

Abstract

This study examines the action of corruption and ethics in the state apparatus in the contemporary Greek and global levels, defining it as the systematic violation of ethical and legal standards by public servants and officials, small or large, for personal gain. We will highlight the negative effects of Corruption on Democratic Institutions, public administration and citizens' trust in good governance. Various forms of corruption are briefly outlined, such as bribery, embezzlement and nepotism, while seeking to address the root causes, including ineffective governance, lack of accountability and extensive bureaucratic procedures. In addition, the destabilizing effects of corruption and ethics in the State are examined and some comprehensive measures are proposed to combat it, such as decentralization, monitoring of public spending, demographics and the long-awaited cleansing of the rule of law.

Key words: Administration, Ethics, People Management, Corruption, Rule of Law

1. INTRODUCTION

This study examines the action of corruption, defined as the abuse of public power for private gain, which undermines trust in the functioning of Democracy and ancient Greek Direct Democracy. It seriously affects the ethical functioning of public administration and erodes fundamental legal principles, such as accountability and justice, as well as the

* The author is Academician of European Academy of Sciences and Arts in Salzburg, Austria. Email address: alexios.panagopoulos@gmail.com. ORCID: 0009-0008-9304-4040.

oath in the Greek Constitution.¹ Various forms of corruption include bribery, embezzlement, fraud and nepotism, especially this has become evident in recent decades. Factors that contribute to corruption include the absence or lack of government oversight and the complex legal framework, laws, polytheism and mainly antichrist and antichristian laws. When the Preamble of the Greek Constitution makes a moral, binding and essential speech, referring to: “In the Name of the Holy Trinity”, as well as in article 3 of the Greek Constitution, where the Sacred Canons and Canon Law are enshrined, which is today violated in abundance!

Corruption, as a pathogen, can destabilize modern States, the State, the Genus and the Nation, inciting social unrest, and undermining the effectiveness of public services and administration in general, not only of the State, but also of the administration in the Church, as the late Metropolitan of Florina Augustinos also mentioned for purification. Today, according to the “General Secretariat for the Fight against Corruption” (GEGKAD) of the Hellenic Republic, corruption is defined as the “organized and systematic violation of ethical and legal rules, during the exercise of the duties of an employee or a public official”, as well as an official. The phenomenon of corruption, undoubtedly, undermines morality, democratic institutions, the economic, social, moral and political life of citizens.

¹ See Greek sources: The Constitution of Greece, Athens: Sakkoulas Publications, current edition. A. Manesis 1982; N. Alivizatos, 1979; P. Pavlopoulos, 2007; E. Spiliotopoulos 2017; A. Papadiamantis 1996; I. Kapodistrias, 1984; K. Flamiatos 1840; National Transparency Authority 2023; Hellenic Parliament 2019. Also see international sources: Transparency International, 2023; United Nations, *United Nations Convention against Corruption (UNCAC)*, New York, 2004. OECD 2021; S. Rose-Ackerman, 1999; R. Klitgaard 1988; S. P. Huntington 1968; World Bank 1997; D. della Porta & A. Vannucci 1999. European Union, *EU Anti-Corruption Report*; Council of State, decisions on the principle of legality, transparency and good administration. Areopagus, case law on bribery of public officials and abuse of power. European Court of Human Rights, decisions related to the rule of law, transparency and institutional accountability; Court of Auditors, reports on financial control and good administration; D. Ecclesiastical and Canonical Sources; Sacred Canons of the Orthodox Church, published by the Apostolic Ministry of the Church of Greece. Also see A. Kantiotis 1998, as well as the Church of Greece, synodal texts on ecclesiastical administration and moral responsibility.

2. PART A

The author Alexandros Papadiamantis (Apanta), had said, I quote it interpretively, that, as if we were deliberately liberated from the Turks, to show that we are incapable of self-government! The greatest effects of corruption, in recent decades, appear in the exercise of state functions and, especially, in the spectrum of Public Administration. In this case, for private benefit, the fundamental constitutional principles are violated, such as those of the ethics of law, meritocracy, equality, impartiality, neutrality, transparency, good administration, proportionality and equality. This situation seriously affects the principle of legality, disrupting the social relationship of trust between Citizens and the State. Furthermore, it causes confusion regarding the observance of the rules that make up the structure and constitution of the concept of the Rule of Law and the legitimacy stemming from it and of administrative action in general.

Corruption, like mismanagement and malice, which is broader than the former, morally and structurally undermine state institutions and erode the reputation of citizens, the credibility of a State, with regard to its effectiveness, while, at the same time, they reinforce the prevailing view, among the majority of citizens, that in order to solve certain of their problems, they should resort to indirect methods (we hear the people say, first you find the means and then you will apply), so that any bribery or intervention by politicians and friends (the *alisverisia*) can follow!

The fight against maladministration and corruption is inextricably linked to the fundamental principles and values of Direct Democracy, as the establishment of transparency promotes the Rule of Law and the healthy way of organizing and operating the Institutions. There are many factors that contribute to the spread of corruption, both at the national level, in various sectors, and to its export, at the international level. The main ones are the circumvention and non-implementation of laws and directives by the various state agencies, the ineffectiveness of internal control, the insufficient legislative framework, the disciplinary liability of employees, the overlap of various government procedures, the labyrinthine legislation to be implemented and the need, for a prolonged period of time, for its execution, as well as the lack of coherence, organization and consistency.

Governor Ioannis Kapodistrias (former Russian Foreign Minister and Ambassador to Switzerland, where he drafted the Cantonal Constitution) did not accept a salary from a starving Homeland. When he was assassinated, they did not find a second suit to bury him in. The assassins, Greeks and foreigners, assassinated the future of the Homeland. Just 36 days before, he had signed a decree on the incompatibility of civil servants and military personnel being members of Secret Societies. These are also mentioned in 1840 by the professor of philosophy Kosmas Flamiatos in his Answers and Memoirs, and that he was murdered for the so-called Eastern Question, which today is currently deeply troubling the Greek Country, as if it were a timeless method, as well as the bankruptcy of Greece (while it is, perhaps, the richest Country in the World in minerals) and despite being bankrupt today, does it have the ability to send military material, for example, to Ukraine or the ship Kimon and Patriot missiles, to rich Arab and distant foreign Countries?

3. PART B

Given that corruption is a widespread phenomenon internationally (we see it today internationally and with the Epstein List, in the international media), various factors have emerged that have led to its expansion and spread, at an international and global level. The justification for this fact is both the creation and consolidation of important economic alliances, at an international level and the resulting tendency of countries to achieve open markets, based on these agreements, as well as the participation of state and private investment capital which, in this way, is freely transferred between nations.²

² International Bibliography on Corruption, Globalization, and the Rule of Law: S. Rose-Ackerman 1999; R. Klitgaard 1988; Samuel P. Huntington 1968; D. della Porta & A. Vannucci 1999; Transparency International, *Corruption Perceptions Index*, annual exhibitions; World Bank 1997; United Nations, *United Nations Convention against Corruption (UNCAC)*, New York, 2004; OECD, *Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions*, Paris, 1997; J. S. Nye 1967; F. Fukuyama 2014. Also see about digital governance, privacy and proportionality: European Court of Human Rights, *European Convention on Human Rights*, arts. 8, 10 and 11; Council of Europe, *Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights – Right to respect for private and family life*; European Union, *General Data Protection Regulation (GDPR) 2016/679*; UK Parliament, *Data Protection Act 2018*, as well as P. Craig 2016; A. Barak 2012; N. Richards 2015; S. Zuboff 2019; G. Orwell 1949; G. Orwell 1945. It

All these parameters have contributed to the expansion, on a global level, of organized crime and drugs (which infect our new generation), while the harmful effects of the establishment of corruption, generally expand worldwide, as they function as communicating vessels. The whole global situation is as if preparing us for a false and global electronic government.

The main reasons that cause state corruption are the non-existent or insufficient government control, mainly for most projects, private transactions and the monopoly, in most basic services (as a well-known doctor told us in the past, for the position of supreme judge financial controller, they offered him a package of money, for his signature, which he did not accept). Also, the prolonged tenure of leaders in institutions, which expands the network of their interests and the bypassing of work cycles. In addition, the weak government accountability, in disciplinary and judicial bodies and bodies, also the long work cycles, the huge number of required procedures and time-consuming bureaucracy, and the lack of transparency, for citizens. The apparent decline in the general level of financial earnings and the absence of moral and ethical rules and the blurring of the boundaries between legality and illegality, especially in the acquisition of services.

Corruption today has become comparable to a tip (as the people are heard to say), while informal brokerage has become a recognized and acquired fragile privilege. Civil society, the people, becomes weak and powerless to exercise control. The absence of morality and corruption can fuel social and political discontent, especially a feeling of inequality and social injustice, as it distorts government decisions and undermines

is also necessary to have in the mind the Greek academic and institutional sources: The Constitution of Greece, especially arts. 2, 5, 9A, 25 and 103; A. Manitakis 1994; N. Alivizatos 2007; E. Spiliotopoulos 2017; Personal Data Protection Authority, opinions on digital governance and personal data; Council of State, case law on the principle of proportionality and protection of personal data. National Transparency Authority, annual reports on corruption and public administration. Finally, see bibliography on bioethics and public health: L. Montagnier, public interventions and interviews on bioethics and pandemic policy; World Health Organization, 2020; T. Beauchamp & J. F. Childress 2019; UNESCO, *Universal Declaration on Bioethics and Human Rights*, 2005 and also sources about social unrest and “Arabic” Spring: G. Achcar 2013; M. Lynch 2012; Freedom House, reports on political freedoms and corruption in the Middle East; and United Nations Development Programme, *Arab Human Development Reports*.

the correctness of the provision of various public services, such as education at all levels, as well as healthcare.

For example, the non-application of the Principle of Proportionality, as enshrined in the Greek legal order and in the practice of the European Court of Human Rights (ECHR, articles 8, 10, 11), presupposes that any restriction of freedoms should be appropriate, necessary and proportionate to the intended purpose. Specifically, the modern mandatory nature of digital passes (perhaps they want to make us addicted to electronic devices), as well as the imposition of absolute digital control and the abolition of the person, through the personal number (PN). As has been argued, it conflicts with the principle of proportionality, since there are alternative and hitherto traditional transactional measures that allow social service, without limiting individual rights.

A recent comparison of the mandatory nature of data protection in England and Switzerland makes this clearer. In England, social and digital data are managed under strict regulatory principles (Data Protection Act, 2018) with an emphasis on proportionality and privacy protection, as a result of demands and popular uprisings and their dynamic reactions. Restrictions on freedom of movement or consumption are only applied temporarily and under legal supervision. In Switzerland, the introduction of digital measures, as for social services, is governed by the principle of proportionality and the principle of direct accountability of public authorities to citizens. Any restriction of individual rights is subject to a referendum, parliamentary approval and judicial review.

The Greek reality, as already recorded in the trial, for the Tempri tragedy with the train collision, but also before, the murderous fires in Mati, and let us not forget, catastrophic floods in Thessaly, and before that the fires in the Peloponnese and Evros and elsewhere, as well as the various bombings in the past in banks (e.g. Marfin). While recently the Covid-19 epidemic and the mandatory use of experimental preparations, to which health workers also reacted with a hunger strike, such as Mr. Lambros Tsapalis. These public choices indicate a lack of respect, ethics and bioethics, for fundamental procedures and the social Rule of Law, as the late French Nobel laureate Montagnier and the constitutionalist Georgios Kasimatis observed. All of this raises questions about the effective ability of the Greek authorities to combine efficiency, digitalization and institutional protection of rights. And the contemporary socio-political question enters: what else will the computer named Daedalus in Lavrio

contribute, beyond the well-known flying Pretender, to Orwell's new electronic Oceania?

While, many dangers lurk, of the over-concentration of power and digital control, as a useful tool, for a new type of Hitler (or anti-christ), who in the future may appear, as a supposedly world leader and cosmocrat, possibly of a Western coalition. In fact, now, with the methodical mandatory introduction of the personal number (PN), which if not accompanied by clear institutional guarantees of free choice, may co-operate, the tool, of universal surveillance, with implications for personal freedom, the Constitution and our moral and social autonomy, a matter where the publication, within three months, of the expected court decision should take serious account.

This general dissatisfaction, even with the recent killing of so many thousands of farmers' animals in Lesvos in Greece, due to diseases without vaccinating them, and with the unequal distribution of European funds to the farmer, can be the object of hybrid exploitation and by centrifugal internal forces. And this for more objections, in order to undermine uprisings, by disrupting the legal order, gathering the necessary popular support, for this the Rule of Law, owes the necessary institutional consolidation and the restoration of prestige by purifying itself. We mention that in the uprisings of the "Arab Spring", corruption was the one that fueled the broader complaints, a fact that facilitated popular mobilization against the various Governments.

4. PART C

In resource-rich states, such as Central African states, the high incomes derived from them can provide incentives for violent conflicts, e.g., those excluded from power and, consequently, with control over the flow of money, use violence to seek access and control over these opportunities. Crime, as we know, has no immunity.³

³ See about corruption, state, institutions and policy destabilization: S. Rose-Ackerman 1999; R. Klitgaard 1988; D. C. North 1990; F. Fukuyama 2014; S. P. Huntington 1968; Transparency International, *Corruption Perceptions Index*, annual reports; World Bank 2004. Also take into consideration naturalists' resources, conflicts and "resource curse"; P. Collier & A. Hoeffler 2004; M. L. Ross 2012; T. Lynn Karl 1997; J. D. Sachs & A. Warner 1995. See sources about decentralization, public expenses and PETS: World Bank 2001; R. Reinikka & J. Svensson 1999; J. Faguet 2012; E. Ostrom 1990; OECD 2020; European Commission 2020. See immigration,

If corruption transforms the State from a set of Institutions that provide public goods to a set of Bodies that exploit them for private gain, then the State becomes a prize that one must fight for in order to win for one's own benefit.

Young people are also called to be vigilant, to read, to study encyclopedias, in order to acquire moral powers, comparison and mutual understanding and spiritual self-defense. The future of this society is the young people, the eroded system wants them to be poisoned, not only intellectually, but also nutritionally (food contamination), with any uncontrolled import of foods, e.g., from Mercosur (recently they discovered that 80% of frozen chickens in Greece were contaminated with salmonella), dangerous morally, bioethically and socio-economically.

In general, corruption can undermine both the capacity and legitimacy of the State. In particular, by inequitably distributing public resources, corruption weakens the capacity of the State to provide essential public services, including internal and external security. This may have a negative impact on the efficiency and effectiveness of security services in general, by weakening them, as reduced budgets undermine both human resources and logistical equipment. Corruption can also reduce the degree of legitimacy of the State when the government, due to the resulting inefficiency, does not meet the expectations of citizens, with the latter becoming resentful and, ultimately, rebelling in various ways against the Government.

Decentralization to the countryside can be partially successful in combating corruption if beneficiaries are in a position to respond effectively. However, the impact of decentralization on corruption may also depend on the local context, including the extent, if any, of press

national sovereignty and hybrid pressures: K. M. Greenhill 2011; S. P. Huntington 2004; R. Brubaker 1992; United Nations High Commissioner for Refugees 2023; annual reports; European Union Agency for Asylum, annual reports on migration Flows and asylum; Frontex, *annual risk analysis reports*; R. Koopmans 2010; state law, sovereignty and constitutional theory: C. Schmitt 1985; H. Kelsen 1967; J. Habermas 1998; A. Barak 2006; The Constitution of Greece, especially arts. 1, 2, 4, 5, 25, 26 and 28. A. Manesis 1980; N. Alivizatos 2011. See Greek historical and political references: I. Makrygiannis 2011; D. Kokkinos 1956; S. Trikoupi 1860; K. Paparrigopoulos 1970; Greek Parliament 2000. Also see bioethics, social policy and public health references: T. L. Beauchamp & J. F. Childress 2019; UNESCO 2005; World Health Organization, reports about public health and social inequalities and M. Foucault 1977.

freedom, the size of the government units being reformed, the nature of accountability structures in local government, and the extent to which communities participate in planning and monitoring activities. Monitoring public spending can be done in many ways, although all use a variation of a “deviation approach” to measure the leakage of public funds.

Unfortunately, without an ethical and national conscience, the true cure of Corruption is impossible. Today, the most modern and accurate legal tool in Greece is referred to as an electronic form in the “Public Expenditure Tracking Survey” (PETS). This approach monitors the flow of public money from central ministries to their recipients, by comparing the reported with the actual expenditures. Reforms in these areas can be considered effective, under specific national conditions. At this point, there is a small set of available bibliography, which analyzes the effectiveness of these reforms in reducing corruption, with reference to case studies in developing countries, such as Peru, the Philippines, etc.

However, political and clientelist relationships and the resulting way of exercising politics may prevent the reforms promoted each time and the results that appear, to be merely fictitious or far-fetched. Control in the public procurement system, corruption, which is used by a certain range of methodological research, is necessary. These studies suggest that the reforms in question can reduce corruption, through interventions in electronic monitoring, supervision and transparency, mainly applied in combination. However, some significant gaps remain in the findings, such as, for example, the analysis of the costs and benefits of different forms of reforms.

The massive and prolonged migratory pressure that Greece has been experiencing in recent decades is not exclusively a humanitarian or social phenomenon. On the contrary, it is a complex issue of the transparency of international relations, with direct implications for the ethical functioning of the Rule of Law, fiscal sustainability and, above all, the safeguarding and exercise of National Sovereignty. In the modern international environment, the movement of populations has become a tool of political pressure and strategic destabilization of Europe. The relevant theoretical approach has been thoroughly analyzed by political scientist Kelly M. Greenhill, in her work *Weapons of Mass Migration* (2011), where it is documented that mass migration flows can also function as unconventional means of exercising power, capable of influencing State decisions, altering social balances and disproportionately

burdening public finances, to the detriment of natives (as a hybrid form of Nativism's warfare).

Greece, due to its geostrategic position, on the external borders of the European Union, has become a field of application of this form of hybrid pressure. The continuous entry of large population groups, without effective control and without the possibility of rapid return, has led to a permanent state of institutional exception, within which the Rule of Law operates under a regime of pressure and suspension. The Rule of Law, however, is not an abstract legal construction, cut off from its historical and national basis (whether we like it or not, we are descendants of heroes, saints and martyrs – allow me to say that I had as an ancestor the provost Panagos Panagopoulos in the 1821 revolution in Kalavryta, also my grandfather, a prisoner in Smyrna in 1922 and also a fighter on the Albanian front in 1940). We do not agree with our enemies that we are all, as a Nation, descendants of traitorous collaborators, even though we have a few of them.

In Western political thought and in the Greek constitutional tradition, the Rule of Law presupposes the existence of a sovereign State, capable of controlling its territory, applying the Law equally and protecting the collective interest of the political body. When National Sovereignty is weakened, the Rule of Law turns into a formal form, without any substantive content. The fiscal dimension of the phenomenon is equally critical. Mass immigration brings significant and lasting financial costs to state budgets, in the costs of food, housing, healthcare, security, administrative management and social benefits. The words of an unnamed metropolitan who disappointed us a few years ago, while publicly saying that irregular refugees from third and fourth countries will help us with many problems, perhaps even with our demographics, were characterized as a great failure. The large economic cost is being passed on to the Greek taxpayers, without any prior constitutional and democratic consent or parliamentary mandate for such a large-scale redistribution of public resources. Furthermore, the prolonged fiscal burden undermines the ability to pursue social policy in favor of indigenous Greek citizens, eroding the relationship of trust between State and Society.

The result is the delegitimization of the Institutions and the strengthening of social tensions, a development that contradicts the very constitutive logic of the Greek Rule of Law. At the level of international relations, the sending or toleration of mass migratory flows, by third States, can be perceived as a form of indirect pressure or even hostile

action, especially when combined with the rhetoric of questioning the sovereign rights of our islands, by the neighboring country, or with practices of creating political faits accomplis. The theory of deterrence is not limited to military threats, but also includes the ability of the State to control who enters its territory and under what conditions, as Hungarian Orban, Slovak Ficci, and the Czech Minister of Defense, as well as Italian Salvini and Prime Minister Meloni and today the new president of Bulgaria, have said. In addition, the recent statements at the Delphi Economic Forum (May 2026) by European Prosecutor Laura Kovesi, that corruption more or less exists in most States and citizens inform the prosecutor's office because they trust it, while she brought the example of a Greek farmer mother, who also wanted equality and justice for her child. Recently, with the events of the cover-up in the Tempi case, regarding the train accident, Areopagite Fotios Mouzakis also resigned.

5. CONCLUSIONS

Greek constitutional history demonstrates that borders are not simply administrative lines (sea or land, or air), but the highest concentration of the historical struggles, sacrifices and collective memory of our Honorable Ancestors, because we are not, as a majority, servile. If a politician had thought about this, he would not have said, a few years ago, that: "I did not know that the sea has borders", underestimating his knowledge, and us. As descendants of Odysseus Androutsos, Karaiskakis, Markos Botsaris, Athanasios Diakos, the monk Samuel in Kougi, the brave women in Souli and Zaloggo and the heroic Messo-longhi, etc. Their preservation is inextricably linked to the timeless continuity of the Greek Nation and to the very concept of moral and political freedom. The invocation of political correctness cannot function as an alibi to avoid rational or legitimate political decisions. The protection of borders, the observance of legality in the entry and stay of foreigners and the implementation of return procedures for those who do not meet the conditions of international protection, constitute fundamental obligations of every sovereign State and conditions for the viability of the Rule of Law.

The policies that fight the Nativism of the Peoples and lead it to obligations are unlawful, foreign, aeolian and anti-christ. In conclusion, the treatment of instrumentalized mass migration does not oppose the Rule of Law, but presupposes it. A Rule of Law without borders,

without fiscal control and without national self-awareness, turns into a managerial structure of dependencies. On the contrary, a Rule of Law with national roots, historical continuity and clear exercise of national sovereignty, can combine respect for international law with the protection of collective freedom and political autonomy. The absence of ethics, bioethics, the principles of Christianity and Orthodoxy, lead our society to pitiful and horrific phenomena, as recently with the unfortunate girl Myrto in Kefalonia, where an entire island was found to have no doctor on duty. Our youth deserve education, protection, and the best, as a moral example. We are all morally co-responsible for our youth. Also, we should keep in mind that cities of 15 minutes, or otherwise two weeks, may be close to us in time! That is why political forces should understand the concept of unity, that on their own, each one cannot do many things. Social cohesion is needed. Unity, humility and love are needed. Solidarity is needed. Collectiveness and purification are needed. If political parties do not understand this and do not put it into practice, they will become the cause of many evils, instead of solving problems. I hope that those responsible will wake up. This is not a time for reflection or meditation, but a time for sacred responsibility, duty, sacred mission, self-protection and collective catharsis! We are a solitary nation and we have no few friends, as General John Makriyiannis used to say (Memoirs): “when they touch my Homeland and my Religion, I will speak, I will act, and let them do whatever they want to me”.

REFERENCES

- Achcar, Gilbert. 2013. *The People Want: A Radical Exploration of the Arab Uprising*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Alivizatos, Nikos. 2007. *Beyond 16*, Athens: Metaichmio Publications.
- Alivizatos, Nikos. 1979. *Political Institutions in Crisis (1922–1974)*, Athens: Themelio Publications.
- Alivizatos, Nikos. 2011. *The Constitution and its Enemies in Modern Greek History*. Athens: Polis Publications.
- Areos Pagos. 2021. *Case law on bribery of public officials and abuse of power*. Athens.

- Barak, Aharon. 2006. *The Judge in a Democracy*. Princeton: Princeton University Press.
- Barak, Aharon. 2012. *Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beauchamp, Tom L. & Childress, James F. 2019. *Principles of Biomedical Ethics* (8th ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Bingham, Thomas. 2010. *The Rule of Law*. London: Penguin Books.
- Brubaker, Rogers 1992. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Collier, Paul & Hoeffler, Anke. 2004. "Greed and Grievance in Civil War." *Oxford Economic Papers*, 56(4), 563–595.
- Craig, Paul. 2016. *Administrative Law*. London: Sweet & Maxwell.
- Della Porta, Donatella & Vannucci, Alebrto. 1999. *Corrupt Exchanges: Actors, Resources, and Mechanisms of Political Corruption*. New York: Aldine de Gruyter.
- Faguet, Jean-Paul. 2012. *Decentralization and Popular Democracy: Governance from Below in Bolivia*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Flamiatos, Kosmas. 1840. *Everything*. Athens.
- Foucault, Muchel. 1977. *Discipline and Punish*. New York: Vintage Books.
- Fukuyama, Francis. 2014. *Political Order and Political Decay*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Fuller, Lon L. 1964. *The Morality of Law*. New Haven: Yale University Press.
- Greenhill, Kelly M. 2011. *Weapons of Mass Migration: Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy*. Ithaca: Cornell University Press.
- Habermas, Jürgen. 1998. *The Inclusion of the Other*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Huntington, Samuel P. 1968. *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.

- Huntington, Samuel P. 2004. *Who Are We? The Challenges to America's National Identity*. New York: Simon & Schuster.
- Kantiotis, Augustine. 1998. *Spiritual Discourses and Speeches on Moral and Ecclesiastical Purification*. Athens.
- Kapodistrias, Ioannis. 1984. *Political Correspondence and Public Documents*. Athens: Hellenic Parliament.
- Karkatsoulis, Panagiotis. 2011. *Corruption in Greece*. Athens: Potamos.
- Karl, Terry Lynn 1997. *The Paradox of Plenty: Oil Booms and Petro-States*. Berkeley: University of California Press.
- Kelsen, Hans. 1967. *Pure Theory of Law*. Berkeley: University of California Press.
- Klitgaard, Robert. 1988. *Controlling Corruption*. Berkeley: University of California Press.
- Kokkinos, Dionysios. 1956. *The Greek Revolution*. Athens: Melissa.
- Koopmans, Ruud. 2010. *Assimilation or Multiculturalism? How Better to Integrate Immigrants*. Oxford: Oxford University Press.
- Lynch, Marc. 2012. *The Arab Uprising: The Unfinished Revolutions of the New Middle East*. New York: Public Affairs.
- Makrygiannis, Ioannis. 2011. *Memoirs*. Athens: Hestia Bookstore.
- Manesis, Aristovoulos. 1980. *The Guarantees of Observance of the Constitution*. Thessaloniki: Observer.
- Manesis, Aristovoulos. 1982. *Constitutional Rights and Democratic Institutions*. Athens: Sakkoulas Publications.
- Manitakis, Antonis. 1994. *The Rule of Law and the Judicial Review of Constitutionality*. Athens: Sakkoulas Publications.
- Montagnier, Luc. 2021. *Public interventions and interviews on bioethics and pandemic policy*. Paris.
- North, Douglass C. 1990. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nye, Joseph S. 1967. "Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis." *American Political Science Review*, 61(2), 417–427.

- Orwell, George. 1945. *Animal Farm*. London: Secker & Warburg.
- Orwell, George. 1949. *1984*. London: Secker & Warburg.
- Ostrom, Elinor. 1990. *Governing the Commons*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Panagopoulos, Alexios. 2023. *Human Rights*. Thessaloniki: Sartinas Stavros Publications.
- Panagopoulos, Alexios. 2024. *European Institutions*. Thessaloniki: Sartinas Stavros Publications.
- Panagopoulos, Alexios. 2025. *Biopolitics and Bioethics*. Thessaloniki: Sartinas Stavros Publications.
- Papadiamantis, Alexandros. 1996. *Collected Works*. Athens: Domos Publications.
- Paparrigopoulos, Konstantinos. 1970. *History of the Greek Nation*. Athens: Eleftheroudakis.
- Pavlopoulos, Prokopis. 2007. *Public Law in the Constellation of the European Perspective*. Athens: Livanis Publications.
- Raikos, D. G. 2006. *Public administration and corruption*. Athens: Sakkoulas Publications.
- Reinikka, Ritva & Svensson, Jakob. 1999. "Explaining Leakage of Public Funds." *World Bank Policy Research Working Paper*. Washington, DC: World Bank.
- Richards, Neil. 2015. *Intellectual Privacy*. Oxford: Oxford University Press.
- Ross, Michael L. 2012. *The Oil Curse: How Petroleum Wealth Shapes the Development of Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Sachs, Jeffrey D, & Warner, Andrew. 1995. "Natural Resource Abundance and Economic Growth." *NBER Working Paper*. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- Sandel, Michael. 2009. *Justice: What's the Right Thing to Do?* New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Schmitt, Carl. 1985. *Political Theology*. Chicago: University of Chicago Press.

- Spiliotopoulos, Epaminondas. 2017. *Handbook of Administrative Law*. Athens: Law Library.
- Susan Rose-Ackerman, S. 1999. *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thompson, Dennis F. 1987. *Political Ethics and Public Office*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Thompson, Dennis F. 1993. *Ethics in the Public Domain*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Trikoupis, Spyridon. 1860. *History of the Greek Revolution*. London.
- Venetsanopoulou, M. G. 2014. *Maladministration and corruption in public administration*. Athens: Sakkoulas Publications.
- Venizelos, Evangelos. 2021. *Constitutional Law*. Athens: Sakkoulas Publications.
- Zuboff, Shoshana. 2019. *The Age of Surveillance Capitalism*. New York: Public Affairs.

SOURCES OF LAW

- United Nations. 2004. *United Nations Convention against Corruption (UNCAC)*. New York: United Nations.
- UNESCO. 2005. *Universal Declaration on Bioethics and Human Rights*. Paris.
- Council of Europe. 1999. *Criminal Law Convention on Corruption*. Strasbourg: Council of Europe.
- European Court of Human Rights. 1950. *European Convention on Human Rights*. Strasbourg.
- European Union. 2016. *General Data Protection Regulation (GDPR) 2016/679*. Brussels.
- OECD. 1997. *Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions*. Paris: OECD.
- UK Parliament. 2018. *Data Protection Act 2018*. London.
- The Constitution of Greece. 2023. Athens: National Printing House.

INTERNET AND OTHER SOURCES

Apostolic Ministry of the Church of Greece. 1970. “Sacred Canons of the Orthodox Church”. Athens: Apostolic Ministry.

Council of Europe. 2022. “Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights – Right to Respect for Private and Family Life”. Strasbourg: Council of Europe.

Council of State. 2020. “Decisions on the principle of legality, transparency and good administration”. Athens: Council of State:

Council of State. 2021. “Case law on the principle of proportionality and personal data protection”. Athens: Council of State.

Court of Auditors. 2022. “Financial control and good administration reports”. Athens.

European Commission. 2014. “EU Anti-Corruption Report”. Brussels: European Commission.

European Commission. 2020. “Public Procurement and Anti-Corruption Report”. Brussels: European Commission.

European Court of Human Rights. 2021. “Judgments relating to the rule of law, transparency and institutional accountability”. Strasbourg: European Court of Human Rights.

European Union Agency for Asylum. 2023. “Annual Reports on Migration and Asylum”. Valletta: European Union Agency for Asylum.

Greek Parliament. 2000. “Archive of Greek Rebirth”. Athens: Greek Parliament.

Hellenic Parliament. 2019. “Rules of Procedure of the Parliament and Minutes on Transparency and Accountability”. Athens: Hellenic Parliament.

National Transparency Authority. 2023. “Annual reports on corruption and public administration”. Athens: National Transparency Authority.

OECD. 2020. “Public Procurement Toolbox”. Paris: OECD.

OECD. 2021. “OECD Anti-Bribery Convention and Commentaries”. Paris: OECD.

Personal Data Protection Authority. 2022. “Opinions on digital governance and personal data”. Athens: Personal Data Protection Authority.

Transparency International. 2023. “Corruption Perceptions Index”. Berlin: Transparency International.

United Nations Development Programme. 2022. “Arab Human Development Reports”. New York: UNDP.

United Nations High Commissioner for Refugees. 2023. “Global Trends: Forced Displacement Reports”. Geneva: UNHCR.

World Bank. 1997. “Helping Countries Combat Corruption: The Role of the World Bank”. Washington, DC: World Bank.

World Bank. 2001. “Public Expenditure Tracking Surveys (PETS): An Introduction”. Washington, DC: World Bank.

World Bank. 2017. “World Development Report: Governance and the Law”. Washington, DC: World Bank.

World Health Organisation. 2020. “Ethics and COVID-19: Resource Allocation and Priority-Setting”. Geneva: WHO.

World Health Organisation. 2022. “Reports on Public Health and Social Inequalities”. Geneva: WHO.

Submitted: 19.5.2026.

Accepted: 17.6.2026.

ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ КОНСТРУИСАЊА НАУЧНЕ И ПОЗИТИВНОПРАВНЕ ДЕФИНИЦИЈЕ УСТАВА**

Као инструмент мисаоног саобраћања између људи, дефиниције се појављују у различитим видовима кадгод се оперише неким појмовима. Јер, оне су само логичка форма одређивања садржине употребљених појмова, а самим тим оне су и начин коришћења извесних термина, речи и израза. Познато је да су све дефиниције релативне вредности: оне су врло корисне, па и неизбежне, јер представљају један од најелементарнијих предуслова за споразумевање људи; али, оне исто тако могу играти улогу значајне сметње током споразумевања. Међутим, та противречна оцена вредности дефиниција не заснива се на самој чињеници да оне постоје него на чињеници да је процес дефинисања веома сложен па је тешко дати прецизну и општеприхватљиву одредбу неког иоле сложенијег предмета, да нема утврђеног и једнообразног коришћења дефиниција итд. Отуда и она позната изрека *Omnis definitio periculosa*. Отуда и различитост вредности, карактера, улоге и облика дефиниција.

I – ПРИСТУП ПРОБЛЕМИМА

Што се тиче устава, ваља одмах нагласити да настају три врсте дефиниција. Најпре, постоје *лаичко-вулгарне дефиниције устава*: оне су најмање вредности и најмање су одређене зато што су само плод општег знања и културе људи, који, учествујући у политичком животу, морају нешто знати о тако значајној појави; оне произлазе у вези с елементарним искуством и емпиријском спознајом о датом предмету и зато само дају општу оријентацију,

* Проф. др Стеван Врачар (Круниславље, 1926 – Београд, 2007).

** Рад је изворно објављен у Архиву за правне и друштвене науке, бр. 3–4/1962, стр. 220–235.

само приближно и, такође, грубо одражавају предмет на који се односе. Затим, постоје *научне дефиниције устава*: оне имају највећу спознајну вредност, а могу бити мање или више прецизно изведене; оне су обично резултат темељног проучавања кад се води рачуна о свим моментима карактеристичним за биће устава, а не само о оном што непосредно пада у очи; оне се изводе у посебним разматрањима или се налазе у контексту научних и систематских расправа; оне су врло разноврсне, бројне, па и контрадикторне, и за лаике скоро потпуно неразумљиве у највећем броју случајева. Најзад, постоје и *позитивноправне дефиниције устава*: оне се налазе у позитивноправном материјалу, актима и прописима; оне настају из одређених потреба током научне и стручне обраде одговарајућег предмета, а то значи формулисања и примене уставних одредаба.

Овом приликом задржаћемо се на основним проблемима конструисања последње две врсте дефиниција. Притом, наравно, не можемо улазити у сва питања која се постављају него само она у којима постоји могућност осветљавања самог појма устава. Сем тога, биће учињен покушај да се - колико је то могуће захваћени проблеми повежу с расправљањима која настају током припрема новог југословенског устава.

1. — Истичући да поред научне постоји и позитивноправна дефиниција устава, треба нешто рећи о тој врсти дефиниција уопште.

Позитивноправне дефиниције појављују се у два вида: једне представљају интегралан састојак важећих правних прописа, а друге су резултат одређене научне обраде позитивноправног материјала који пружа потребне податке за конструисање дефиниција. У оба случаја одређујућу улогу, дакле, има на датом месту и у датом времену важеће право, али други вид ових дефиниција представља саставни део научних знања о одређеној правној стварности. Зато је ове последње боље обележити као дефиниције позитивноправних научних дисциплина, и лако само за прве резервисати истакнути назив.

Овакве дефиниције настају у сваком праву, а нарочито ако оно има писан облик, тј. ако је представљено низом нормативних или појединачних аката који се доносе по одређеном поступку. Наиме, тада су оне видљивије него када се налазе у обичајном праву. Оне су неизбежан инструмент самог правног нормирања, односно формулисања правних прописа. Правне норме су продукт свесне делатности, а то означава чињеницу да настају одређивањем појмова о

одређеним предметима друштвеним и индивидуалним ситуацијама, понашањима, акцијама, везама и утицањима људи. Прописи се не могу замислити без дефиниција. Дефинисање је иманентно једној таквој рационалној активности као што је формулисање правних норми. Постоји непрегледно мноштво таквих дефиниција, јер се налазе у свим гранама, институтима па чак и појединим прописима. Може се рећи да их има онолико колико се употребљава појмова у праву. А ти појмови су различити по обиму и међусобно су уско повезани и сређени у јединствену целину, при чему се из општијих изводе све мање општи појмови. Карактеристично је да у великом броју случајева, па и у целој грани права (на пример, у кривичном праву) постоји јасно настојање да се што прецизније дефинишу односни појмови, и то у смислу стриктних захтева и правила који се појављују при сваком прецизном дефинисању. Зато су тако конструисане дефиниције често максимално прецизне и уопште прописи су утолико бољи уколико су оне прецизније.

То настојање у правцу формулисања што прецизнијих дефиниција није условљено само специфичношћу процеса стварања правних норми него исто толико и процесом примене тих норми. Јасно је само по себи да се прописивањем општих норми не би могло постићи у начелу једнако регулисање низа одговарајућих ситуација и случајева ако не би било довољне одређености употребљених појмова. Зависно од степена своје општости норме су упућене на бројне субјекте, државне органе и грађане, и у таквој ситуацији правно нормирање би било и немогуће и бесмислено ако се не би обезбедила потребна мера уједначености схватања одговарајућих појмова. Када је потребно, прибегава се конкретизацији појмова који се налазе у општијим нормама путем појмова датих у нормама нижих правних аката све до појединачних аката. Примењивати норму на један и јединствен начин могуће је само због тога што је дефинисањем искључено или бар сведено на подношљиву границу произвољно схватање употребљених израза. То још више важи за регулисање понашања појединаца. На тај начин, и стваралац и примењивач норме, користећи исте одредбе појмова, имају у виду исте предмете, или ситуације, или понашања. Само тако се може вршити јединствено правно регулисање.

Конструисање позитивноправних дефиниција врши се на начин који гарантује постизање релативно најбољег резултата: полазећи пре свега од практичних потреба и постојеће праксе и ис-

кустава у правном регулисању ствараоци правних норми настоје да искористе што више стручна и научна знања, која даје скуп правних дисциплина, и на основу свега тога формулишу одговарајуће дефиниције. Већ на томе плану појављује се уска повезаност праксе и науке и уколико је та веза потпуније остварена, утолико је могуће постизање и крајњег циља, а то је добро, ефикасно и целисходно правно регулисање друштвеног живота. Услед тога што садржи мноштво готових дефиниција, позитивно право је својеврсан и јединствен предмет научног проучавања. Наиме, ако се пође од тога да постојећи прописи представљају или бар одражавају право као специфичан регулатор одређених друштвених процеса и односа, онда се као прво намеће проучавање баш тих прописа. Они се не могу просто заобићи. Проучавајући садржину датих правних прописа наилази се на створене дефиниције. На тај начин показује се да наука није само активан чинилац у конструисању појмова садржаних у нормама него исто толико и непосредан корисник тих појмова. А пошто свака научна дисциплина приликом уобличавања знања мора изграђивати и низ појмова, онда у оваквој ситуацији она неизбежно преузима постојеће појмове. Она их често само репродукује, а нарочито ако ограничава свој задатак на дескрипцију и што доследнију примену позитивноправног метода проучавања. Само када се односна позитивноправна дисциплина усмери на ширу област примењујући социолошки, историјски и упоредни метод проучавања свог предмета, може се избећи проста репродукција онога што се у прописима налази. У сваком случају налазећи готове дефиниције посао позитивноправних дисциплина је у том погледу веома олакшан, а нарочито када су дотичне дефиниције целисходно постављене и чак у формалном погледу добро изведене. Разуме се, ове дисциплине имају и неупоредиво сложеније задатке баш у дефинисању својих појмова, ако врше стваралачку и самосталнију обраду позитивног права и када настоје да на тој основи створе, а не преузму готове дефиниције.

2. — Као најзначајнији саставни део позитивног права и устав пружа низ различитих дефиниција. Притом, те дефиниције су најчешће сасвим уопштене, представљају најопштије појмове, просто због тога што устав садржи начелне норме које законодавство и примена даље конкретизују. И поред тога што због такве уопштености није ни могуће створити само скуп прецизних дефиниција, несумњиво је да устав садржи низ одредаба на основу којих се јасно

види на који начин третира чак и најсложеније појмове које су срећемо у теорији (на пример, устав показује шта је државна власт, државни орган, уређење државе, демократија, грађанин, правни акт итд.), па због тога и он пружа значајан материјал за позитивноправно дефинисање и самој науци, како специфичној дисциплини која га проучава тако и самој теорији. А што је посебно занимљиво, тако се добија потребан материјал и за конструисање дефиниције самог устава. Односно, треба констатовати да позитивно право уопште и низ одређених прописа посебно садрже и јасно назначену дефиницију устава или бар довољно података и наговештаја шта се под појмом устава подразумева. То је аутентична позитивноправна дефиниција устава. Али, поред ње постоји и одговарајућа дефиниција конструисана од стране саме правне науке, односно дефиниција изграђена у духу принципа позитивноправних дисциплина.

Отуда и могућност конструисања двоврсних дефиниција устава и проблеми који у вези с тим искрсавају, јер поред тог позитивноправног појма настаје и општи појам устава, када се улаже напор у правцу одређивања битних обележја и самог бића устава као специфичног феномена.

II – САДРЖИНСКИ И ФОРМАЛНИ МОМЕНТИ У ДЕФИНИСАЊУ УСТАВА

Устав, као уосталом и сви други важнији елементи државе и правног система, има два низа момената и обележја, који су међусобно уско повезани: *садржински моменти* показују карактер, место и улогу овог феномена; *формални моменти*, пак, показују особености његовог испољавања. Пошто постоји могућност да се ти моменти посматрају одвојено, па чак и да се изолује један од постојећих момената и да му се прида значај који он, уствари, нема и да се сматра битним и довољним приликом дефинисања, неизбежно настају различите дефиниције и појимања како у научном истраживању, тако и у практичном раду на примени права. Због тога произлазе и два различита схватања устава, а, наиме, *материјално*, у коме се истичу углавном садржински моменти, и *формално*, у коме је највећи значај дат формалним моментима.

1. – Шта показују *садржински моменти*?

Устав је саставни део државноправног поретка, тј. јединства државе и права, једне земље. Сваки државноправни поредак, не-

зависно од тога на ком је ступњу историјског развоја и каквог је облика, већ самим тим што егзистира мора имати сопствени устав. Као део државноправне стварности устав се своди на низ разноврсних факата или на једно стање, процесе и односе. Независно од тога какво је фиксирање и деловање устава, он увек има у основи исту функцију у склопу државноправног поретка и дотичне друштвене заједнице. Као такав, устав се састоји из укупности нарочитих чинаца, фактичких и нормативних, од снага и поретка, од аката и правила, који заузимају најважније место и имају најважнију улогу у структурирању и функционисању државе, права, па у извесном смислу и саме друштвене заједнице. Наиме, самим процесом организовања друштвене заједнице у којој се ствара и функционише државноправни поредак, који је састављен од многих елемената, неизбежно настаје једно устројство, распоред делова у оквиру више целине, и то устројство и његово трајање у одређеном облику сведочи о постојању оног феномена који се уставом назива. Оно што је устав у државноправном поретку, то се може запазити и у свакој другој трајнијој и организованијој друштвеној творевини, која претпоставља обједињавање људи, која се изнутра дели на разне елементе, тако повезане да сачињавају извесно организационо јединство. Устав се од тога разликује и има својеврсна обележја тачно онолико колико се државноправни поредак разликује од осталих организационих творевина у оквиру дате друштвене заједнице.

Дакле, устав је исто онолико реалан колико су реални држава и право. Притом, устав једнако припада и држави и праву, тј. није постављен само у структуру државне организације или само у структуру правног система, а исто тако он једнако прати и присутан је у функционисању колико државе толико и права. Устав је подједнако уткан, да се тако изразимо, у јединственој творевини која егзистира као државноправни поредак. Устав представља само битан део те творевине и игра улогу окоснице и регулаторног елемента у склопу једне сложене целине. То треба нагласити управо зато што се без тога превиђају баш најосновније ствари у вези са његовом природом и што се најчешће узима као битно оно што је споредно, што се појавни облици узимају као сама суштина овог феномена.

Устав може бити уобличен збивањем и такорећи спонтаним дејством притиском објективних друштвених чинаца који намећу или омогућују одређено структурирање и функционисање самог државноправног поретка дејством овога регулатора. Наиме,

друштвена заједница одређене врсте, ступња историјског развоја и конкретних прилика не може имати било какав устав него само онај који јој одговара, који израста у склопу постојећих околности. А процес уобличавања врши се у различитим видовима путем обичаја, традиције и устаљене праксе, али исто тако путем рационално организованог моделирања путем једног или више нормативних аката, које доноси држава. Но, без обзира како се то врши, *устав увек служи као битан фактор структурално-функционалног заснивања самог државноправног поретка, тј. одређивања, организовања и повезивања многобројних органа, као и делова правног система и истовременог утврђивања везе и односа такве творевине с друштвом, тј. осталим творевинама и припадницима дате заједнице.*

Сви устави, увек и свуда, истовремено су и производ нормирајућих и регулаторних фактора, али и снага нормирања и регулисања. Они увек имају у основи исту функцију и зато су им садржински моменти у крајњој линији истоветни. Наиме, не може устав једне земље бити једно, а устав друге земље нешто сасвим друго. Но, то не значи да њихова садржина не носи печат битних карактеристика друштвеног и државноправног поретка. Напротив, устави најнепосредније изражавају карактер основних економских, политичких и идејних процеса својствених датој формацији и друштвеној заједници. Они такође обележавају доминацију различитих класа и утицај осталих група, тј. постојећи распоред снага и однос међу њима. У вези с тим настају и разлике између историјских типова устава робовласничког, феудалног, капиталистичког и социјалистичког, па и појединих врста у оквиру истог типа.

Кад се појам устава изграђује на подлози садржинских моментата, када се они искључиво или претежно имају у виду, онда је реч о стварном или правом уставу, тј. онаквом какав је у стварности или се бар мисли да је такав у стварности. То настоје да учине многе социолошке теорије у којима преовлађује интерес за ту страну устава.

2. — Шта показују *формални моменти*?

Они одражавају садржинске моменте, али нису њихов механички одраз. лако су одређени и имају, у ствари, секундарну улогу, за њих је карактеристично да су истакнутији, па самим тим и видљивији, а често просто скривају садржинске моменте. Формални моменти су увек мање или више усклађени са садржинским, а то значи да имају релативну самосталност. У форми се манифестује

оно што сачињава садржину устава. Форма је само укупност обележја, која проистичу у вези са чињеницом да се на неки начин устав мора уобличити, да он не може остати само неодређена чињеница у склопу државноправног поретка. Баш због тога што је то и те како значајна чињеница искрсавају сасвим одређени показатељи њене присутности. Наиме, стварни устав се преко њих и у њима манифестује. Они су различити и своде се на све оно што карактерише и представља доносиоца, начин доношења и непосредни изглед дотичног устава. Наиме, устав се ствара ангажовањем одређених снага или фактора, а сам процес стварања и дефинитивног обликовања устава има своје особености по којим се јасно издваја. Нарочито је значајно у ком виду устав фигурира, како је материјализован и фиксиран као извесна творевина.

И поред обиља конкретних форми устава, најзначајније су само две форме, које иначе дају својеврсне карактеристике одговарајућим државноправним порецима у оквиру којих настају. Ако се право претежно ствара путем обичаја, традицијом и праксом, онда и устав настаје спонтано или, тачније, успостављањем обичајних норми којима се регулише област која уставу по природи ствари и припада. Такви су били скоро сви прекапиталистички устави, али их имају и савремене државе, како оне у којима се задржало примитивно право тако и оне које имају уређење модерне капиталистичке државе (на пример Енглеска). То су *неписани устави*. С друге стране, ако је дотично право изграђено у првом реду путем специфичних нормативних аката, закона, уредаба и осталих, које доносе државни органи, онда је и устав одговарајућег облика. Такве уставе имају већином савремене државе. То су *писани устави*.

Остављајући на страну питање неписаног устава, може се констатовати да је *писани устав најважнији нормативни акт сувереног државног органа*. Самим тим то је највиши акт, који стоји на самом врха хијерархије свих аката. Он поседује највишу правну снагу, па се ниједан други правни акт с њим не може изједначити. Утолико устав има обележје основног закона којим се регулишу основни процеси и односи у склопу друштвене заједнице. Оно што је најважније у друштвеном и државноправном животу постаје предмет уставноправног регулисања. Устав је најопштији акт, јер садржи пре свега принципе и начелне одредбе о устројству и функционисању државне власти и о положају група и појединаца у друштвеном систему. То је најважнији извор права, јер се

на основу њега доносе сви остали нормативни акти, па самим тим и сви појединачни акти. Сви ти, а и други, нарочити квалитети устава потврђују се и у специфичној процедури његовог доношења и мењања или допуњавања. Он се доноси, поред осталог, и зато да би се обележиле извршене значајне друштвене промене, а иначе има тенденцију што трајнијег одржавања.

Модерни живот сложене и веома развијене заједнице изискује и чини најцелисходнијом форму устава у виду писаног документа. Тако се постиже прецизно фиксирање и чврстина тамо где су најпотребнији. То је основно „документирање“ правне материје. Тако устав пружа јединствена мерила и служи као најпогодније средство објективизације поступака и понашања како свих носилаца државне власти тако и грађана. Но, најважније је схватити да је документ само специфична творевина и *симбол*, начин обележавања присуства стварног устава. Није документ као такав устав, јер се устав налази у реалности, процесима и односима на најважнијим подручјима друштвеног живота. Није документ само биће устава, него је то само помоћна форма и начин изражавања стварног устава. Не треба симбол, знак ствари, узимати као саму ствар. Документ је, фигуративно говорећи, само слика устава. То је само начин „протоколисања“ стварности, као што је то Маркс истицао уопште, за правне акте. Документ је писана и рационално конструисана форма устава. Међутим, она није безусловно потребна, што најбоље доказује чињеница да постоје земље без одговарајућег документа. Па ипак, оне нису без устава: и оне имају устав, само што је тај акт или, тачније, одговарајућа материја фиксирана усменим обликом.

Све ово истичемо из два разлога. Прво, због тога што се врло често, свесно или несвесно, поистовећује феномен устава са његовом документарном формом, што се не само у лаичком појимању него и у научном разматрању сама помисао на устав везује и усмерава на симбол и форму фиксирања, слике, одраза стварног устава, а не на оно што је тако представљено, на предмет и састојак државноправног поретка који и јесте прави устав. Друго, због тога што документ увек само приближно, али никад и апсолутно не предочава у потпуности и у свим појединостима стварни устав. Јер, у писаном документу увек настаје више или мање нетачно рефлектовање стварног устава.

Уопште, када се истичу формални моменти устава, а поготову када се све своди на специфични документ који се уставом назива,

онда се изграђује појам *формалноправног устава*. Многа схватања и теорије углавном се интересују за ову страну устава, а нарочито ако су нестале у оквиру позитивно правних дисциплина или бар ако су инспирисане принципима и методом који карактеришу ове дисциплине.

Не може се ставити просто знак једнакости између стварног и *формалноправног устава* - то је крајњи закључак који се намеће у вези са формалним моментима устава.

3. — Комбиновањем садржинских и формалних момената и утицајем других околности устав добија нека функционална и структурална својства, која се увек нарочито истичу.

Функционална својства устава произлазе из његове улоге и стварних ефеката које постиже. Следствено томе постоје две функције: прва је санкционисање постојећег стања у друштвеном и државноправном животу, изражавање и обезбеђење стварних односа и констелације друштвених снага, рефлектовање реално условљеног начина организовања друштвеног поретка уопште и политичког система посебно; друга се своди на постављање оквира будућег развоја, откривање и обезбеђење перспективе нужног и могућег кретања и преображаја, који се врше или непосредно доношењем уставног акта или пак путем законодавства, које увек мора бити прилагођено одређеним интенцијама устава. На тај начин, устав је творевина која истовремено изражава и омогућује статистику и динамику основних друштвених процеса и институција. Устав је потврда прошлости, али и обележавање контура будућности. То је и израз и показатељ постојећег и објективно могућег стања. У томе је двострука намена устава.

Управо у функцијама устава огледа се његов политички и правни карактер. То је истовремено и у једнакој мери политичка и правна творевина. Устав је творевина настала у самом средишту политичког процеса тако да је колико израз толико и компонента, па и оруђе, тога процеса. Али баш због свога значаја и низа својстава, устав је и производ и фактор институционализовања многобројних саставних елемената државноправног поретка, тј. њиховог претварања у трајне и релативно чврсте творевине, које се не могу произвољно уклањати. Тиме је политички процес усмеренији и стабилнији. Чак и сам устав има институционалне карактеристике. Са свим тим и другим карактеристикама устав користе основне политичке снаге као доказ своје моћи и утицаја. Устав је акт организо-

вања или, тачније, самоорганизовање државноправног поретка па због тога настанак нове државне власти увек је праћен доношењем новог устава. Све док се не стабилизује нова власт, не може бити донет формалноправни устав као показатељ њене снаге и постојаности. Свака нова власт у новије доба тежи да покаже своје постојање и уставним документом. Уопште, није тешко запазити да помоћу устава настаје јединство политике и права. То је политички и правни акт, па због тога његов политички карактер условљава правне форме, а саме правне форме имају политичко значење.

Структурална својства устава огледају се на његовој општој физиономији. Ту физиономију много је лакше одредити за писани него неписани устав. Кад је реч о писаном уставу, онда се лако примећује да произлази у контексту дејства различитих фактора, да је резултат објективних потреба и одраз реалног друштвеног стања, али исто тако и стваралаштва руководећих политичких снага и њиховог политичког и идеолошког опредељења. Већ на основу лети-мичне анализе може се установити да писани устави садрже неколико компонената: прва се своди на дескрипцију постојећег стања и нарочито државноправних института; друга је нормативна зато што се у њој нарочито истичу начелне норме или норме подобне за непосредно одређивање људских понашања; трећа је у основи декларативна, јер показује идеолошку платформу снага које су устав створиле и на чијој снази он почива. Наравно, све ове компоненте нису у свим уставима једнако изражене, негде су поменуте разлике дате у наглашеном облику, а негде су само назначене. Но независно од тога и колико места заузимају, свака посебно и све заједно одређују изглед сваког устава.

III – ПОДЛОГА ПОЗИТИВНОПРАВНОГ УТВРЂИВАЊА ДЕФИНИЦИЈЕ УСТАВА

На основу изложеног следи закључак да се приликом дефинисања устава и са становишта науке и са становишта позитивног права мора полазити од стварног и формалноправног устава. Ова два вида устава имају квалитет *позитивности*: првом ово обезбеђује чињеница његове ефаканости у датој друштвеној заједници, његовог стварног вршења; другоме, пак, скуп формалних својстава која сачињавају његово важење. Због тога, а и неких других ствари карактеристичних за вршење и формалну структуру устава,

баш позитивноправна дефиниција може и треба да буде заснована на оба вида устава. Зато и искрсавају различите варијанте ових дефиниција.

1. — Међутим, полазећи од позитивности устава у једном и другом смислу, настаје више могућности за конструисање дефиниције зависно од тога да ли се имају у виду многи и различити уставни које имају савремене државе, па на основу тога врше најопштија одређивања; затим, може се издвојити један низ устава с истим суштинским или формалним обележјима, па онда на тој подлози изградити појам устава, као што то чине она гледишта по којима и нема устава ако нема формалног документа који се тако назива; најзад, полазна тачка појимања и анализе може бити и један устав, независно од тога каква је његова форма. Иако то не изгледа одлучујуће, ипак се управо у томе састоји значајан разлог релативизирања дефиниција. Искључујући само уставе који су у прошлости постојали, дакле на основу позитивних устава, појављују се три основне варијанте извором одређених квантитативних и квалитативних мерила о материјалу на чијој подлози се гради одговарајућа концепција.

Исто тако, концепција истраживача позитивног права има значајан утицај на конструисање баш позитивноправних дефиниција о уставу. Наиме, остајући на терену позитивног права истраживач може различито схватити појам устава: ако сматра да је устав само специфичан највиши нормативни акт, који доноси суверени државни орган, онда је тиме постављена јасна граница самом дефинисању; ако сматра да се устав састоји из свих основних правних норми, прописа који регулишу најважније области друштвеног живота, независно од тога где се такве норме налазе, у једном или више правних аката једнаке или неједнаке правне снаге, или су, пак, расуте по разним актима, онда ће и дефиниција знатно друкчије изгледати, јер једни могу уско, а други врло широко схватити позитивни устав, па следствено томе дати дефиницију; најзад, ако се пође од тога да устав сачињавају само одређени прописи на пример, прописи који само регулишу питање доношења законодавних аката, па и самог уставног документа онда је тиме позитивни устав схваћен на тај начин да је готово без икаквог утицаја стварна и целокупна садржина и форма документа који објективно фигурира као позитивни устав.

Дакле, позитивноправне дефиниције у науци могу бити толико различите да се једва може рећи да између њих има нечег заједничког. Полазећи од различитих критеријума, конструкција позитивноправне дефиниције устава добија многе видове, а што је још важније, њена садржина, значење и примена у даљим анализама толико варира да се готово и не примећује позитивност као стварна подлога и полазна тачка оваквог дефинисања. Зато и нема униформности схватања, која би се очекивала с обзиром на то да је и исходиште и крајњи циљ објашњење управо позитивног устава.

Додуше није само то разлог оваквог стања у науци када настоји да пружи позитивноправну дефиницију устава. До тога доводи у великој мери и чињеница да су устав и у садржинском и у формалном погледу доиста разноврсни. Чак и устав који имају писану и документарну форму толико варирају у погледу своје садржине да се у једних налазе само одредбе о принципима организације државне власти, а у других постоји далеко већи обим регулисане материје.

А то је и неизбежно с обзиром на то да је документ само рационална творевина сувереног државног органа, која мање или више може бити прилагођена стварном уставу.

2. — Али, и поред свега ваља нагласити да се позитивноправна гледишта на устав најчешће не удаљавају од предмета захваљујући сопственим конструкцијама, тј. у поменутим правцима, просто због тога што довољно воде рачуна о оном што најочигледније представља позитивни устав. У њима налазимо један заједнички став или *номиналистичку концепцију устава*: за њу је карактеристично стриктно придржавање за онај акт који се уставом назива. Такво решење је најлакше, али је и најпрактичније и најцелисходније уколико се има намера да се изврши анализа баш позитивног устава. Оваква дефиниција је сигурна и даје јасну оријентацију. Јер, није случајно и без довољно разлога резервисан назив „устав“ за одређени документ, односно специфичан правни акт. Име овде означава један акт који несумњиво више но ма који други показује стварност устава као елемента државноправног поретка. А када се тако поступи, онда, се ништа не тражи изван дотичног акта, што би, евентуално, припадало уставу.

У вези с тим долази и до *самодефинисања устава*. Наиме, устав одређује своју садржину и форму најпрецизније и најаутентичније. Уколико га представља писани документ, онда се та пре-

цизност и аутентичност појављује управо у виду тога документа па много више има разлога да се та чињеница прихвати него да се пренебрегава. Својим постојањем тај документ показује каква треба да буде дефиниција, која првенствено води рачуна о смислу позитивног права и облицима који то право карактеришу. Сем тога, у дотичном документу налази се, ако не формално дата одредба појма устава, а оно бар довољно наговештаја и директних указивања шта треба подразумевати под уставом. То је само пример законодавних дефиниција, условљених теоријским и практичним потребама, односно то је дефинисање устава по замисли уставотворне власти. Без обзира на то како се појављује самодефинисање устава, несумњиво је да оно има и треба да има битан значај за свако позитивноправно схватање устава. Позитивноправна дефиниција устава, тј. она дефиниција која је фиксирана у самим одговарајућим прописима, односно самодефинисање у овом случају, проистиче из две околности: прво, доношењем и постојањем највишег правног акта који носи назив устава, са свим што сачињава његову садржину и облик, даје се сасвим довољно елемената за закључивање шта устав сачињава; друго, готово се не може избећи неко указивање у самим уставним одредбама или у неким другим актима, а нарочито законима који се на основу устава доносе, шта се подразумева под уставом дотичне земље. Наравно, боље је ако се у уставу даје и формално изведена дефиниција, тј. на одређеном месту каже шта представља устав дотичне земље. Нажалост, готово и нема уставних докумената у којим би се дала и формална дефиниција.

3. – Што се тиче подлоге стварања научног појма устава уопште довољно је само поменути да се он као општи појам мора изграђивати узимањем у обзир свих без изузетка устава у прошлости и садашњости, и то независно од тога какве су форме имали или имају. Такав појам обухвата најопштије црте и покушава да фиксира саму суштину овог феномена.

4. – Независно од тога каква се жели дати дефиниција устава поставља се питање разграничења четири појма: а) устав, б) уставни систем, ц) уставни поредак, д) уставност. Погледајмо овде значење три последња термина. То нису идентични појмови, али их је врло тешко разграничити.

Уставни систем се може схватити на два начина. Најпре, то је онај најважнији део правног система који се формира у вези с уставом. Он настаје не само доношењем устава као специфичног

акта него и осталих аката који доприносе регулисању уставне материје. Дакле, ту улазе и одредбе које немају формално обележје уставноправних одредаба, али уствари имају истоврсно дејство и значење. Зато се устав и уставни систем једне земље не поклапају. Али, баш због тога није лако обележити опсег и границе уставног система. Затим, уставни систем се може схватити као најважнији део политичког система одређене друштвене заједнице, јер се доиста налази у самом средишту тога система.

Уставни поредак је део државноправног поретка, па самим тим и самог друштвеног поретка одређене заједнице. То значи да се уставом конституише скуп целисходно и специфично распооређених елемената и државе и права. Уставним поретком настаје и одржава се најизразитије нераздвојна повезаност државе с правом. Он обухвата подједнако и државу и право, односно њихове најзначајније структуралне и функционалне стране. И не само то: он обухвата фактичко и правно постављање, повезивање и узајамно утицање основних политичких фактора (држава, политичке партије, друштвене организације, право итд.), па и појединаца као учесника основних политичких процеса наравно, уколико се све то тиче битних структуралних и функционалних обележја политичке власти и управљања у размерама читаве заједнице. Он се не протеже само на политичком подручју, него у одређеној мери и економском и идејном. Термином „уставни поредак“ се истиче реално стање, али се не занемарују ни правне форме.

Слично је, али нешто уже, значење термина „уставни механизам“, јер се њиме првенствено обележава скуп инструмената, организационих и правних институција, који омогућују постојање уставног система и уставног поретка.

Уставност је само шири појам, али с истоветном садржином, од појма законитости. Њиме се даје општа ознака за укупност својстава устава, али у односу на остале правне акте, па и стање које влада. Уставност означава и основно значење и функционалну вредност устава, чињеницу да он има битну регулаторну улогу. Уставност произлази из устава, али прожима све остале акте. Исто тако, то је својство целог уставног и правног поретка, а такоде својство сваког исправног акта у датом правном систему. Уопште, уставност има и шире и уже значење од устава: шире зато што обухвата и оно што не улази у устав; уже зато што не исцрпљује сву садржину појма устава.

И поред тога што се овим појмовима разликовањем само назначује постојање особености неидентичних феномена, ипак се чини да се тако свесно или несвесно тражи решење дилеме у вези са постојањем стварног и формалноправног устава, као и теоријских и практичних схватања на тој подлози.

IV – ШТА САЧИЊАВА УСТАВ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Пошто се вредност научних теорија, схватања и дефиниција може проверавати и заснивати полазећи од конкретног примера, а још више показати како се изводе позитивноправна дефинисања задржимо се укратко на новом уставу Југославије, односно његовом Преднацрту. Јер, чак и на основу летимичног погледа наметнуће се закључци о карактеристикама које имају сви устави и о специфичностима и новинама, као и о одређеној концепцији устава и уставности у овом случају.

1. – Оцењујући с научног становишта садржину и форму устава наше земље, можемо констатовати следеће. Као и сваки други, *наш устав се своди на специфично нормативно уобличавање и фиксирање основних друштвених процеса и односа, а то значи утврђивање на одговарајући начин основних елемената структуре и функционисања државноправног поретка у склопу осталих саставних елемената целокупне југословенске друштвене заједнице*. Устав је саставни део и показатељ социјалистичке друштвене стварности, условљене постојећим и могућим стањем економског, политичког и културног живота. Он је само потврда развоја и одређеног мењања друштвеног поретка и политичког система, али и назначење даљег кретања. Устав означава одређени напредак: на савременој етапи он није и не може бити идентичан с оним који је постојао у почетној фази нашег социјалистичког развоја, али се њиме не прекида него баш потврђује континуитет у основи истог развоја.

Такав је стварни устав. Он је изражен у својеврсном писаном документу који има сопствена обележја. У садржини тог документа можемо разликовати: констатације и политичке декларације, посебно истакнуте у уводном делу, о социјалистичким принципима друштвеног поретка и општим линијама друштвених преображаја; затим, знатним делом се одређују и описују основне институције друштвеног и политичког система и у том погледу он је знатно подробнији него што су устави других земаља; слично стоји ствар и с

оним делом у коме се налазе правила понашања грађана и осталих правних субјеката. Уопште, својим обликом овај документ показује јасну тежњу да се превазиђе традиционални начин формулисања уставне материје.

2. — Овај уставни документ је многострука и сложена својеврсна пројекција основних елемената социјалистичког друштвеног поретка, а нарочито политичког система Југославије, затим практичних искустава и концепције водећих политичких снага, владајуће опште оријентације и идеолошких стремљења и најзад, практичних искустава у регулисању уставне материје и научних сазнања о свему томе. Зато он означава и један напор и резултат у правцу савлађивања традиционалних и конзервативних решења у постављању садржине и облика уставних докумената. А што се тиче новина, оне се могу свести на следеће.

Прво, *то је први уставни документ у свету који јединствено и снажно афирмише механизам друштвеног самоуправљања*. Он сумира стечена искуства током једне деценије потврђујући постојање бројних институција и инструмената, али и уводећи низ нових. То је само израз настојања да се што потпуније изгради социјалистичка демократија. Друштвено самоуправљање није и не може бити, а поготову на садашњој етапи материјалног и културног развоја, карактеристичног и по снажном успону и по многим противречностима и елементима заосталости, идеално остварење и негација других метода управљања, посебно државноправног у чистом виду. Уствари, то је механизам демократизације управљања јавним пословима чији је смисао да онемогући најгоре стране централистичког управљања, прекомерне улоге државе и разне деформације на тој основи. Без идеализовања ствари, устав поставља максималне захтеве сматрајући да су реална постигнућа, стварно функционисање, довољни за оживотворење назначених циљева.

Друго, *то је први уставни документ у коме се снажно наглашава јединство државе и друштва, односно повезаност свих елемената политичког система и друштвеног поретка*. Супротно свим досадашњим уставним документима који су ограничавали регулативу на државни механизам, овде је материја проширена на друштво, на све основне процесе. Буржоаски уставни, на пример, крајње штуро третирају подручје економике и улогу политичких партија (иако су то упоришна подручја и фактори постојећег уставног поретка), а овај устав даје потребно и реално место свим

подручјима и факторима. Уместо да буде само устав државе и за државу, тј. облик њеног посебног конституисања, овај устав постаје доиста *устав друштвене заједнице у целини, тј. облик њеног општег конституисања*. Овај документ је тачнији одраз државноправног поретка и политичког система, па и њиховог друштвеног оквира, него што су ранији непотпуни, уски и неадекватни уставни документи.

Треће, *то је први уставни документ у коме се снажно истиче и јединствено регулише политичка и друштвена улога човека и грађана*. Он обезбеђује класична политичка права и проширује их са низом права учешћа у управљању привредом и јавним службама, а нарочито расподелом вишка производа. Устав нема само апстрактни хуманистички смисао, него тежи да што више обезбеди реално учешће људи у јавном животу.

3. — Позитивноправно наш устав је дефинисан: прво, експлицитним наглашавањем шта представља овај акт и друго, импликацијама уставних одредаба и других законских текстова. Њиховим комбиновањем услеђује релативно прецизна дефиниција.

Сем тога, сличне одредбе су дате и за појмове непосредно повезане с појмом устава. Тако, *уставни поредак* се одређује на два места као заштитни објект делатности и функција, најпре представничких тела (у уводном делу „Основна начела“), а касније југословенске армије (чл. 243); додуше, стилизацијом једног члана по нашем мишљењу сасвим непотребно допушта се и уже схватање, односно поистовећење с појмом „државна безбедност“ (чл. 149, т. 2). У преднацрту се не помиње израз „*уставни систем*“ па се не може стварати закључак о третирању овог појма. Што се тиче *уставности* у тексту је често и вишезначно истицан: као поредак у коме влада устав и у коме је искључена арбитарност, као својство аката сагласних с уставом и када се говори о механизму контроле уставности (чл. 73, г. VII, чл. 233, 234 итд.), као и приликом опредељивања противуставности аката (чл. 18, 20, 29, 41, 47, 48, 49 итд.).

Већ ови појмови претпостављају позитивноправну дефиницију устава. Номинално узето, устав наше земље изражен је само у јединственом тексту који ће као такав донети Народна скупштина. То и изгледа најприродније. Али, ствар није тако проста из бар два разлога: прво, зато што наша земља има федеративну структуру у којој републике имају сопствене уставе и друго, што се у самом

уставу федерације истовремено полази од концепције да устав представља *један интегралан акт* од концепције да га сачињава *збир свих уставних докумената*, тј. федерације и република заједно. Следствено томе направљена је чак термиолошка разлика: Устав Југославије или Устав (велико слово „У“ чл. 231, 233, 234, 236, 237, 238 итд.) и устав у збирном значењу (с малим словом „у“ чл. 9, 14, 16, 18, 46, 93, 97 итд.). У том смислу је дато објашњење уз стручно образложење Преднацрта. Наравно, цело питање се компликује могућношћу доношења уставних закона и амандмана (чл. 200, 246).

У немогућности да подробно претресемо ово питање истакнимо само следеће. Устав наше земље, чак и као формалноправни акт, је јединствен и један, јер су највиши правни акти које доносе републике хијерархијски *нижи*, јер не могу бити *супротни* том јединственом акту, што је изричито наглашено (чл. 136), па је због тога противречно да акти различите снаге, а и других значајних обележја, сачињавају једну целину, без унутрашњег разликовања. Уствари, ово само изражава познате тешкоће и противречности које настају у вези са структуром федерације уопште, а нарочито приликом дефинисања одговарајућих појмова и правног регулисања сложених односа.

У ствари, треба разликовати *устав* с једне, и *уставни систем* с друге стране, па се онда олакшава њихово дефинисање у прописима као и у научној анализи. Зато би, можда, било оправдано увести у сам текст устава израз „уставни систем“ за скуп специфичних аката, тј. устава федерације и републичких устава заједно и, евентуално, уставних закона и амандмана. То поготову зато што се тај термин често код нас употребљава у теоријским радовима. Ту, међутим, не улазе статуту локалних заједница, јер немају потребна својстава, а ни формално нису као устави означени.

V – ПОКУШАЈ ФОРМУЛИСАЊА ДЕФИНИЦИЈЕ УСТАВА

На основу целокупног излагања могли бисмо приступити конструисању дефиниције. И водећи рачуна о тешкоћама и условној вредности покушаја те врсте нагласимо да никаква дефиниција не може заменити оно што се може дати ширим разматрањем, него да може бити само резиме и полазна тачка анализе. Притом, формулација може имати низ варијаната, бољих и лошијих. Сматрамо

да се треба одредити у овом случају за две варијанте: прва је првенствено усмерена на садржинске моменте, шира је, теоријски потпунија и исправнија, али мање разумљива; друга полази од формалних момената, ужа је, пластичнија, разумљивија: ближа уобичајеним схватањима. Но важно је да једна другу не искључује, него се допуњавају и чак међусобно претпостављају.

Прва варијанта дефиниције гласи:

Устав је својеврсно нормативно фиксирање основних структуралних и функционалних елемената државноправног поретка као регулатора битних друштвених процеса и односа меду припадницима основне заједнице.

Друга варијанта дефиниције гласи:

Устав је најауторитативнији политички и формалноправни акт носиоца суверене власти, којим се врши самоорганизовање државноправног поретка и регулишу основни друштвени процеси.

Др Стеван К. ВРАЧАР

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Радови у часопису *Архив за правне и друштвене науке* се објављују на српском језику и ћириличком писму или енглеском језику.

Часопис се објављује четири пута годишње. Исти аутор не може да објави рад у два узастопна броја часописа, без обзира да ли је реч о самосталном или коауторском раду.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе потписану и скенирану изјаву да рад није претходно објављен, односно да није реч о аутоплагијату или плагијату. Образац изјаве може се преузети са интернет странице часописа: <https://www.ips.ac.rs/casopis.php?id=6>

Радове за издање часописа на енглеском језику слати на имејл-адресу: **arhiv@ips.ac.rs**

Научни чланак може имати највише **40.000 карактера** са размацима, укључујући фусноте. Приликом бројања карактера изоставити списак референци.

Приликом провере броја карактера користити опцију *Review/Word Count/Character (with spaces)* уз активiranу опцију *Include textboxes, footnotes and endnotes*.

ФОРМАТИРАЊЕ ТЕКСТА

Текст рада обрадити у програму *Word*, на следећи начин:

- величина странице: A4;
- маргине: *Normal* 2,5 cm;
- проред између редова у тексту: 1,5;
- проред између редова у фуснотама: 1;
- величина слова у наслову: 14 pt;
- величина слова у поднасловима: 12 pt;
- величина слова у тексту: 12 pt;
- величина слова у фуснотама: 10 pt;
- величина слова за табеле, графиконе и слике: 10 pt;
- увлачење првог реда пасуса
- поравнање текста: *Justify*;
- не преламати речи ручно уношењем цртица за наставак речи у наредном реду;
- сачувати рад у формату .doc.

Примена правописних правила

Радове ускладити са *Правописом српског језика* у издању Матице српске из 2010. године или из каснијих издања.

Посебну пажњу обратити на следеће:

- Приликом првог навођења **транскрибованих страних имена** и израза у загради поред навести и њихове облике на изворном језику у курзиву (*italic*), нпр: Њујорк Тајмс (*The New York Times*), Алексис де Токвил (*Alexis de Tocqueville*).
- Поједине **општепознате стране изразе** писати само на изворном језику у курзиву, нпр. *de iure, de facto, a priori, sui generis* итд.
- За навођење израза или цитирања на српском језику користити наводнике који су својствени српском језику („А“), а за навођење или цитирање на енглеском или другом страном језику користити наводнике који су својствени том језику (“А”).
- **Угласом заградом []** означавати: 1) сопствени текст који се умеће у туђи текст; или 2) текст који се умеће у текст који је већ омеђен облом заградом.
- **Црту** писати са размаком пре и после или без размака, никако са размаком само пре или само после.
- За наглашавање појединих речи не користити подебљана слова (**bold**), нити подвучена слова (underline) већ искључиво курзив (*italic*) или наводнике и полунаводнике (‘А’ на енглеском језику).

У тексту је могуће користити највише три нивоа подналова, на следећи начин:

1. ПОДНАСЛОВ ПРВОГ НИВОА

1.1. Поднаслов другог нивоа

1.1.1. Поднаслов трећег нивоа

Научни чланак форматирати на следећи начин:

*Име и ПРЕЗИМЕ првог аутора**
Установа запослења

* Фуснота: афилијација, имејл-адреса и ORCID број аутора.

*Име и ПРЕЗИМЕ другог аутора***
Установа запослења

** Фуснота: афилијација, имејл-адреса и ORCID број аутора.

НАСЛОВ РАДА***

*** Фуснота: По потреби, навести један од следећих (или сличних) података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом; или 3) да је истраживање које је представљено у раду спроведено за потребе израде докторске дисертације аутора.

Сажетак

Сажетак, обима од 100 до 200 речи, садржи предмет, циљ, коришћени теоријско - методолошки приступ, резултате и закључке рада.

Кључне речи: Испод текста сажетка навести од пет до десет кључних речи.

На крају рада, након списка коришћене литературе, навести име и презиме аутора, наслов рада, сажетак и кључне речи на енглеском језику на следећи начин:

First Author
Second Author
TITLE
Resume
Keywords:

НАЧИН ЦИТИРАЊА

Часопис *Архив за правне и друштвене науке* користи делимично модификовани Чикаго стил цитирања, што подразумева навођење библиографске парентезе (заграде) по систему аутор–датум у тексту, као и списак референци са пуним библиографским подацима након текста рада.

Библиографска парентеза се по правилу наводи на крају реченице, пре интерпункцијског знака, и садржи презиме аутора, годину објављивања и одговарајући број страна, према следећем примеру: (Шарчевић 2023, 15).

Када се у једној парантези наводи више аутора, референце одвојити тачком и зарезом: (Пашић 1958; Јовановић 2015)

Када се у једној парантези наводи више дела истог аутора, навести презиме аутора, а затим године издања различитих референци по редоследу од најраније до најновије и одвојити их зарезом, односно тачком и зарезом када се наводи број страна: (Степић 2012, 2015) или (Степић 2012, 30; 2015, 69)

Податке у библиографској парантези и списку референци навести на језику и писму на коме је референца објављена. У наставку се налазе правила и примери навођења библиографских података у списку референци и у тексту.

Монографија

Један аутор – Презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

- Петров, Владан. 2007. *Енглески устав*. Београд: Службени гласник.
(Петров 2007)
- Loewenstein, Karl. 1965. *Political Power and the Governmental Process*. New York: University of Chicago Press.
(Loewenstein 1965)

Два аутора – Презиме, име и презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

- Илић Попов, Гордана и Павловић, Ђорђе. 2003. *Лексикон јавних финансија*. Београд: Завод за унапређење и рентабилност пословања.
(Илић Попов и Павловић 2003)
- Craig, Paul & De Búrca, Gráinne. 2020. *EU Law: Text, Cases and Materials*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/he/9780198856641.001.0001>
(Craig & De Búrca 2020)

Три аутора – Презиме, име, презиме, име и презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

- Jansky, Libor, Murakami, Masahiro & Pachova, Nevelina. 2004. *The Danube: Environmental monitoring of an international river*. Tokyo: United Nations University Press.
(Jansky, Murakami & Pachova 2004)

Више од три аутора – Презиме, име, презиме, име, презиме, име и презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач. Приликом парантези навести првог аутора и ставити скраћеницу „и др.” када је у питању извор на српском, односно “et al.” када је у питању извор на енглеском језику.

- Милисављевић, Бојан, Варинац, Саша, Литричин, Александра, Јовановић, Андријана и Благојевић, Бранимир. 2017. *Коментар Закона о јавно-приватном партнерству и*

концесијама: према стању законодавства од 7. јануара 2017. године. Београд: Службени гласник и Правни факултет.

(Милисављевић и др. 2017)

Поглавље у зборнику

Презиме, име. Година издања. „Наслов поглавља”. У име и презиме (ур.), *Наслов* (број страна на којима се налази поглавље). Место издања: издавач.

- Јовановић, Милан и Вучићевић, Душан. 2020. „Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије 1990 - 2020”. У Милан Јовановић и Душан Вучићевић (ур.), *Како, кога и зашто смо бирали: Избори у Србији 1990–2020. године* (стр. 583–646). Београд: Институт за политичке студије и ЈП „Службени гласник“.

(Јовановић и Вучићевић 2020)

- Lindahl, Hans. 2006. “Constituent Power and Reflexive Identity: Towards an Ontology of Collective Selfhood”. In Martin Loughlin & Neil Walker (eds.), *The Paradox of Constitutionalism* (pp. 9–24). Oxford: Oxford University Press.

(Lindahl 2006)

Чланак у научном часопису

Презиме, име. Година издања. Наслов чланка. *Наслов часописа*, волумен (број), број страна на којима се налази чланак. DOI број.

- Јовановић, Милан. 2019. Право на политичко удруживање и оснивање политичких странака у Србији – проблеми и дилеме. *Архив за правне и друштвене науке*, 114 (1-2), стр. 31–51. doi: <https://doi.org/10.22182/apdn.122019.2>

(Јовановић 2019, 41–42)

- Ellwood, David W. 2018. Will Brexit Make or Break Great Britain? *Serbian Political Thought*, 18 (2), pp. 5–14. doi: 10.22182/spt.18212018.1.

(Ellwood 2018, 11)

Енциклопедија и речници

Наведен је аутор/уредник - Презиме, име (ур). Година издања. *Наслов*. Том. Место издања: издавач.

- Jerkov, Aleksandar (Ur). 2010. *Velika opšta ilustrovana enciklopedija Larrouse: dopunjeno srpsko izdanje*. Tom V (S–Ž). Beograd: Mono i Manjana.
(Jerkov 2010)

Није наведен аутор/уредник - *Наслов*. Година издања. Место издања: издавач.

- *Webster's Dictionary of English Usage*. 1989. Springfield, Massachusetts: Merriam - Webster Inc.
(Webster's Dictionary of English Usage 1989)

Докторска дисертација

Презиме, име. Година издања. *Наслов дисертације*. Докторска дисертација. Назив универзитета: назив факултета.

- Бурсаћ, Дејан. 2019. Утицај идеологије политичких партија на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама. Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет политичких наука.
(Бурсаћ 2019, 145–147)
- Cartwright, Andrew L. 1999. Implementing land reform in post-Communist Romania. PhD thesis. University of Warwick: School of Law.
(Cartwright 1999)

Чланак у дневним новинама или периодичним часописима

Наведен је аутор/уредник - Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка”. *Назив новине или часописа*, број стране на којој се налази чланак.

- Авакумовић, Маријана. 2019. „Платни разреди – 2021. године”. *Политика*, стр. 9.
(Авакумовић 2019)

Није наведен аутор - Назив новине или часописа. Година издања. „Наслов чланка”, број стране на којој се налази чланак.

- *New York Times*. 2002. “In Texas, Ad Heats Up Race for Governor”
p. 15.
(New York Times 2002)

Референца са корпоративним аутором

Назив аутора [акроним, по потреби]. Година издања. *Наслов издања*. Место издања: издавач.

- Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС]. 2018. *Водич за коришћење ЕУ фондова у Србији*. Београд: Министарство за европске интеграције Републике Србије.
(МЕИРС 2018)
- International Organization for Standardization [ISO]. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International Organization for Standardization.
(ISO 2019)

Репринт издања

Презиме, име. [Година првог издања] Година репринт издања. *Наслов*. Место првог издања: издавач првог издања. Напомена „Репринт“ на језику и писму референце, место издања репринт издања: издавач. Напомена одакле су цитати у тексту преузети.

- Михалцић, Стеван. [1937] 1992. *Барања: од најстаријих времена до данас*, треће издање. Нови Сад: Фототипско издање. Репринт, Београд: Библиотека града Београда.
(Михалцић 1992)

Посебни случајеви референцирања

Више референци истог аутора

- *Исти аутор, различите године* – У литератури ређати према години издања, почевши од најраније.

- Степић, Миломир. 2012. Србија као регионална држава: реинтеграциони геополитички приступ. *Национални интерес*, 14 (2), стр. 9–39. doi: 10.22182/ni.1422012.1.
- Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике” У Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић (ур.), *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године* (стр. 55–78). Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије.

- *Исти аутор, иста година* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу почетног слова назива референце. Поред године објављивања ставити почетна слова азбуке или абецедe која се користе и у библиографској парентези.

- Гађиновић, Радослав. 2018а. Војна неутралност и будућност Србије. *Политика националне безбедности*, 14 (1), стр. 23 – 38. doi: 10.22182/pnb.1412018.2.

(Гађиновић 2018а, 25)

- Гађиновић, Радослав. 2018б. *Млада Босна*, друго допуњено и измењено издање. Београд: Ево Book.

(Гађиновић 2018б)

- *Исти аутор као самостални аутор и као коаутор* – У литератури прво навести референце у којима је самостални аутор, а затим оне у којима је коаутор.

- Стојановић, Ђорђе. 2016. „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме”. У Ђорђе Стојановић и Мишко Шуваковић (ур.), *Постмодернизација српске науке: политика постмодерне/политика после постмодерне, Српска политичка мисао*, посебно издање, стр. 5–35. doi: 10.22182/spm.specijal2016.1.

- Стојановић, Ђорђе и Живојин Ђурић. 2012. *Анатомија савремене државе*. Београд: Институт за политичке студије

Посебни случајеви навођења библиографске парентезе

Посебни случајеви навођења библиографске парентезе су:

- 1) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице* – Гдину издања ставити у заграду након навођења презимена, а број стране на крају реченице у заграду. За референцу на латиници или страном језику у загради навести и презиме аутора. Уколико се име страног аутора наводи у реченици по први пут, након навођења, у загради, навести његово име и презиме на изворном језику, а затим у новој загради референцирати годину и, по потреби, страну:

„Став Петрова (2007) о Енглеском уставу, ...” (30).

„Рувен Хазан и Гидеон Рахат (Hazan & Rahat 2010) износе тезу...”

„Тако, Матео Доган (*Mattei Dogan*) (2013) појам легитимитета везује за политички систем...”

- 2) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице пре цитата из референце* – Након навођења презимена, у библиографској парентези навести годину и број стране, а затим навести цитат.

Као што Суботић (2010, 45) наводи: „...”

Миршајмер (Mearsheimer 2001, 57) изричито тврди: „...”

- 3) *Навођење израза „видети”, „упоредити” и сл.* - Изразе унети у библиографску парентезу.

(видети Петров 2007)

(Степић 2015; упоредити Кнежевић 2014)

- 4) *Секундарна референца* - У библиографској парентези прво навести презиме аутора, годину и број стране примарне референце, затим „цитирано у:” и презиме аутора, годину и број стране секундарне референце. У списку референци навести само секундарну референцу.

„Том приликом неолиберализам се од стране највећег броја његових протагониста најчешће одређује као политика слободног тржишта која охрабрује приватне фирме и побољшава избор потрошачима, разарајући при том 'неспособну, бирократску и паразитску владу која никада не може урадити ништа добро, без обзира на њене добре намере'” (Chomsky 1999, 7 цитирано у: Ђурић и Стојадиновић 2018, 47).

Цитирање правних аката

У библиографској парентези навести члан, став и тачку или параграф коришћењем скраћеница „чл.”, „ст.”, „тач.”, „Art.” „para.” и сл.

Закони и други прописи

Назив акта [акроним, по потреби], *Назив службеног гласила*, број или интернет адреса и датум последњег приступа. Детаљни подаци о правном пропису се наводе само у списку референци, не и у библиографској парентези.

- Устав Републике Србије, *Службени гласник РС* 98/06.
(Устав Републике Србије од 2006, чл. 33)
- Закон о основама система образовања и васпитања [ЗОСОВ], *Службени гласник РС* 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019 и 27/2018 – др. закон.
(ЗОСОВ 2019, чл. 17, ст. 4)
- An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019.
(Offensive Weapons Act 2019)
- Заштитник грађана Републике Србије [Заштитник грађана], Мишљење бр. 15 –3314/12, 22. октобар 2012.
(Заштитник грађана, 15–3314/12)
- Regulation (EU) No 182/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 laying down the rules and general principles concerning mechanisms for control by Member

States of the Commission's exercise of implementing powers, OJ L 55, 28.2.2011, p. 13 – 18.

(Regulation 182/2011, Art. 3)

- Parliamentary Assembly of the Council of Europe [PACE], Doc. 14326, Observation of the presidential election in Serbia (2 April 2017), 29 May 2017.

(PACE, Doc. 14326, para. 12)

Судска пракса

Врста акта и назив суда [акроним суда], број предмета са датумом доношења, *назив* и број службеног гласника или друге публикације у коме је пресуда објављена – ако је доступно.

- Одлука Уставног суда Републике Србије [УСПС], IУа-2/2009 од 13. јуна 2012. године, *Службени гласник РС*, бр. 68/2012.

(Одлука УСПС, IУа-2/2009)

- International Court of Justice [ICJ], *Application of the Interim Accord of 13 September 1995 (the Former Yugoslav Republic of Macedonia v. Greece)*, Judgment of 5 December 2011, I.C.J. Reports 2011, p. 644.

(ICJ Judgment, 2011)

- *Pronina v. Ukraine*, No. 63566/00, Judgment of the Court (Second Section) on Merits and Just Satisfaction of 18 July 2006, ECLI:C E:ECHR:2006:0718JUD006356600.

(*Pronina v. Ukraine*, 63566/00, par. 20) или (ECHR, 63566/00, par. 20)

Цитирање архивских извора

Назив установе [акроним или скраћени назив], назив или број фонда [акроним или скраћени назив], кутија, фасцикла (уколико постоји), сигнатура, „Назив документа” (ако нема назива, дати кратак опис одговарањем на питања: ко? коме? шта?), место и датум документа или н.д. ако није наведен датум.

- Архив Србије [АС], МИД, К-Т, ф. 2, г93/1894, „Извештај Министарства иностраних дела о постављању конзула”,

Београд, 19. април 1888.

(АС, МИД, К-Т, ф. 2)

(АС, МИД, ф. 2) – ако је позната само фасцикла, а не и кутија.

- Dalhousie University Archives [DUA], Philip Girard fonds [PG], B-11, f. 3, MS-2-757.2006-024, “List of written judgements by Laskin,” n.d.

(DUA, PG, B-11, f. 3)

Цитирање интернет извора

Презиме, име или назив корпоративног аутора [акроним]. Година објављивања или н.д. ако не може да се утврди година објављивања. „Наслов секције или стране унутар сајта.” *Назив сајта*. Интернет адреса (Датум последњег приступа).

- Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html> (21.4.2020.)

(Bilefsky and Austen 2019)

- Танјуг. 2019. „Европска свемирска агенција повећава фондове“. <http://www.tanjug.rs/full-view1.aspx?izb=522182>. (28.11.2019)

(Танјуг 2019)

CIP - Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

34(497.11)

АРХИВ за правне и друштвене науке = Archive for Legal and Social Sciences / главни и одговорни уредник Владан Петров. - Год. 1, књ. 1, св. 1 (1906)- год. 9, књ. 17, св. 4 (1914) ; год. 10, књ. 1(18), св. 1 (1920/1921)-год. 31, књ. 42(52), св. 3 (1941) ; год. 32, књ. 1(60), св. 1/2 (1945)-

. - Београд : Институт за политичке студије : Удружење правника Србије, 1906- (Инђија : Комазец). - 23 cm

Тромесечно. - Прекид у излажењу од 2014-2018. год.
ISSN 0004-1270 = Архив за правне и друштвене науке
COBISS.SR-ID 578831